

Самостійна робота студентів з курсу «Педагогіка»

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК**

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України

Державний вищий навчальний заклад

«Ужгородський національний університет»

**САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ
З КУРСУ «ПЕДАГОГІКА»**

**Навчально-методичний
посібник**

Ужгород-2012

УДК 378.094(075.8)
ББК Ч481.2я73
С-17

С-17 Самостійна робота студентів з курсу «Педагогіка»: навч.-метод. посібник / Автори-упорядники М.І. Кухта, Л.В. Маляр, В.І. Староста; за ред. В.І. Старости. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2012. – 132 с. Бібліогр.: с. 107-111.

Навчально-методичний посібник розроблений відповідно до навчальної програми та мети вивчення курсу «Педагогіка» студентами вищих закладів освіти за Болонською системою. Уміщені матеріали структуровано таким чином: план вивчення теми, основні поняття теми, вимоги програми, тематична інформація, завдання для самостійної роботи, рекомендована література. Зазначена структура дає змогу викладачу у роботі зі студентами актуалізувати необхідні для розуміння теми теоретичні поняття, а також формувати практичні уміння і навички, що в кінцевому результаті забезпечує розвиток педагогічного мислення студентів – майбутніх учителів.

Видання адресоване студентам освітньо-кваліфікаційного рівня підготовки «бакалавр», а також магістрам, викладачам вищих навчальних закладів, учителям загальноосвітніх шкіл.

Рецензенти:

професор **Булгакова Н.Б.**, доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та психології професійної освіти Національного авіаційного університету;

професор **Козубовська І.В.**, доктор педагогічних наук, завідувач кафедри соціології і соціальної роботи ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

*Рекомендовано до друку Вченою радою
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(протокол № 11 від 22 грудня 2011 р.)*

ISBN 978-966-2095-63-0

© М.І. Кухта, Л.В. Маляр, В.І. Староста, 2012

ЗМІСТ

Передмова	4
Тема 1. Педагогіка: становлення, сучасний стан	5
Тема 2. Виникнення та розвиток педагогіки	11
Тема 3. Методологія та методи педагогічних досліджень	17
Тема 4. Розвиток, соціалізація і виховання особистості	21
Тема 5. Дидактика: історія розвитку та сучасні проблеми	27
Тема 6. Зміст освіти в сучасній школі	32
Тема 7. Процес навчання	38
Тема 8. Методи навчання	44
Тема 9. Форми організації навчання	50
Тема 10. Контроль навчально-пізнавальної діяльності	55
Тема 11. Мета і зміст виховання	59
Тема 12. Процес виховання	66
Тема 13. Методи виховання	71
Тема 14. Форми організації виховання	76
Тема 15. Технологія виховання. Діагностика вихованості ..	82
Тема 16. Спільна робота школи та сім'ї	88
Тема 17. Система управління сучасною школою	92
Тема 18. Педагог: професійна діяльність і особистість	100
Література	107
Додатки	112

ПЕРЕДМОВА

Мета вивчення навчальної дисципліни «Педагогіка» полягає в усвідомленні студентами реального стану і перспектив розвитку освіти в суспільному вимірі, а також закономірностей педагогічного процесу сучасної школи.

Основні завдання курсу: розкрити основні теоретичні засади педагогіки, дидактики та теорії виховання; дати загальну характеристику сучасного освітнього простору, залучити студентів до аналізу його проблем та прогнозування перспектив розвитку; сформулювати у студентів вміння розв'язувати практичні завдання в контексті педагогічного процесу загальноосвітнього навчального закладу (ЗНЗ); удосконалити навички самостійної навчальної роботи і пошуку інформації, в тому числі вміння опрацьовувати різноманітні науково-педагогічні джерела; сприяти опануванню майбутніми фахівцями методики підготовки та проведення різних форм організації занять у ЗНЗ, методик вивчення особистості учня і класного колективу, що необхідно для розробки і застосування сучасних освітніх технологій, вибору оптимальної стратегії навчання і виховання; виховання та самовиховання професійно-педагогічного інтересу.

Відповідно до програмних вимог курсу студент повинен:

- **знати** основні поняття педагогіки, педагогічні принципи, закономірності, структуру педагогічного процесу; основні принципи та систему освіти України; структуру державних стандартів загальної середньої освіти; права та обов'язки суб'єктів педагогічного процесу в ЗНЗ; вимоги до змісту освіти в сучасній школі; різні підходи до класифікації методів навчання; дидактичні принципи, методи, засоби, форми організації навчання та виховання; суть сучасних (в т.ч. інформаційних) технологій навчання у ЗНЗ; специфіку педагогічного контролю у навчальному процесі, вимоги до нього, функції, види, форми і методи контролю; методологію і методику організації педагогічного дослідження;

- **уміти** самостійно опрацьовувати різні види джерел (навчальну та навчально-методичну літературу), критично її аналізувати і використовувати як у процесі підготовки до семінарських занять, так і в педагогічній практиці; організовувати та аналізувати свою педагогічну діяльність; планувати навчальну діяльність згідно з навчальним планом та програмою дисципліни, дотримуючись основних вимог принципів навчання; розробляти зміст, здійснювати структурування навчального матеріалу; обирати методи, засоби навчання та корекції знань, аналізувати їх ефективність; розробляти різні види виховних справ; складати завдання для контролю знань (в т.ч. завдання у тестовій формі) з дисципліни тощо.

Мета посібника – допомогти студенту в самостійному опануванні теоретичним і практичним навчальним матеріалом курсу, який структуровано таким чином: план вивчення теми, основні поняття теми, вимоги програми, тематична інформація, завдання для самостійної роботи, рекомендована література. Відповідно до вимог Болонської системи навчання в посібнику основний акцент зроблено на виконанні студентом комплексу самостійної роботи (СРС) при опрацюванні теми, зокрема: завдання для самоконтролю основних теоретичних положень, завдання аналітичного характеру для роздумів, методичні і дослідницькі завдання з практичним змістовим наповненням.

Зазначена структура дає змогу викладачу у роботі зі студентами актуалізувати необхідні для розуміння теми наукові поняття і терміни, ознайомити з ідеями, концепціями, поглядами, викладеними в навчальній літературі та наукових джерелах, а також формувати практичні вміння і навички, що в кінцевому результаті забезпечує розвиток педагогічного мислення студентів – майбутніх учителів – і готовність до професійної діяльності.

Зауважимо, що тематичну інформацію подано на основі використання джерел із запропонованого списку основної навчальної літератури (позиції 1-12).

Автори-упорядники

ТЕМА 1. ПЕДАГОГІКА: СТАНОВЛЕННЯ, СУЧАСНИЙ СТАН

1.1. Об'єкт, предмет, завдання і функції педагогіки. Основні етапи становлення педагогіки та виокремлення її як самостійної науки.

1.2. Педагогічна наука і педагогічна практика.

1.3. Основні категорії педагогіки.

1.4. Педагогічний процес: суть, структура, закономірності, принципи.

1.5. Галузі та міжпредметні зв'язки педагогіки.

Основні поняття теми: педагогіка, об'єкт, предмет педагогіки, категорії педагогіки (педагогічний процес, навчання, освіта, виховання, розвиток, формування особистості), галузі педагогіки.

Вимоги програми

Поняття про педагогіку, її об'єкт та предмет. Функції педагогіки: теоретична (рівні: описовий, діагностичний, прогностичний) та конструктивно-технологічна (рівні: проєктивний, перетворювальний, оцінний та коректувальний). Основні завдання педагогічної науки. Джерела розвитку педагогічної науки: народна педагогіка, педагогічна спадщина минулого, сучасні педагогічні дослідження, передовий педагогічний досвід.

Основні етапи становлення педагогіки та виокремлення її як самостійної науки.

Педагогічна наука і педагогічна практика. Порівняння об'єкта і предмета педагогічної теорії та педагогічної практики. Основні ознаки (критерії) педагогіки як науки. Взаємозв'язок педагогічної науки і педагогічної практики. Головне завдання педагогічної науки і практики (пошук ефективних шляхів впливу на розвиток особистості).

Основні категорії педагогіки (виховання, навчання, освіта, розвиток та формування особистості, самовиховання, самоосвіта, саморозвиток, виховні відносини, соціалізація тощо).

Педагогічний процес. Суть педагогічного процесу, рушійні сили. Педагогічний процес як система (цільовий, змістовий, діяльнісний, результативний компоненти). Закономірності та принципи педагогічного процесу. Організація педагогічного процесу.

Система педагогічних наук: загальна педагогіка, вікова педагогіка, історія педагогіки, корекційна (або спеціальна) педагогіка, професійна педагогіка, соціальна педагогіка, порівняльна педагогіка та ін. Зв'язок педагогіки із суміжними науками: об'єкти (поняття, закономірності, методи); типи зв'язку (взаємовплив, взаємодія); застосування ідей та методів інших наук тощо.

Тематична інформація

Педагогіка – наука, що вивчає процеси виховання, навчання і розвитку особистості. Термін «педагогіка» походить від грецьких слів *paidos* – діти і *ago* – вести, дослівно – «проводир дітей».

Об'єктом педагогіки є освіта (цілеспрямована діяльність суспільства, яка допомагає людині засвоїти соціальний досвід, увійти в систему існуючих соціальних зв'язків, зберігаючи і розвиваючи при цьому свою неповторну індивідуальність). Спеціально вивчає освіту лише педагогіка.

Предметом педагогіки є процес спрямованого розвитку і формування людської особистості в умовах її виховання, навчання, освіти.

Завдання педагогіки: загальним завданням педагогіки є виявлення, вивчення й обґрунтування законів і закономірностей формування та розвитку

людської особистості, розробка на цій основі теоретично-методологічних і методичних основ виховання як спеціально організованого педагогічного процесу.

Конкретні основні завдання педагогічної науки:

- вивчення виховання як суспільного явища (визначення мети виховання, закономірностей, змісту, форм та методів виховної діяльності);
- дослідження суті та закономірностей розвитку і формування особистості в умовах спеціально організованого виховання;
- розробка основ теорії і технології (практики) виховання та навчання як спеціально організованого педагогічного процесу.

Педагогіка як наука розробляє теорію і технологію організації педагогічного процесу.

Функції педагогіки: теоретична і технологічна.

Теоретична функція педагогіки здійснюється на трьох рівнях:

- *описовому* – вивчення передового і новаторського педагогічного досвіду;
- *діагностичному* - виявлення стану педагогічних явищ (наприклад, успішності, вихованості учнів), встановлення умов і причин, які їх зумовлюють;
- *прогностичному* - експериментальні дослідження педагогічної дійсності і побудова на їхній основі моделей перетворення цієї дійсності. На прогностичному рівні теоретичної функції педагогіки розкривається суть педагогічних явищ, визначаються їх глибинні причини, науково обґрунтовуються гіпотези. На цьому рівні створюються теорії навчання і виховання, моделі педагогічних систем, що випереджають освітню практику.

Технологічна функція педагогіки також реалізується на трьох рівнях:

- *проективному*, що пов'язаний з розробкою відповідних методичних матеріалів (навчальних планів, програм, підручників, навчальних посібників, педагогічних рекомендацій) на базі теоретичної концепції, у якій визначається план педагогічної діяльності;
- *перетворювальному*, що спрямований на впровадження досягнень педагогічної науки в навчально-виховну практику з метою її удосконалення;
- *оцінному і коректувальному*, що передбачає оцінку впливу результатів наукових досліджень на педагогічну практику і наступну корекцію взаємодії наукової теорії та практики навчання і виховання.

Реалізуючи теоретичну функцію, педагогіка вивчає реальний виховний процес. Здійснюючи конструктивно-технологічну функцію, педагогіка моделює виховний процес, зображає його таким, яким він повинен бути. Теоретична і технологічна функції реалізуються в органічній єдності.

Терміном «педагогіка» позначають дві сфери людської діяльності, спрямовані на виховання людини: педагогічну науку і педагогічну практику. Педагогічна теорія пізнає закони та закономірності виховання, обґрунтовує його теоретично-методологічні основи, озброює педагогів професійними знаннями про цілі, завдання, зміст, технологію, особливості виховання,

навчання, розвитку людей різних вікових груп, уміння прогнозувати, проектувати і здійснювати педагогічний процес.

Об'єктом педагогічної практики є взаємодія учасників педагогічного процесу, а предметом – способи цієї взаємодії, зумовлені його цілями, завданнями та змістом.

Педагогічна практика, спираючись на педагогічну теорію, наповнює її абстрактні істини живим змістом. З цієї точки зору, практичну виховну діяльність розглядають як мистецтво.

Основні категорії педагогіки.

Виховання – це цілеспрямований і організований процес формування особистості.

Термін «виховання» – різноплановий. У широкому розумінні під вихованням розуміють вплив суспільства на формування особистості, процес дій педагогів певних соціальних інститутів, спрямованих на забезпечення оптимальних умов для фізичного, психічного і соціального розвитку вихованців. У вузькому розумінні під вихованням розуміють конкретний вплив особи вихователя (батьків, учителів та ін.) з метою формування в дитини певних морально-духовних якостей.

Навчання – цілеспрямована взаємодія вчителя та учнів, у процесі якої відбувається засвоєння знань, формування умінь і навичок.

Освіта – процес і результат засвоєння учнями систематизованих знань, умінь і навичок, формування на їх основі наукового світогляду, моральних та інших якостей особистості, розвиток її творчих здібностей.

Самовиховання – цілеспрямована робота людини над самоудосконаленням в інтелектуально-духовному, морально-вольовому, естетичному, фізичному та ін. напрямках.

Перевиховання – виправлення відхилень, вад, негативних наслідків, допущених у вихованні людської особистості.

Педагогічний процес – це динамічна система, яка об'єднує процеси виховання, навчання, розвитку і формування (у цілому самоудосконалення) особистості вихованця.

Суть педагогічного процесу – єдність навчання, виховання, розвитку і формування особистості на основі цілісності й спільності. Основні компоненти: цільовий, змістовий, діяльнісний, результативний.

Систему педагогічних наук утворюють галузі:

- загальна педагогіка – базова наукова дисципліна, яка вивчає закономірності виховання, освіти, навчання людини, розробляє загальні основи навчально-виховного процесу у виховних закладах усіх типів. Загальна педагогіка складається з чотирьох розділів: основи загальної педагогіки, теорія освіти та навчання (дидактика), теорія виховання, теорія управління навчально-виховним закладом (школознавство);

- вікова педагогіка (дошкільна, шкільна, педагогіка дорослих) досліджує особливості освіти, навчання і виховання людей різних вікових груп;

- соціальна педагогіка вивчає особливості організації соціального виховання, вплив на розвиток особистості різних чинників соціального

середовища. Науково-теоретичну структуру соціальної педагогіки утворюють: андрагогіка (наука про освіту й виховання людини протягом усього її життя), віктимологія (вивчає соціально-педагогічні проблеми різних категорій людей, які стали жертвами несприятливих умов соціальної організації та насильства) та ін.;

- гендерна педагогіка як сукупність підходів, спрямованих на успішну підготовку дітей до статевої поведінки в суспільстві;

- спеціальна педагогіка досліджує особливості навчання і виховання людей з фізичними або психічними вадами розвитку: тифлопедагогіка – наука про навчання та виховання сліпих і слабкозорих людей, сурдопедагогіка – ... людей з вадами слуху, олігофренопедагогіка – ... розумово відсталих і дітей із затримками розумового розвитку;

- до функціональних педагогічних наук відносять педагогіку вищої школи, педагогіку професійно-технічної освіти, галузеві педагогіки – авіаційну, військову, інженерну, медичну, культурно-освітню, педагогіку виправно-трудової системи, педагогіку підвищення кваліфікації й перекваліфікації спеціалістів та робітничих кадрів, часткові, або предметні методики, які зосереджуються на дослідженні закономірностей викладання і навчання конкретних навчальних дисциплін у закладах освіти всіх типів;

- порівняльна педагогіка – наука про порівняння систем освіти в різних країнах, її завданням є вивчення й узагальнення позитивного зарубіжного досвіду;

- історія педагогіки вивчає стан і розвиток педагогічної теорії та практики на різних етапах розвитку людського суспільства;

- народна педагогіка – галузь емпіричних педагогічних знань і досвіду народу, що виявляється в домінуючих у нього поглядах на мету, завдання, засоби і методи виховання та навчання;

- етнопедагогіка – наука про народну педагогіку, досліджує досвід народу, з'ясовує можливості й ефективні шляхи реалізації прогресивних педагогічних ідей народу в сучасній науково-педагогічній діяльності, досліджує способи встановлення контактів народної педагогічної мудрості з педагогічною наукою, аналізує педагогічне значення тих чи інших явищ народного життя і з'ясовує їх відповідність чи невідповідність сучасним завданням виховання.

Педагогічний процес – цілеспрямована, свідомо організована, динамічна взаємодія (співпраця, партнерство) вихователя і вихованців, у процесі якої вирішуються суспільно необхідні завдання освіти й гармонійного виховання.

Педагогічний процес – цілісний процес, що органічно поєднує навчання, виховання, формування і розвиток вихованців. Цілісний педагогічний процес – це якісне новоутворення, що регулюється власними закономірностями (цілісністю, спільністю, єдністю), котрі підпорядковують усі компоненти єдиній меті. Структура цілісного педагогічного процесу універсальна: притаманна як процесу в цілому, так і кожному з його підпроцесів (оскільки єдиною є основа – педагогічна діяльність).

У закономірностях будь-якого процесу (зокрема й педагогічного) відображаються об'єктивні, необхідні, суттєві, повторювальні зв'язки.

Серед загальних закономірностей педагогічного процесу найсуттєвішими є:

- закономірність зумовленості педагогічного процесу потребами суспільства й особистості, можливостями суспільства, умовами протікання процесу;
- закономірність розвитку особистості в педагогічному процесі;
- закономірність управління педагогічним процесом;
- закономірність стимулювання;
- закономірність єдності чуттєвого, логічного і практики в педагогічному процесі;
- закономірність єдності зовнішньої (педагогічної) та внутрішньої (пізнавальної) діяльності;
- закономірність єдності завдань, змісту, організаційних форм, методів і результатів виховання;
- закономірність динаміки педагогічного процесу;
- закономірність інтегративного (нерозривно зв'язаного, суспільного, єдиного) результату педагогічного процесу.

Організація педагогічного процесу вміщує такі етапи:

- *підготовчий* – створення належних умов для протікання процесу в заданому напрямі. З цією метою вирішуються завдання: цілепокладання, діагностики умов, прогнозування, протікання і результатів педагогічного процесу, проектування та планування розвитку процесу;
- *основний* – етап здійснення педагогічного процесу;
- *завершальний* – етап аналізу досягнутих результатів.

Завдання для самостійної роботи

I. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми.

1. Як у давній Греції називали рабів, які супроводжували до школи дитину свого господаря?
2. Що означає термін «педагогіка»?
3. Визначте об'єкт, предмет, завдання і функції педагогіки.
4. Теоретична функція педагогіки: суть та рівні реалізації.
5. Конструктивно-технологічна (практична) функція педагогіки: суть та рівні реалізації.
6. Складіть таблицю і охарактеризуйте основні етапи становлення педагогіки та виокремлення її як самостійної науки

Етапи становлення	Основні компоненти педагогічних знань	Основні педагогічні поняття
-------------------	---------------------------------------	-----------------------------

7. Обґрунтуйте завдання педагогіки на сучасному етапі.
8. Який взаємозв'язок між педагогічною наукою і педагогічною практикою?
9. Визначте джерела педагогічної науки.
10. За якими ознаками можна стверджувати, що педагогіка – це наука?
11. Визначте спільні та відмінні риси основних понять педагогіки:
 - виховання та самовиховання;
 - навчання та учіння;
 - учіння та самонавчання;

- освіти та самоосвіти;
- формування та розвитку особистості.

12. Як Ви розумієте поняття «освічена людина» та «вихована людина»?

13. Чому педагогічний процес не можна зводити лише до навчання чи виховання?

14. Доведіть, що педагогічний процес є системою.

15. Сформулюйте основні закономірності та принципи педагогічного процесу.

16. Назвіть основні педагогічні науки.

17. Поясніть важливість міжпредметних зв'язків педагогіки з філософією, психологією та іншими науками.

18. Розкрийте суть основних понять педагогіки (зазначені вище).

II. Завдання для роздумів.

1. Спробуйте висловити аргументи на користь кожного з підходів щодо тлумачення педагогіки.

Педагогіка – це мистецтво

- «Вона – перша й вища з мистецтв, бо намагається задовольнити найбільшу потребу людини й людства – жагу вдосконалення себе у самій людській природі» (К.Д.Ушинський).

Педагогіка – це наука

- «З найбільшими і найважливішими труднощами людське пізнання зустрічається саме у тому розділі науки, в якому йдеться про виховання та навчання» (М.Монтень).

Педагогіка – це система діяльності

- «Особлива, соціально й особистісно детермінована діяльність з метою залучення людей до життя суспільства» (П.Підкасистий).

2. Які висловлювання, на Вашу думку, є найбільш переконливими і чому?

«Вихователь є художником; школа – майстерня, де з шматка мармуру виникає подоба божества» (К.Д.Ушинський).

«Учитель має бути вільним творцем, а не рабом чужої вказівки. Виховання є мистецтвом, а не ремеслом, – у цьому суть учительської справи» (Л.М.Толстой).

«Тільки ідея, а не техніка і не талант, може бути повідомлена однією особою іншій, і тому тільки у відомих ідеях, тобто у вигляді теоретичної науки, може існувати педагогіка» (П.П.Блонський).

«Педагогічна теорія – абстракція. Її практичне застосування – завжди високе мистецтво» (І.П.Підласий).

III. Методичне завдання.

Складіть три тестових завдання з теми. Перевірте їх ефективність на прикладі своїх колег.

IV. Дослідницьке завдання.

1. Проведіть пошук, запишіть у робочий зошит (згідно з правилами цитування) та проаналізуйте висловлювання з джерел народної педагогіки,

праць класиків зарубіжної та української педагогіки, які висвітлюють зміст питань даної теми.

2. Запишіть визначення (згідно з правилами цитування) та проаналізуйте у різних джерелах тлумачення основних понять педагогіки, а саме: «виховання», «освіта», «навчання», «розвиток». Виокремте їх суттєві ознаки в різних авторів та запишіть у таблицю. Сформулюйте власний варіант з використанням виокремлених ознак.

Суттєва ознака поняття	Кількість авторів, які визначають дану ознаку
------------------------	---

3. На основі аналізу понять «навчання», «освіта» та «виховання» доведіть взаємозв'язок між ними.

4. Проаналізуйте різні джерела і підготуйте реферат на одну з тем: «Педагогіка як наука і мистецтво», «Значення зв'язків педагогіки з іншими науками» (на вибір студента – на прикладі філософії, психології, математики тощо).

Рекомендована література

Підручники та посібники з педагогіки [1-12]. Інші джерела:

1. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
2. Закон України «Про Освіту» // Голос України. – 1996. – 25 квітня. – С. 1-3.
3. Каптерев П.Ф. Педагогіка – наука или искусство? // Педагогіка: Хрестоматія / Уклад.: А.І.Кузьмінський, В.Л.Омеляненко. – К.: Знання – Прес, 2003. – 700 с.
4. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину // Педагогіка: Хрестоматія / Уклад.: А.І.Кузьмінський, В.Л.Омеляненко. – К.: Знання – Прес, 2003. – 700 с.
5. Ушинський К.Д. Про користь педагогічної літератури // Педагогіка: Хрестоматія / Уклад.: А.І.Кузьмінський, В.Л.Омеляненко. – К.: Знання – Прес, 2003. – 700 с.
6. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання // Педагогіка: Хрестоматія / Уклад.: А.І. Кузьмінський, В.Л.Омеляненко. – К.: Знання – Прес, 2003. – 700 с. (або Ушинський К.Д. Вибр. педагогічні твори: У 2 т. – К., 1982. – Т. 1).

ТЕМА 2. ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПЕДАГОГІКИ

2.1. Виховання і школа в античному світі.

2.2. Особливості освітньо-виховної практики та педагогічної думки в епоху середньовіччя.

2.3. Школа і педагогічна думка епохи Відродження (XIV–XVI ст.).

2.4. Видатні педагоги Західної Європи XVII –XIX ст.

2.5. Розвиток педагогічної думки та шкільництва в Україні.

Основні поняття теми: народна педагогіка, етнопедагогіка, педагогіка народознавства, родинна педагогіка, педагогіка народного календаря, козацька педагогіка, духовна педагогіка, світська педагогіка, національне виховання.

Вимоги програми

Виховання і школа в античному світі. Спартанська та Афінська система виховання. Основні педагогічні ідеї у Давніх Греції та Римі (Демокріт, Сократ, Платон, Арістотель, Марк-Тулій Ціцерон, Марк-Фабій Квінтіліан).

Особливості освітньо-виховної практики та педагогічної думки в епоху середньовіччя. Середньовіччя як епоха повного авторитету церкви та аскетизму. Типи виховних систем та школа в середні віки – церковне (духовне) виховання, лицарське виховання, бюргерське виховання, стихійне виховання дітей селян. Виникнення університетів.

Школа і педагогічна думка епохи Відродження (XIV–XVI ст.). Відродження античного ідеалу діяльної, гармонійно розвиненої людини. Основні риси гуманізму в освіті епохи Відродження. Педагогічна думка епохи Відродження (Вітторіно да Фельтре, Франсуа Рабле, Еразм Роттердамський, Мішель Монтень, Томас Мор).

Видатні педагогіки Західної Європи XVII–XIX ст. (Джон Локк, Жан-Жак Руссо, Йоганн Генріх Песталоцці, Йоганн-Фрідріх Герbart, Фрідріх-Вільгельм-Адольф Дістервег). Основні вимоги реформації у галузі шкільництва. Педагогіка як частина філософії до початку XVII ст., та її відокремлення від філософії й оформлення в наукову систему завдяки діяльності Яна Амоса Коменського як найвидатнішого представника реформаторської педагогіки.

Розвиток педагогічної думки та шкільництва в Україні. Періодизація розвитку національної педагогічної думки (за О.Сухомлинською): IX–XVI ст. – період розвитку ідей про освіту в часи Княжої доби (Київська Русь, Галицько-Волинське князівство, Велике князівство Литовське); 1569 р. – початок XVII ст. – період формування української педагогічної думки в контексті загальних реформаційних змін та слов'янського Відродження; XVII–XVIII ст. – період розвитку педагогічної думки в контексті українського бароко або козацької доби; XIX ст.–1905 р. – період сучасної модерної педагогічної думки, культурницький, народницький період; 1905-1920 рр. – період становлення національної системи освіти і виховання, внесення національного компонента в структуру педагогічної науки; 1920-1991 рр. – період панування формаційно-партійного дискурсу та радянської ідеології; 1991 р. - до сьогодні – період, коли розвиток національної науки і школи стає офіційно-державницьким напрямком.

Розрізнення складових педагогіки за галузями (напрямами) педагогічних знань у контексті розвитку педагогіки: народна педагогіка (складові: родинна педагогіка; педагогічна деонтологія, педагогіка народного календаря, козацька педагогіка); духовна педагогіка; світська педагогіка.

Навчання та виховання у Київській Русі. Поява терміну «школа» у X–XII ст. Монастирські школи. Школи грамоти. Церковні школи.

Освіта та розвиток педагогічної думки в епоху культурного відродження України (XVI–XVIII ст.). Існування двох напрямів освіти: православного (братські школи; школи, засновані сільськими общинами; школи при православних церквах і монастирях; січові й козацькі школи); католицького (школи католицьких орденів – єзуїти, василіани, домініканці, піари). Перші національні заклади вищого типу – Острозька школа-академія і Києво-Могилянська академія. Педагогічні ідеї, погляди та освітня діяльність Петра Могили, Григорія Сковороди.

Стан освіти в Україні у складі Російської імперії.

Стан освіти на західноукраїнських землях. Олександр Духнович та Августин Волошин як видатні представники культурно-освітнього руху на Закарпатті.

Видатні вітчизняні педагогіки, освітні діячі (Григорій Ващенко, Антон Макаренко, Микола Пирогов, Василь Сухомлинський, Костянтин Ушинський та ін.).

Основні напрями сучасної української національної педагогіки: педагогіка співробітництва, особистісно орієнтована педагогіка, педагогіка життєтворчості, педагогіка толерантності.

Тематична інформація

Спартанська система виховання

- мета – фізична витривалість, підготовка воїнів;
- державний характер системи освіти і виховання;
- тоталітарна педагогічна система, обов'язковість освіти;

- суворість і жорсткість виховання;
- військово-фізична підготовка.

Афінська система виховання

- мета – реалізація ідеї гармонійного розвитку особистості;
- переважно індивідуальний характер системи освіти і виховання;
- широке коло наук («калокагатія» – внутрішня і зовнішня досконалість), виховання мистецькими засобами (музика, хореографія, віршування тощо).

Типи виховних систем у Західній Європі та школа в середні віки:

- *церковне (духовне) виховання* здійснювалося церковних школах (парафіяльних, монастирських, соборних) з метою підготовки до церковної діяльності. Школи відвідували хлопці 7-15 років; після засвоєння елементарних знань кращі учні вивчали «сім вільних мистецтв»: тривіум (граматика, риторика, діалектика) і квадрівіум (арифметика, геометрія, астрономія, музика);

- *лицарське виховання* здійснювалося в сім'ях (до 7 років); 7-14 років – в сім'ях сюзерена (більш знатного лицаря), де хлопці виконували обов'язки пажа при його дружині; а в 14-21 років – зброєносців сюзерена; завершення – урочисте посвячення у лицарі. Основа виховання – навчання «вільних добродійностей» (їзда верхи, стріляння з лука, метання списа, фехтування, плавання, полювання, гра в шахи, вміння складати і співати пісні). Дівчата отримували домашнє виховання;

- *бюргерське виховання* здійснювалося в гільдійських і цехових школах, які згодом були перетворені на міські початкові школи, утримувані на кошти міського самоврядування (магістрату). Мета – підготовка дітей до торгівельної, ремісницької справи. Учні навчали письма, читання, лічби та релігії, а в деяких школах – риторики, граматики, геометрії. Церква боролася проти поширення цих шкіл, бо вони руйнували її монополію у шкільній справі;

- *стихийне виховання дітей селян* – в сім'ях носило практичний характер: фізичне (витривалість, спритність, фізична сила), трудове (формування трудових навичок, участь у праці з дорослими), моральне (підкорення батькові, феодалу, слухняність, тілесні карі), релігійне (заучування молитви, участь в обрядах) виховання.

Гуманізм епохи Відродження характеризується такими рисами в освіті:

- зародження гуманістичної педагогіки;
- повага до дитини, заперечення фізичних покарань;
- індивідуалізм (у центрі виховання – особистість), врахування вікових особливостей дитини, вимога гармонійного всебічного розвитку особистості, піднесення ролі морального виховання, зменшення впливу церкви на школу;

- значна увага фізичному та естетичному вихованню дітей (середньовічна школа обмежувалася релігійним вихованням), вивченню рідної мови (раніше навчання було лише латинською мовою), природничих наук: математики, астрономії, механіки, природознавства, географії (які заперечувалися середньовічними схоластами), літератури, мистецтва;

- заперечення схоластики в навчанні;
- розвиток активного мислення учнів, привабливості й організації навчання, використання наочності, організація екскурсій, прогулянок з метою пізнання навколишнього світу;

- поглиблення та розширення змісту освіти.

Основні вимоги реформації (XV–XVII ст. реформаторський рух, Ян Амос Коменський – чеський педагог, найвидатніший представник реформаторської педагогіки) у галузі шкільництва:

- навчання рідною мовою;
- надання загальної освіти, державне або громадське фінансування школи;
- можливість освіти для жінок;
- заперечення догм католицької церкви, але не виключення релігійного виховання взагалі, навпаки, збільшення його обсягу, але на засадах нових релігійних реформаторських вчень (лютеранство, кальвінізм та ін.);
- основні дисципліни – латинська і грецька мови, закон Божий, природничі науки, історія, обов'язкове фізичне виховання.

Основні школи Київської Русі:

- *монастирські школи* відкривали при монастирях, де навчалися ченці, майбутні священослужителі. Тривіум (тришляховий) і квадривіум (чотиришляховий) цикли середньовічної школи передбачали вивчення в першому випадку – граматики, риторики і діалектики; у другому – арифметики, геометрії, астрономії й музики. Ці цикли становили «Сім вільних мистецтв» – класичний середньовічний підхід до середньої освіти, що мав безпосередній зв'язок з надбанням античної школи та освіти. Монастирські школи України-Русі значно випередили школи європейських країн, побудувавши навчання і виховання своїх учнів у раціонально-практичному плані;

- *школи грамоти* відкривали при церквах і утримувалися світськими людьми. Учні – діти бояр, купців, лихварів, заможних ремісників. Навчали читати, писати, лічити. Вчителі – служителі церкви;

- *церковні школи* давали початкову освіту та релігійне виховання. Навчали читати, писати, церковного співу, християнської моралі, віровчення. Як і в усіх європейських школах середньовіччя, проповідували покірність, терпіння, аскетизм, релігійно-моральні якості. Певного терміну навчання не було, вчилися невеликими групами з 3–10 дітей.

Політична, національна, релігійна ситуація в Україні у XVI–XVII ст. зумовила існування двох напрямів освіти:

- *православного* (братські школи; школи, засновані сільськими общинами, де вчителювали дяки; школи при православних церквах і монастирях; січові й козацькі школи);

- *католицького* (школи католицьких орденів – єзуїти, василіани, домініканці, піари). Існували й уніатські школи, створені на базі православних після Брестської церковної унії 1596 р.; школи протестантських общин; національні школи різних народів, які проживали в Україні.

Складові народної педагогіки:

- *родинна педагогіка* – складова народної педагогіки, в якій зосереджено знання й досвід щодо створення й збереження сім'ї, започаткування та продовження сімейних традицій (трудових, моральних, мистецьких тощо). Це сприяє формуванню в дітей любові до матері і батька, бабусі й дідуся, поваги до пам'яті померлих та ін.;

- *педагогічна деонтологія* – народні знання про виховні обов'язки батьків перед дітьми, вчителів перед учнями, вихователів, про етичні норми, необхідні для виконання педагогічних функцій;

- *педагогіка народного календаря* – складова народної педагогіки, що передбачає виховання дітей та молоді шляхом залучення до сезонних робіт, підтримання звичаїв, участі у святах і обрядах;

- *козацька педагогіка* – частина народної педагогіки, спрямована на формування козака-лицаря, мужнього громадянина з яскраво вираженою українською національною свідомістю, твердою волею і характером;

Термін «народна педагогіка» до наукового обігу увели К.Д.Ушинський і О.В.Духнович.

Основні напрями сучасної української національної педагогіки:

- *педагогіка співпраці* передбачає спільну діяльність вчителя й учня, метою якої є особистісний розвиток школярів;
- *особистісно орієнтована педагогіка* покликана максимально наблизити зміст і методику навчально-виховного процесу до інтересів, нахилів, потреб, життєвих цілей особистості школяра;
- *педагогіка життєтворчості* проголошує необхідність творчого підходу до організації навчально-пізнавальної та позанавчальної діяльності школярів;
- *педагогіка толерантності* спирається на такий важливий принцип, як терпимість до чужих думок і вірувань.

Завдання для самостійної роботи

I. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми.

1. Розкрийте особливості спартанської та афінської систем виховання.
2. У чому особливість педагогічних поглядів учених-філософів Давньої Греції та Риму? (Сократ, Демокрит, Платон, Арістотель, Квінтіліан та ін.).
3. Охарактеризуйте основні типи виховних систем (церковне, лицарське, бюргерське виховання, стихійне виховання дітей селян) та школи в середні віки.
4. Яким чином характеризується гуманізм епохи Відродження в освіті?
5. Розкрити суть підходів до освіти видатних педагогів Західної Європи XVII –XIX ст. (Ян Амос Коменський, Джон Локк, Жан-Жак Руссо, Йоганн Генріх Песталоцці, Йоганн-Фрідріх Гербарт, Фрідріх-Вільгельм-Адольф Дістервег).
6. Доведіть, що праці Я.А.Коменського заклали основу для утвердження педагогіки як самостійної науки.
7. Які особливості навчання та виховання в Київській Русі?
8. Опишіть освіту та розвиток педагогічної думки в епоху культурного відродження України (XVI–XVIII ст.).
9. Охарактеризуйте стан освіти в Україні у складі Російської імперії (XIX ст. та початок XX ст.) та радянський період (20-90-і роки XX ст.).
10. Охарактеризуйте педагогічні ідеї видатних вітчизняних діячів освіти XIX-XX ст. (К.Ушинський, А.Макаренко, В.Сухомлинський та ін.), а також основних представників освіти Закарпаття (О.Духнович, А.Волошин та ін.).
11. Доведіть, що педагогіка народознавства – важливий напрям у сучасній педагогіці та шкільній практиці.
12. Законспекуйте та охарактеризуйте особливості становлення та розвитку педагогічної думки.

Період	Видатні освітні діячі	Основні педагогічні погляди та можливі недоліки
--------	-----------------------	---

13. Розкрийте суть основних понять даної теми (зазначені вище).

II. Завдання для роздумів.

1. Спробуйте висловити аргументи на користь кожного з підходів щодо спартанської та афінської систем виховання.

2. Ваше ставлення до висловлювання: «Освіта та виховання мають допомогти пізнати себе, щоб надалі служити людям і Вітчизні» (Г.Сковорода).

Ваше ставлення до поглядів Ж.Ж.Руссо, який не допускав порівняння дитини з іншими дітьми («жодних суперників, ніякого змагання, навіть у бігу. Нехай дитина змагається сама з собою, тобто порівнює те, що вона зробила вчора, з тим, що вона зробила сьогодні, не порівнюючи свої успіхи з успіхами інших»).

III. Методичне завдання.

Складіть три тестових завдання з теми. Перевірте їх ефективність на прикладі своїх колег.

IV. Дослідницьке завдання.

Проаналізуйте різні джерела і підготуйте реферат на одну з тем:

«Педагогічні погляди учених-філософів Давньої Греції та Риму (на вибір студента – Сократ, Демокрит, Платон, Аристотель, Квінтіліан та ін.)»;

«Педагогічні погляди освітніх діячів епохи Відродження (на вибір студента – Ян Амос Коменський, Джон Локк, Жан-Жак Руссо, Йоганн Генріх Песталоцці, Йоганн-Фрідріх Гербарт, Фрідріх-Вільгельм-Адольф Дістервег)»;

«Педагогічні погляди основних представників освіти Закарпаття ХІХ ст. – ХХ ст. (Олександр Духнович, Августин Волошин та ін.)»;

«Педагогічні погляди видатних вітчизняних діячів освіти ХІХ ст. – ХХ ст. (К.Д.Ушинський, А.С.Макаренко, В.О.Сухомлинський та ін.)».

Рекомендована література

Підручники та посібники з педагогіки [1-12]. Інші джерела:

1. Антологія педагогической мысли Украинской ССР / Сост. Н.Калиниченко. – М.: Педагогика, 1988. – 640 с.

2. Бабій І. Народна педагогіка про виховання підростаючого покоління (історичний аспект) // Рідна шк. – 2008. – N 11. – С. 74-76.

3. Гомоннай В.В. Антологія педагогічної думки Закарпаття (ХІХ–ХХ ст.). – Ужгород: Вид.-во «Закарпаття», 1992. – 291 с.

4. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія / Уклад. Є.І.Коваленко, Н.І. Белкіна. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 664 с.

5. Коменский Я.А. Материнская школа // Избранные педагогические произведения в 2-х т. Т.1. – М., 1982. – С. 201–241.

6. Коменский Я.А. Великая дидактика // Избранные педагогические произведения в 2-х т. Т.1. – М., 1982. – С. 242–477.

7. Кравець В. Історія української школи і педагогіки. Курс лекцій: Навчальний посібник. – Тернопіль, 1994. – 360 с.

8. Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української школи і педагогіки. – К.: Знання, 2003. – 450 с.

9. Медынский Е.Н. Братские школы Украины и Белоруссии в XVI – XVII вв. и их роль в воссоединении Украины с Россией. – М.: АПН РСФСР, 1954. – 176 с.

10. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X– поч. ХХ ст.): Нариси / Відп. ред. М.Д.Ярмаченко. – К.: Рад. школа, 1991. – 384 с.

11. Ступарик Б. Національна школа: витоки, становлення: Навч.-метод. посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 336 с.
12. Сухомлинський В.О. Сто порад учителеві. – К.: Рад школа, 1988. – 254 с.
13. Третяков В. Погляди Платона на проблеми виховання // Рідна школа. – 1993. – №9. – С. 74-75.
14. Тригубенко В. Формування гуманістичних цінностей особистості: від Київської Русі до сучасності // Рідна шк. – 2009. – № 12. – С. 56-59.
15. Українська педагогіка в персоналіях: У двох частинах / За ред. О.В.Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005. – 624 с.
16. Химинець В.В., Стрічик П.П., Качур Б.М., Талапканич М.І. Освіта Закарпаття: Монографія. – Ужгород: «Карпати», Інформаційно-видавничий центр ЗППО, 2009. – 464 с.
17. Ярмаченко М.Д. Педагогическая деятельность и творческое наследие А.С.Макаренко. – К.: Рад. шк., 1989. – 191 с.

ТЕМА 3. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИ ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

3.1. Поняття про методологію педагогічних досліджень. Пріоритетні напрями педагогічних досліджень.

3.2. Методи педагогічного дослідження.

3.3. Етапи педагогічного дослідження.

Основні поняття теми: методологія, методологія педагогіки, метод та методика дослідження, бесіда, спостереження, метод вивчення результатів діяльності, інтерв'ю, анкетування, тестування, соціометрія, педагогічний експеримент, рейтинг, метод незалежних характеристик.

Вимоги програми

Поняття про методологію педагогічних досліджень. Рівні методології педагогіки та їх компоненти. Вимоги до науково-педагогічних досліджень (суспільна актуальність; наукова новизна; теоретична і практична значущість; наукова об'єктивність і достовірність; доступність висновків і рекомендацій). Види наукових досліджень: фундаментальні дослідження, прикладні дослідження, практичні розробки. Пріоритетні напрями педагогічних досліджень (дослідження методологічних засад теорії і практики навчально-виховного процесу; роль ідей видатних українських вчених, педагогів у розвитку національної школи та розбудові сучасної системи освіти; розроблення змісту освіти, дослідження тенденцій його розвитку; розроблення теорії і практики підручника; розроблення й упровадження нових особистісно-орієнтованих технологій навчання).

Методи педагогічного дослідження. Метод науково-педагогічного дослідження (спосіб дослідження психолого-педагогічних процесів формування особистості, встановлення об'єктивної закономірності виховання і навчання) та методика дослідження (процедура, послідовність здійснюваних пізнавальних і перетворюючих дій, операцій та впливів, спрямованих на вирішення дослідницьких завдань). Загальновизнані групи методів педагогічного дослідження: теоретичні (аналіз і синтез, узагальнення, порівняння, класифікація, моделювання тощо); практичні (спостереження; опитувальні методи – анкетування, бесіда, інтерв'ю; соціометрія; тестування; метод незалежних характеристик; вивчення продуктів діяльності; документів; експеримент тощо); математичні (реєстрація, ранжування, шкалування, статистичні методи).

Логіка (етапи) педагогічного дослідження. Визначення проблеми, актуальності, теми, об'єкта, предмета та завдань дослідження. Ґрунтовне і всебічне вивчення наукових фактів, положень, висновків. Вивчення шкільної практики. Формулювання гіпотези дослідження.

Виконання експериментальної роботи. Зіставлення експериментальних даних з масовою практикою. Узагальнення результатів дослідження, формулювання наукових висновків, доведення або спростування гіпотези. Оформлення результатів дослідження, втілення їх у життя. Вимоги наукової етики щодо здійснення педагогічного дослідження.

Проведення педагогічного дослідження на прикладі вивчення особистості учня/студента та класного колективу (академічної групи).

Тематична інформація

Науково-педагогічне дослідження – особлива форма процесу пізнання педагогічної дійсності, систематичне цілеспрямоване вивчення її явищ і процесів, у якому використовуються засоби і методи науки, і яке завершується формулюванням знання про досліджуваний об'єкт.

Наукове дослідження поділяється на види:

- *фундаментальні дослідження*, які мають за мету розкрити суть педагогічних закономірностей та спрямовані на поглиблення наукового знання, розвиток методології науки, відкриття її нових галузей і не передбачають безпосередньо практичних цілей;

- *прикладні дослідження* вирішують окремі теоретичні і практичні завдання, які пов'язані з формуванням змісту виховання й освіти, розробкою педагогічних технологій; поєднують науку з практикою, фундаментальні дослідження і практичні розробки;

- *практичні розробки*, які мають за мету створення програм, підручників, посібників, інструктивно-методичних рекомендацій з питань організації процесів виховання і навчання, управління виховними системами.

Методологія (від грец. *methodos* – спосіб, шлях і *logos* – наука, вчення):

1) сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в науці;

2) вчення про принципи, форми і методи пізнання та перетворення дійсності.

Виділяють такі рівні методології педагогіки та їх компоненти:

1. *Філософський або філософська методологія* (філософія), яка вважається найвищим рівнем методології педагогіки, адже сама педагогічна наука народилася як частина «науки про мудрість». Тому педагогіка спирається у своїх дослідженнях на фундаментальні філософські закони, використовує її категорії тощо (напр., знання теорії пізнання, законів діалектики та ін.).

2. *Загальнонауковий або загальнонаукова методологія* (досягнення інших наук, які теж вивчають людину). Педагогіка використовує загальнонаукові принципи, системний і діяльнісний підходи; закони логіки; психологічні закономірності; характеристика різних типів наукових досліджень, їх етапи й елементи: об'єкт, предмет, мета, завдання дослідження та ін.

3. *Конкретно-науковий, або конкретно-наукова методологія* (досягнення самої педагогічної науки) включає сукупність принципів, методів, властивих певній галузі наукового пізнання, закони та закономірності педагогіки.

4. *Технологічна методологія* – рівень методології педагогіки, що базується на результатах окремих методик та техніці дослідження.

Методи дослідження – прийоми, процедури та операції емпіричного і теоретичного пізнання й вивчення явищ педагогічної дійсності.

Методика – конкретні принципи, форми та засоби використання методів, за допомогою яких здійснюється пізнання педагогічних проблем та їх розв'язання.

Вимоги до науково-педагогічних досліджень: суспільна актуальність; наукова новизна; теоретична і практична значущість; наукова об'єктивність і достовірність; доступність висновків і рекомендацій для використання їх в конкретних наукових дослідженнях або в практичній діяльності.

Класифікація методів науково-педагогічного дослідження:

- *емпіричні* (педагогічне спостереження – пряме і опосередковане, повне і вибіркоче, самоспостереження; бесіда та інтерв'ю; анкетування – відкриті, закриті, напіввідкриті, полярні, анонімні та ін. анкети; педагогічний експеримент – лабораторний і природний, констатувальний і формувальний; метод вивчення шкільної документації та учнівських робіт; метод рейтингу; метод узагальнення незалежних характеристик; метод соціометрії; метод аналізу результатів діяльності учня; метод психолого-педагогічного тестування - тести досягнень, інтелекту, креативності, особистісні, проєктивні та ін.);

- *теоретичні* (аналіз; синтез; індукція; дедукція; порівняння; класифікація; узагальнення; абстрагування; конкретизація);

- *математичні* (реєстрування; ранжування; шкалування; статистичні).

Педагогіка має й свої **традиційні педагогічні методи**, які використовувалися на всіх етапах її історичного розвитку. Ще Платон, Квінтіліан, пізніше – Я.Коменський, досліджуючи педагогічні явища та процеси, використовували спостереження, вивчення й узагальнення педагогічного досвіду, аналізували документацію й учнівські твори, вели тривалі бесіди з учнями. Зараз до традиційних методів додають дослідницьку бесіду, аналіз першоджерел, педагогічний експеримент.

Тестування – метод діагностики із застосуванням стандартизованих запитань та завдань, що мають певну шкалу значень. За функціональною ознакою (призначення тестів щодо предмета дослідження) розрізняють:

- *тести інтелекту* – методики психологічної діагностики, призначені для виявлення розумового потенціалу індивіда;

- *тести креативності* – сукупність методик для вивчення та оцінювання творчих здібностей особистості (креативності);

- *тести досягнень* – методики, за допомогою яких визначають ступінь конкретних знань, навичок, умінь особистості;

- *тести особистісні* – методики психодіагностики, за допомогою яких визначають різні якості особистості та її характеристики: уподобання, цінності, ставлення, емоційні, мотиваційні та міжособистісні властивості, типові форми поведінки;

- *проєктивні тести* – методики, скеровані на виявлення певних психічних властивостей людини.

Логіка (етапи) педагогічного дослідження:

1. Визначення проблеми, актуальності, теми, об'єкта, предмета та завдань дослідження.
2. Ґрунтовне і всебічне вивчення наукових фактів, положень, висновків.
3. Вивчення шкільної практики.
4. Формулювання гіпотези дослідження.
5. Виконання експериментальної роботи.
6. Зіставлення експериментальних даних з масовою практикою.
7. Узагальнення результатів дослідження, формулювання наукових висновків і рекомендацій, доведення або спростування висунутої гіпотези.
8. Оформлення результатів дослідження, втілення їх у життя.

Принципи здійснення психолого-педагогічного дослідження:

- принцип всебічного вивчення особистості школяра;
- принцип систематичного, а не епізодичного вивчення особистості школяра;
- принцип урахування вікових особливостей школяра;
- принцип вивчення особистості школяра в діяльності та через діяльність;
- принцип комплексного використання методів науково-педагогічного дослідження;
- принцип добровільності;
- дослідження, що суперечать моральності й етичним нормам, заборонені.

Завдання для самостійної роботи

I. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми.

1. Які виділяють рівні методології педагогіки та їх компоненти?
2. Сформулюйте вимоги до науково-педагогічних досліджень.
3. Опишіть відомі Вам види наукового дослідження.
4. Які пріоритетні напрями педагогічних досліджень в Україні?
5. Які виділяють групи методів педагогічного дослідження?
6. Педагогіка, крім загальнонаукових, має й свої традиційні педагогічні методи, які використовувалися на всіх етапах її історичного розвитку. Назвіть методи цієї групи.
7. Назвіть соціологічні методи дослідження.
8. Назвіть математичні методи дослідження.
9. Охарактеризуйте основні види:
 - спостереження та вимоги до проведення, переваги та недоліки як методу дослідження;
 - анкет та вимоги до проведення анкетування, переваги та недоліки як методу дослідження;
 - інтерв'ю, переваги та недоліки як методу дослідження;
 - тестів та вимоги до проведення тестування, переваги та недоліки як методу дослідження.
10. Охарактеризуйте суть методу соціометрії, методику проведення.
11. У чому суть педагогічного експерименту та його окремих етапів?

12. Проаналізуйте основні етапи психолого-педагогічного дослідження.
13. У чому полягає метод аналізу продуктів діяльності?
14. Наведіть приклади використання методу рейтингу.
15. Охарактеризуйте використання методу незалежних характеристик.
16. Які методи доцільно використати для вивчення особистості школяра та класного колективу?
17. Охарактеризуйте принципи здійснення психолого-педагогічного дослідження.
18. Розкрийте суть основних понять даної теми (зазначені вище).

II. Завдання для роздумів.

Спробуйте висловити аргументи щодо переваг та недоліків певного методу дослідження.

III. Методичне завдання.

Складіть три тестових завдання з теми. Перевірте їх ефективність на прикладі своїх колег.

IV. Дослідницьке завдання.

1. Проведіть пошук, запишіть у робочий зошит (згідно з правилами цитування) та проаналізуйте висловлювання з джерел народної педагогіки, праць класиків зарубіжної та української педагогіки, які висвітлюють зміст питань даної теми.

2. Проведіть самодіагностику деяких професійних та особистісних якостей згідно з даними анкет (надалі ця інформація Вам буде в нагоді для складання самохарактеристики і проекту саморозвитку).

3. Проаналізуйте різні джерела і підготуйте реферат з теми: «Математична обробка результатів педагогічного експерименту».

Рекомендована література

Підручники та посібники з педагогіки [1-12]. Інші джерела:

1. Гласс Дж., Стенли Дж. Статистические методы в педагогике и психологии. – М.: Прогресс, 1976. – 495 с.
2. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження. Поради молодим науковцям. – Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. – 278 с.
3. Грабарь М.И., Краснянская К.А. Применение математической статистики в педагогических исследованиях. Непараметрические методы. – М.: Педагогика, 1977. – 136 с.
4. Єріна А.М., Захожай В.Б., Єрін Д.Л. Методологія наукових досліджень: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 212 с.
5. Ковальчук В.В., Моїсєєв Л.М. Основи наукових досліджень: Навч. посібник. – 3-є вид., перероб. і допов. – К.: ВД «Професіонал», 2005. – 240 с.
6. Кузьмина Н.В. Методы системного педагогического исследования. – Л.: ЛГУ, 1982. – 130 с.
7. Рудницька О.П., Болгарський А.Г., Свистельнікова Т.Ю. Основи педагогічних досліджень. – К.: Експрес, 1998. – 143 с.
8. Староста В.І. Методологічні аспекти психолого-педагогічного дослідження: Навч.-методичний посібник. – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2008. – 68 с.
9. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. – 5-те вид., – К.: Знання, 2006. – 307 с.

ТЕМА 4. РОЗВИТОК, СОЦІАЛІЗАЦІЯ І ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

4.1. Поняття про особистість, її розвиток та формування. Основні теорії розвитку особистості.

4.2. Роль спадковості у розвитку особистості.

4.3. Вплив середовища на розвиток особистості (соціалізація і становлення особистості).

4.4. Роль виховання у формуванні особистості.

4.5. Активна діяльність особистості як фактор її розвитку.

4.6. Умови та рушійні сили розвитку особистості.

Основні поняття теми: людина, індивід, індивідуальність, особистість, розвиток людини, формування особистості, спадковість, задатки, здібності, соціалізація, середовище (мега-, макро-, мезо-, мікро-; географічне, близьке, соціальне), виховання, діяльність, спілкування.

Вимоги програми

Поняття про особистість, її розвиток та формування. Суть понять: «людина», «індивід», «індивідуальність», «особистість», «розвиток». Аспекти розвитку особистості з педагогічної точки зору.

Основні теорії розвитку особистості (біогенетичні, соціогенетичні, конвергенції; персоналістичні). Біосоціальна природа розвитку особистості.

Роль спадковості у розвитку особистості. Успадкування від батьків до дітей власне людських задатків чи анатомо-фізіологічної структури, морфологічних та фізіологічних особливостей. Поняття про задатки (потенційні можливості для розвитку здібностей) та здібності (психічні властивості індивіда, що є передумовою успішного виконання певних видів діяльності). Успадкування задатків, які сприяють розвитку здібностей до інтелектуальної (пізнавальної, навчальної) діяльності. Спеціальні задатки. Народна педагогіка про роль спадковості.

Вплив середовища на розвиток особистості (соціалізація і становлення особистості). Поняття про середовище як реальну дійсність, в умовах якої проходить розвиток людини. Види середовищ (мега-, макро-, мезо-, мікро-). Соціалізація стихійна та цілеспрямована. Народна педагогіка про вплив середовища.

Роль виховання у формуванні особистості. Виховання як цілеспрямований процес формування особистості. Функції виховання як вирішального чинника розвитку особистості. Взаємодія усіх трьох факторів (середовища, виховання, спадковості), згідно схеми Й.Шванцара. Народна педагогіка про роль виховання.

Активна діяльність особистості як фактор її розвитку. Поняття про діяльність як спосіб буття людини в світі, її здатність вносити в дійсність зміни. Основні види діяльності дітей та підлітків – гра, навчання, праця. За спрямованістю – пізнавальна, громадська, спортивна, художня, технічна, ремісничка, гедонічна (одержання задоволення) діяльність. Особливий вид діяльності – спілкування. Народна педагогіка про роль діяльності.

Умови та рушійні сили розвитку особистості. Процес становлення особистості як «саморух», що визначається єдністю його зовнішніх і внутрішніх умов. Внутрішні й зовнішні суперечності як джерело формування особистості.

Тематична інформація

Наука використовує три загальних поняття щодо характеристики людини: «індивід», «особистість», «індивідуальність».

Індивід – це біосоціальне визначення людини як представника виду «*homo sapiens*». Індивід: 1) у вузькому значенні – окремий організм, людина як представник біологічного виду; 2) у широкому значенні – окрема людина, самостійний суб'єкт.

Отже, в понятті «індивід» зафіксовано факт належності до людського роду. Розвиток – це специфічний процес зміни, результатом якого є виникнення якісно нового, поступальний процес сходження від нижчого до вищого, від простого до складного (*види розвитку людини: фізичний, психічний, соціальний*).

Формування особистості – процес соціального розвитку людини, становлення її як суб'єкта діяльності, члена суспільства, громадянина.

Особистість – соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, що визначається залученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин.

Особистість характеризують такі ознаки:

- *розумність* (визначає рівень інтелектуального розвитку);
- *відповідальність* (рівень розвитку почуття відповідальності, вміння керувати своєю поведінкою, аналізувати свої вчинки і відповідати за них);
- *свобода* (здатність до автономної діяльності, прийняття самостійних рішень);
- *особиста гідність* (визначається рівнем вихованості, самооцінки);
- *індивідуальність* (визначається сукупністю зовнішніх та внутрішніх особливостей людини, що формують її своєрідність, відмінність від інших людей).

Індивідуальність – особистість, яка характеризується унікальними, неповторними соціально-психічними якостями, що вирізняють її серед інших особистостей.

Основні теорії розвитку особистості:

- *біологічна теорія* (М.Монтессорі, К.Лоренц, Е.Фромм, А.Чічерліх та ін.) – розвиток людської особистості пов'язаний насамперед із спадковістю;
- *соціологічна теорія* (Ж.-Ж.Руссо, К.-А.Гельвецій, Д.Дідро та ін.) – вирішальним чинником у розвитку і формуванні особистості є середовище;
- *біосоціологічна теорія або теорія конвергенції* (Вільям Штерн) – розвиток дитини визначається взаємодією спадковості й середовища, зокрема психічні процеси мають біологічну природу, а спрямованість, інтереси, здібності особистості формуються як соціальні феномени;
- *психоаналітична теорія* (Зігмунд Фрейд) – основою індивідуального й особистісного розвитку людини є природжені потяги або інстинкти.

Задатки – потенційні можливості для розвитку здібностей.

Здібності – психічні властивості індивіда, що є передумовою успішного виконання певних видів діяльності.

Основні чинники формування і розвитку особистості:

- роль *спадковості* у людському розвитку. Проблема успадкування спеціальних задатків, інтелектуальних і моральних якостей;

- вплив *середовища* на розвиток особистості; Чинники соціалізації: мегачинники (космос, планета), (макрочинники (етнос, суспільство, країна, держава), мезочинники (регіон, село, місто, селище), мікрочинники (сім'я, ровесники, навчальні, професійні, громадські та ін. організації);

- роль *виховання* у розвитку людини та формуванні її особистості;
- *активна діяльність* особистості (саморегуляція) як чинник її розвитку.

Вплив спадковості, середовища та виховання на розвиток особистості (див. схему Й.Шванцара)

AB – чинник спадковості (вроджені задатки) як базовий, що розвивається при взаємодії основних зовнішніх чинників – середовища і виховання;

AC (AC1, AC2, AC3) – виховання (цілеспрямований процес);

BC (BC1, BC2, BC3) – чинник впливу соціального середовища.

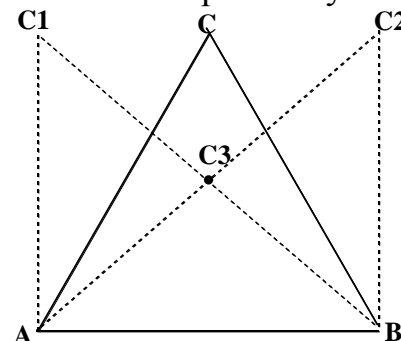

Схема Й.Шванцара

Взаємодія усіх трьох чинників розвитку особистості може бути: *оптимальною* (рівносторонній трикутник); *дисгармонійною* (ABC1 і ABC2), коли переважає один із чинників; *недостатній вплив* (ABC3). Дана схема демонструє, що жоден з чинників не діє самостійно, і результат розвитку залежить від їх погодженості.

Умови та рушійні сили розвитку особистості.

Зовнішні умови – умови природного й суспільного середовища, необхідні для існування індивіда, його життєдіяльності, навчання, освіти і праці, реалізації можливостей розвитку. Діють через внутрішні умови (природні нахили, сукупність почуттів, переживань), які існують у самому індивіді.

Рушійною силою процесу розвитку є результат суперечностей між фізичними та соціально-психічними потребами людини – з одного боку та наявним рівнем фізичного, психічного і соціального розвитку – з другого. Рушійна сила проявляється у підвищенні фізичної й соціально-психічної активності особистості, яка спрямована на розвиток системи якостей, необхідних для задоволення певних потреб.

Результативність виховного впливу залежить від відповідності мети, змісту і методів виховання не тільки досягнутому рівню розвитку дитини – «рівню актуального розвитку», а й «зоні найближчого розвитку» (Л.С.Виготський). Орієнтуючись на процеси, які ще не дозріли, знаходяться в стадії становлення, тобто в «зоні найближчого розвитку», вихователь може створити для дитини нову «зону актуального розвитку», повести за собою розвиток.

Завдання для самостійної роботи

I. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми.

1. Сформулюйте чинники розвитку особистості.
2. Які ознаки характеризують особистість?
3. Назвіть та охарактеризуйте основні теорії розвитку особистості.

4. Який взаємозв'язок між задатками та здібностями людини?
5. Назвіть ознаки розвитку людини в анатомо-біологічному, психічному і соціальному напрямках.
6. Чи можна довести, що формування особистості (становлення людини як соціальної істоти) відбувається в результаті розвитку і виховання?
7. Доведіть з використанням схеми Й.Шванцара, що результат формування особистості – це діалектична взаємодія між біологічним чинником, середовищем та вихованням.
8. Розкрийте функції виховання в розвитку і формуванні особистості.
9. Доведіть, що виховання не тільки визначає розвиток, а й само залежить від розвитку.
10. Назвіть якості, що успадковуються дітьми від батьків.
11. Як Ви розумієте теорію Л.С.Виготського про зони «актуального та найближчого розвитку» у контексті розвитку особистості?
12. Охарактеризуйте основні види середовища, що впливають на розвиток особистості.
13. Які є види соціалізації (за критерієм наявності мети щодо засвоєння соціального досвіду) і в чому їх суть?
14. У чому полягає мета соціалізації?
15. Використовуючи тезу «Виховання – провідний чинник розвитку особистості», поясніть необхідність проведення систематичної виховної роботи серед молоді щодо профілактики негативних явищ суспільного життя.
16. Назвіть основні види діяльності, зазначте, на якому віковому етапі розвитку переважає певний вид діяльності.
17. Поясніть вплив на розвиток та формування особистості активності самої людини.
18. Назвіть рушійні сили розвитку особистості.
19. Законспекуйте з праці В.О.Сухомлинського «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» тези його тлумачення всебічного виховання та конкретні завдання складових виховання.
20. Розкрийте суть основних понять даної теми (зазначені вище).

II. Завдання для роздумів.

1. Поясніть висловлювання «Індивідом народжуються, особистістю стають, індивідуальність відстоюють».
2. Особистість учня виступає суб'єктом чи об'єктом педагогічного процесу? Чи пов'язано це з особистісно орієнтованим підходом до навчання та виховання?
3. Індивідуальний розвиток людини – це кількісні чи якісні зміни в організмі людини, що відбуваються у процесі життєдіяльності?
4. У 1940 р. відомий український психолог Г.С.Костюк писав, що дитина не являє собою чисту дошку (*tabula rasa*) або просто віск, з якого можна ліпити, кому що заманеться. Дитина народжується з певними передумовами для подальшого психічного розвитку. Поясніть, чи можливе успадкування моральних та інших якостей. Чи можливе успадкування задатків, які сприяють розвитку здібностей до інтелектуальної (пізнавальної) діяльності?

5. Як Ви розумієте і яке Ваше ставлення до наступних думок:

• «Усі люди народжуються талановитими, але кожен по-своєму» (Г.Сковорода).

• «Буває, що військову роту веде той, хто мав би сидіти в оркестрі» (Г.Сковорода).

• «Виховання може все»; «І син короля, і син селянина при народженні однакові. Різними вони стають тому, що отримують різне виховання» (К.А.Гельвецій).

• «Виховання може зробити багато чого, але воно не всесильне. За допомогою щеплень можна змусити дику яблуню давати садові яблука, але ніяке мистецтво садівника не в змозі примусити її родити жолуді» (В.Г.Белінський).

• «Від будь-якого виховання, друже мій, рятуйся на всіх вітрилах» (Вольтер).

• «Якщо ви вдало оберете працю і вкладете в неї всю свою душу, то щастя саме вас знайде» (К.Д.Ушинський).

• Як Ви розумієте слова Арістотеля про три чинники, що визначають ефективність виховання: природні задатки, спроможність набувати звичку і здатність робити судження. Чинники виховання, виокремлені Арістотелем, створили підґрунтя для першого наукового визначення педагогіки як учіння про правильне формування особистості. Чому це визначення актуальне до нашого часу?

6. Як на прикладі Вашої сім'ї (школи, класу) вирішувалися питання гармонійного розвитку особистості?

7. Я.А.Коменський та інші видатні педагоги світу (А.Дістервег, Й.Песталоцці, Г.Сковорода, К.Ушинський) вважали, що материнська (дошкільна) та початкова школи мусять працювати рідною мовою. Вони обґрунтували думку, що інші мови слід вивчати, як правило, лише тоді, коли рідна мова, народний спосіб мислення запусають в душі дитини глибоке коріння.

8. Поясніть думку, яка пронизує майже всі твори Г.С.Сковороди: «Шукай себе всередині себе».

III. Методичне завдання. Складіть три тестових завдання з теми. Перевірте їх ефективність на прикладі своїх колег.

IV. Дослідницьке завдання.

1. Проведіть пошук, запишіть у робочий зошит (згідно з правилами цитування) та проаналізуйте висловлювання з джерел народної педагогіки, праць класиків зарубіжної та української педагогіки, які висвітлюють зміст питань даної теми.

2. Запишіть визначення та проаналізуйте за різними джерелами тлумачення основних понять теми, а саме: «людина», «індивід», «індивідуальність», «особистість», «розвиток», «формування». Виокреміть їх суттєві ознаки в різних авторів та запишіть у таблицю. Сформулюйте власний варіант з використанням виокремлених ознак.

Суттєва ознака поняття	Кількість авторів, які визначають дану ознаку
------------------------	---

3. Використайте одержані результати самодіагностики (тема 3) і складіть самохарактеристику, план з професійного самоудосконалення власної особистості.

4. Проаналізуйте різні джерела і підготуйте реферат на одну з тем: «Навчальна гра як вид діяльності для формування творчої особистості»; «Зарубіжні та вітчизняні теорії розвитку і формування особистості».

Рекомендована література

Підручники та посібники з педагогіки [1-12]. Інші джерела:

1. Безкоровайна О. В. Особистість: аспекти наукового осмислення // Педагогіка і психологія. – 2008. – № 3/4. – С. 77-87.
2. Сковорода Г. Твори: в 2 т. – 2-е вид. – К.: Обереги, 2005. – Т.1 – 528 с.
3. Сухомлинська О.В. Розвиток особистості і освіта: історичний вимір // Педагогіка і психологія. – 2008. – № 2. – С. 15-26.
4. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину // Педагогіка: Хрестоматія / Уклад.: А.І. Кузьмінський, В.Л.Омеляненко. – К.: Знання – Прес, 2003. – 700 с.
5. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості // Вибрані твори в 5 т. – Т.1. – К.: Рад. шк., 1976. – 654 с.
6. Тригубенко В. Формування гуманістичних цінностей особистості: від Київської Русі до сучасності // Рідна шк. – 2009. – № 12. – С. 56-59.
7. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання // Педагогіка: Хрестоматія / Уклад.: А.І.Кузьмінський, В.Л.Омеляненко. – К.: Знання – Прес, 2003. – 700 с.

ТЕМА 5. ДИДАКТИКА: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТА СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ

5.1. Дидактика як галузь педагогіки, структура, предмет, функції та основні завдання.

5.2. Історія розвитку дидактики.

5.3. Основні категорії дидактики.

5.4. Освіта як багатоаспектне поняття.

5.5. Основні тенденції розвитку сучасної освіти. Національна стратегія розвитку освіти на 2012-2021.

Основні поняття теми: педагогіка, дидактика, викладання, основні категорії дидактики (викладання, учіння, навчання, освіта, знання, уміння, навички, мета, зміст, організація, види, форми, методи, засоби, результати/продукти навчання та ін.), загальна освіта, політехнічна освіта, професійна освіта.

Вимоги програми

Дидактика як галузь педагогіки, структура, предмет, функції та основні завдання. Закони і категорії дидактики, теорія пізнання, логіка, праці видатних педагогів як методологічна основа дидактики. Структура дидактики (цілі навчання, його основні завдання, зміст освіти, процес навчання і його основні види, принципи і закономірності навчання, методи навчання, форми організації навчання, контроль і оцінка результатів навчання). Предмет дидактики. Дві основні взаємозв'язані функції дидактики: теоретична (діагностична, прогностична) та практична або конструктивно-технологічна (нормативна, інструментальна). Основні завдання дидактики.

Історія розвитку дидактики. Основні дидактичні системи: традиційні (Я.Коменський, Й.Песталоцці, Й.Герbart та ін.) та педоцентричні (Дж.Дьюї), їх особливості. Сучасні гуманістичні системи навчання (В.Сухомлинський, М.Монтессорі та ін.).

Основні категорії дидактики: навчання (навчальний процес і процес навчання), освіта, викладання, учіння, знання, уміння, навички, закономірності, принципи, форми, методи, засоби навчання та ін. Взаємозв'язок категорій дидактики.

Освіта як багатоаспектне поняття (цінність; система; процес; результат). Види освіти та рівні освіти (або освітні рівні згідно Закону України «Про освіту»).

Основні тенденції розвитку сучасної освіти. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. Пріоритетні напрями реформування освіти в Україні.

Тематична інформація

Дидактика як загальна теорія освіти і навчання розглядає загальні положення й закономірності, що стосуються вивчення всіх предметів. Часткові методики, використовуючи висновки та рекомендації дидактики, обґрунтовують організацію навчання з окремих навчальних предметів, тобто розкривають специфіку їх викладання.

У структурі дидактичної теорії можна виділити такі компоненти: процес навчання і його основні види, зміст освіти, цілі і завдання освіти, принципи і закономірності навчання, методи навчання, форми організації навчання, контроль і оцінку результатів навчання.

Об'єктом дидактики є навчання як особливий вид діяльності, спрямований на передачу підростаючим поколінням соціального досвіду, його засвоєння, творче відтворення.

Предметом дидактики є зв'язок викладання (діяльності вчителя) і учіння (пізнавальної діяльності учня), їх взаємодія.

Основні функції дидактики:

- *теоретична* (головним чином, діагностична, прогностична) – обґрунтування, систематизація й узагальнення педагогічного досвіду, закономірностей і механізмів розвитку особистості в процесі навчання;

- *практична* (нормативна, інструментальна) – передбачає розробку проекту педагогічної діяльності, змісту, методів, форм навчання відповідно до поставлених дидактичних цілей.

Актуальні завдання дидактики:

1. Визначення педагогічних основ змісту освіти:

- оптимальне поєднання гуманітарної та природничо-математичної складових освіти, теоретичних і практичних компонентів, класичної спадщини та сучасних досягнень наукової думки, органічний зв'язок з національною історією, культурою, традиціями;

- відбір і структуроутворення навчального матеріалу на засадах диференціації;

- створення інтегрованих курсів, пошук інших підходів до структуроутворення знань як засобу цілісного розуміння та пізнання світу;

- вироблення єдиних державних стандартів освіти.

2. Дослідження закономірностей і принципів навчання, а також шляхів підвищення розвивального та виховного впливу на учнів.

3. Вивчення закономірностей навчально-пізнавальної діяльності учнів та шляхів її активізації у процесі навчання.

4. Розробка системи загальнопедагогічних методів навчання і умов їх найефективнішого застосування; нових педагогічних, інформаційних технологій.

5. Визначення й удосконалення організаційних форм навчальної роботи в освітньо-виховних закладах та ін.

Термін «дидактика» до наукового обігу увів *Вольфганг Ратхе* (1571-1635), назвавши свій курс лекцій «Короткий звіт з дидактики, або мистецтво навчання Ратихія». У цьому ж значенні вжив дане поняття *Я.А.Коменський* у праці «Велика дидактика», у якій теоретично обґрунтував класно-урочну форму навчання, сформулював «золоте правило дидактики», розкрив суть принципу природовідповідності в навчанні, встановив межі навчального року і канікул.

Основні дидактичні системи:

- *традиційна* (концепції *Я.А.Коменського*, *Й.Г.Песталоцці*, *Й.Ф.Гербарта*) – навчання трактується насамперед з позиції вчителя. Ефективність навчання залежить в основному від методів і прийомів діяльності вчителя, у зв'язку з цим основна увага приділяється пошукові й обґрунтуванню ефективних методів викладання;

- *педоцентрична* (*Дж.Дьюї*) – навчання доцільно будувати на основі потреб, інтересів та здібностей дітей, зосереджується увага не на методах діяльності вчителя, а на психологічних закономірностях розвитку дитини у навчанні;

- *сучасна (гуманістична)* – розглядає навчання як єдність викладання і учіння, намагається синтезувати позитивні сторони обох дидактичних систем.

Основні категорії дидактики (викладання, учіння, навчання, освіта, самоосвіта, знання, уміння, навички, мета, зміст, закономірності та принципи, організація, види, методи, прийоми, засоби, форми навчання).

Освіта як багатоаспектне поняття

Освіту розглядають у таких взаємопов'язаних аспектах:

- *освіта як система*. Освіта – це соціальний інститут, покликаний відтворювати культуру шляхом постійної передачі соціально значимого досвіду попередніх поколінь наступним. Освіта є складною системою, характеризується метою виховання, змістом, навчальними планами і програмами. Освіта як система розглядається на кількох рівнях: соціальному – освіта в світі, у певній країні, суспільстві, регіоні, навчальному закладі; за певним ступенем – дошкільне виховання; загальна середня освіта, професійна освіта, вища,

післядипломна, підвищення кваліфікації, аспірантура, докторантура; за профілем освіти – загальна, спеціальна (математична, гуманітарна, природнича);

- *освіта як процес;*
- *освіта як результат процесу;*
- *освіта як цінність.*

Види освіти:

• *загальна освіта* – сукупність знань основ наук про природу, суспільство, людину, її мислення, мистецтво, а також відповідних умінь і навичок, необхідних кожній людині;

• *політехнічна освіта* – сукупність знань про основні галузі та наукові принципи виробництва, оволодіння загально технічними вміннями, необхідними для участі в продуктивній праці;

• *професійна освіта* – сукупність знань, практичних умінь і навичок, необхідних для виконання роботи в певній галузі трудової діяльності.

У Національній доктрині розвитку освіти зазначено: «Мета державної політики щодо розвитку освіти полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід’ємну складову європейської та світової спільноти».

Метою національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. є:

- підвищення рівня і доступності якісної освіти для громадян України відповідно до вимог інноваційного розвитку економіки, сучасних потреб суспільства і кожного громадянина;
- забезпечення гармонійного розвитку людини як найвищої цінності суспільства.

Стратегічні напрями розвитку освіти:

- оновлення законодавчо-нормативної бази системи освіти;
- оптимізація структури системи освіти;
- модернізація змісту освіти на засадах компетентнісного підходу, переорієнтації на цілі сталого розвитку;
- забезпечення умов для збереження здоров’я дітей і молоді;
- підвищення якості освіти на інноваційній основі;
- створення системи національного виховання, розвитку та соціалізації дітей та молоді;
- забезпечення доступності та безперервності освіти;
- інформатизація освіти;
- розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті;
- удосконалення бібліотечно-інформаційного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України;
- створення національної системи моніторингу якості освіти;
- підвищення соціального статусу педагогів;
- створення сучасної матеріально-технічної бази системи освіти;

- інтегрування національної системи освіти у європейський і світовий освітній простір.

Завдання для самостійної роботи

I. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми.

1. Хто уперше запровадив поняття «дидактика» як мистецтво навчати й освічувати?
2. Хто тлумачив дидактику як «універсальне мистецтво навчання усіх усього»?
3. Як називали вчителів у Давній Греції?
4. Які компоненти можна виділити в структурі дидактики?
5. Що є об'єктом та предметом дидактики?
6. Назвіть основне завдання та дві взаємозв'язані функції дидактики.
7. У чому різниця між дидактикою та методикою?
8. Доведіть, що дидактика відноситься до методики як загальне до конкретного.
9. Який взаємозв'язок між педагогікою, дидактикою і методикою навчання?
10. Розкрийте проблеми сучасної дидактики.
11. Проаналізуйте традиційні дидактичні системи (Я.Коменський, Й.Песталоцці, Й.Герbart та ін.) і педоцентричні (Дж.Дьюї).
12. Назвіть видатних українських і зарубіжних дидактів та їх внесок у контексті її розвитку.
13. Які основні категорії дидактики?
14. Охарактеризуйте види знань, які виокремлює дидактика.
15. Визначте різницю між теоретичними і фактичними знаннями.
16. Назвіть основні види освіти.
17. Охарактеризуйте загальну освіту.
18. Розкрийте суть політехнічної та професійної освіти.
19. Які основні тенденції розвитку системи освіти XXI століття?
20. У чому полягає гуманізація, гуманітаризація, національна спрямованість освіти, відкритість системи освіти, перетворення позиції педагога і позиції учня в особистісно-рівноправні стосунки, безперервність освіти, оцінка результату діяльності системи освіти по виходу, нероздільність навчання і виховання у процесі освіти?
21. Розкрийте суть основних понять даної теми (зазначені вище).
21. Законспекуйте та проаналізуйте деякі питання теми за такими джерелами:
 - Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). (Стратегічні завдання. Пріоритетні напрями реформування освіти. Принципи реалізації програми);
 - Національна доктрина розвитку освіти. (Розділ 2. Мета і пріоритетні напрями розвитку освіти);
 - Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. (Мета і пріоритетні напрями Національної стратегії розвитку освіти).

II. Завдання для роздумів.

1. Чи є різниця між уміннями та навичками?
2. Яка причина слабкої мотивації учіння сучасних школярів/студентів?

III. Методичне завдання. Складіть три тестових завдання з теми. Перевірте їх ефективність на прикладі своїх колег.

IV. Дослідницьке завдання

1. Проведіть пошук, запишіть у робочий зошит (згідно з правилами цитування) та проаналізуйте висловлювання з джерел народної педагогіки, праць класиків зарубіжної та української педагогіки, які висвітлюють зміст питань даної теми.

2. Запишіть визначення та проаналізуйте у різних джерелах тлумачення деяких понять дидактики, а саме: «навчання», «освіта», «учіння», «викладання», «знання». Виокреміть їх суттєві ознаки в різних авторів та запишіть у таблицю. Сформулюйте власний варіант з використанням виокремлених ознак.

Суттєва ознака поняття	Кількість авторів, які визначають дану ознаку
------------------------	---

3. На основі аналізу тлумачення поняття «освіта» у різних джерелах доведіть, що це багатоаспектне поняття.

4. Заповніть таблицю

Видатні дидакти	Дидактичні ідеї
-----------------	-----------------

5. Проаналізуйте різні джерела і підготуйте реферат на одну з тем: «Види знань та їх характеристика», «Структура загальнонавчальних умінь і навичок учнів».

Рекомендована література

Підручники та посібники з педагогіки [1-12]. Інші джерела:

1. Бех І.Д. Принципи сучасної освіти // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 4. – С. 5-27.
2. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
3. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 2002. – 23 квітня. – С. 4-6.
4. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки // mon.gov.ua

ТЕМА 6. ЗМІСТ ОСВІТИ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

6.1. Поняття про зміст освіти. Основні компоненти змісту освіти. Чинники, що визначають формування змісту освіти.

6.2. Теорії організації змісту освіти.

6.3. Наукові вимоги до формування змісту освіти.

6.4. Реалізація змісту освіти в сучасній школі.

Основні поняття теми: зміст освіти, базовий навчальний план середньої школи, державний стандарт освіти, державний компонент, шкільний компонент, навчальна програма, підручник, навчальний посібник, навчальний предмет, внутріпредметні зв'язки, міжпредметні зв'язки.

Вимоги програми

Поняття змісту освіти. Основні компоненти змісту освіти (оцінний, діяльнісний, творчий, інформаційний). Чинники (об'єктивні та суб'єктивні), що визначають формування змісту освіти.

Теорії змісту освіти. Теорія формальної освіти (дидактичний формалізм, Дж.Локк, Ж.-Ж.Руссо, Й.-Г.Песталоцці, Й.-Ф.Гербарт, І.Кант та ін.). Теорія матеріальної освіти (енциклопедизм, дидактичний матеріалізм; засновник англ. філософ Герберт Спенсер). Дидактичний утилітаризм (прагматизм, Дж.Дьюї, Г.Кершенштейнер, Ч.Купісевіч, В.Оконь, Ф.Янушкевич та ін.).

Наукові вимоги до формування змісту освіти. Спрямованість змісту освіти на досягнення основної мети виховання – формування гармонійно розвинутої, суспільно активної особистості громадянина України. Культура у найширшому її розумінні як єдине джерел змісту освіти. Методологічна основа визначення змісту освіти – загальнолюдські, духовні і національні цінності, сконцентрованість на актуальних і перспективних інтересах дитини.

Загальні принципи (вимоги) щодо формування змісту шкільної освіти (відповідність змісту освіти вимогам розвитку суспільства, науки, культури і особистості; гуманістична спрямованість змісту; науковість; полікультурність; світський характер освіти; інтегративність; єдність змістової і процесуальної сторін навчання; відповідність основних компонентів загальної освіти структурі базової культури особистості; послідовність; відповідність віковим можливостям і рівню підготовки учнів; доступність; підтримка світового стандарту в змісті освіти тощо).

Реалізація змісту освіти в сучасній школі. Державні стандарти освіти. Державні нормативні документи, що відображають зміст освіти. Базовий навчальний план середньої школи. Освітні стандарти галузей знань (навчальних предметів). Державні вимоги до рівня засвоєння змісту середньої освіти за ступенями навчання (початкова, основна і старша школа). Типовий та робочий навчальний план. Інваріантна та варіативна складова змісту загальної середньої освіти. Навчальна програма. Підручник. Функції та структура підручника. Навчальний посібник.

Тематична інформація

Зміст освіти – це система наукових знань, умінь, навичок, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток розумових і фізичних здібностей учнів, формування їх світогляду, моралі та поведінки, підготовку до суспільного життя, праці.

Методологічною основою теорії змісту освіти є діалектика, теорія пізнання (гносеологія), теорія всебічного розвитку особистості, принцип єдності теорії та практики. На сучасному етапі основою для формування змісту освіти є Програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Національна доктрина розвитку освіти, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, у яких сформульовано основні цілі, завдання і принципи розвитку змісту освіти.

Основні компоненти змісту освіти (за І.Я.Лернером):

- 1) досвід пізнавальної діяльності, що відображений у знаннях про природу, суспільство, мислення, способи діяльності;
- 2) досвід умінь і навичок (практичний досвід);
- 3) досвід творчої пошукової діяльності;
- 4) досвід ціннісних ставлень особистості до світу.

Чинники, що визначають формування змісту освіти:

- система потреб (соціальних і особистісних);
- соціальні та наукові досягнення;

- пізнавальні можливості учнів;
- державна стратегія розвитку загальної середньої освіти;
- методологічні позиції вчених.

Теорії визначення змісту освіти:

- *теорія формальної освіти* (Дж.Локк, Й.Песталоцці, Е.Кант, Й.Гербарт) – навчання як засіб розвитку здібностей і пізнавальних інтересів учнів, їх уваги, пам'яті;

- *теорія матеріальної освіти* (Я.Коменський, Г.Спенсер та ін.) – основною метою освіти вважали забезпечення якомога більшого обсягу знань учнів з різних галузей науки, тобто енциклопедичність їх підготовки. Основним критерієм визначення змісту освіти є практична значущість знань, а не їхній розвивальний вплив, і тому потрібно озброювати учнів переважно природничо-науковими знаннями;

- *дидактичний утилітаризм* (Дж.Дьюї, Г.Кершенштейнер та ін.) виходить із пріоритету індивідуальної та суспільної свідомості. Учень повинен займатися тими видами діяльності, які дозволили цивілізації вийти на сучасний рівень, тому увагу слід сконцентрувати на заняттях конструктивного характеру, тобто навчити їх виконувати необхідну в повсякденному житті діяльність;

- *проектна система навчання* (У.Кілпатрік) – діти, керуючись своїми інтересами, разом з учителем проектували вирішення будь-якого завдання, включалися в практичну діяльність, протягом якої оволодівали певними відомостями з мови, математики та ін. предметів;

- *проблемно-комплексна теорія* (Б.Суходольський) – вивчення предметів здійснюється не окремо, а комплексно. В основі їх вивчення знаходяться проблеми, вирішення яких потребує активної пізнавальної діяльності та використання знань з різних галузей;

- *теорія структуралізму* (К.Сосніцький) – основна мета полягає в ретельному аналізі знань, що становлять зміст навчального предмета, а також зв'язків, що існують між ними.

Наукові вимоги до формування змісту освіти:

- 1) відповідність змісту освіти соціальному замовленню суспільства;
- 2) гуманістична спрямованість змісту загальної середньої освіти;
- 3) науковість змісту освіти;
- 4) полікультурність змісту освіти;
- 5) світський характер освіти;
- 6) інтегративність змісту;
- 7) єдність змістової та процесуальної сторін навчання;
- 8) відповідність основних компонентів загальної освіти структурі базової культури особистості;
- 9) послідовність змісту освіти;
- 10) відповідність віковим можливостям і рівню підготовки учнів;
- 11) доступність змісту;
- 12) підтримка світового стандарту в змісті освіти.

Однією з сучасних тенденцій розвитку змісту освіти є його стандартизація. Вона спричинена необхідністю створення в країні єдиного освітнього простору, чим забезпечуватиметься єдиний рівень загальної освіти, яку одержує підростаюче покоління у різних типах освітніх закладів. Під стандартом освіти розуміють систему основних показників, що є складовими державної норми освіченості. Сьогодні національні освітні стандарти уніфікуються відповідно до європейських та світових.

Державний стандарт загальної середньої освіти, згідно з Законом України «Про загальну середню освіту» (1999), містить:

1. Базовий навчальний план середньої школи. Він дає цілісне уявлення про змістове наповнення і співвідношення основних галузей знань за роками навчання в середній школі, мінімальну тривалість вивчення конкретної освітньої галузі знань або навчального предмета, тижневе навантаження учнів на різних ступенях навчання та його структуру (державний компонент як інваріантна частина базового плану і регіональний та шкільний компонент як варіативна його частина; додаткові години на освітні галузі, індивідуальні та групові заняття; курси за вибором і факультативні заняття тощо).

2. Освітні стандарти галузей знань (навчальних предметів). Це змістова конкретизація цілей загальноосвітньої підготовки учня середньої школи в навчальних програмах з предметів, що входять до інваріантної частини базового навчального плану, а також система вимог, що визначає обов'язковий для кожного учня рівень засвоєння змісту освітньої галузі чи предмета.

3. Державні вимоги до рівня засвоєння змісту середньої освіти за ступенями навчання (початкова, основна і старша школа).

Типовий навчальний план - це затверджений МОНмолодьспорт України документ, що визначає набір навчальних предметів, які вивчають у закладі освіти, їх розподіл, тижневу й річну кількість годин, відведених на кожний навчальний предмет, структуру навчального року (тривалість навчального року, канікулів).

Типовим навчальним планом керується адміністрація школи, складаючи розклад уроків, який має тижневу послідовність у розподілі педагогічного навантаження між учителями-предметниками. Типові навчальні плани не завжди підходять для нових навчальних закладів (гімназій, ліцеїв тощо), які розробляють свої власні документи – робочі навчальні плани.

Навчальний план містить два компоненти. Державний компонент (інваріативна частина, незмінна) визначає перелік навчальних дисциплін, які є обов'язковими для вивчення в усіх школах. Шкільний компонент (варіативна або змінна частина) має рекомендаційний характер і передбачає перелік навчальних дисциплін, які можуть бути введені до робочого навчального плану за рішенням педагогічної ради школи.

Навчальна програма – це затверджений МОНмолодьспорт України документ, що визначає зміст і обсяг знань з кожного навчального предмета, умінь і навичок, які необхідно засвоїти, зміст розділів і тем з розподілом їх за роками навчання.

Підручник – книга, яка містить основи наукових знань з певної навчальної дисципліни, викладені згідно з цілями навчання, визначеними програмою і вимогами дидактики.

Функції підручника: освітня, розвивальна, виховна, управлінська та дослідницька. Структура: тексти та позатекстові компоненти (ілюстративний матеріал, апарат орієнтування – вступ, зміст, бібліографія, апарат організації засвоєння – запитання і завдання, інструктивні матеріали тощо).

Навчальний посібник – книга, матеріал якої розширює межі підручника, містить додаткові, найновіші та довідкові відомості.

Завдання для самостійної роботи

I. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми.

1. Що таке зміст освіти?
2. Охарактеризуйте основні чотири компоненти освіти (згідно І.Я.Лернера).
3. Визначте чинники, що визначають формування змісту освіти.
4. Визначте суть теорії формальної освіти (Дж.Локк, Ж.-Ж.Руссо, Й.Г.Песталоцці, Й.-Ф.Герbart, І.Кант та ін.).
5. Визначте суть теорії матеріальної (енциклопедизму) освіти (Г.Спенсер, Я.А.Коменський та ін.).
6. Визначте суть теорії дидактичного утилітаризму (Дж.Дьюї, Г.Кершенштейнер).
7. Порівняйте сильні і слабкі сторони різних теорій формування змісту освіти.
8. Що є методологічною основою визначення змісту освіти?
9. Обґрунтуйте вимоги (принципи), яким має відповідати зміст сучасної освіти.
10. Вкажіть шляхи удосконалення змісту освіти відповідно до вимог розбудови національної школи (Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI ст.») та інші нормативно-правові документи).
11. Охарактеризуйте основні шляхи гуманізації змісту освіти в сучасній загальноосвітній школі.
12. Які компоненти містить державний стандарт загальної середньої освіти, згідно з Законом України «Про загальну середню освіту» (1999, ст. 30-33)?
13. Що таке базовий (типовий, робочий) навчальний план, державний і шкільний компоненти?
14. Обґрунтуйте вимоги до навчального плану у контексті можливості його оновлення.
15. Проаналізуйте вимоги до структури навчальних програм.
16. Охарактеризуйте функції та структуру сучасного підручника.
17. Проаналізуйте позатекстові компоненти підручника.
18. Охарактеризуйте навчальні завдання підручника.
19. Розкрийте суть принципів за якими можна формувати зміст навчального матеріалу підручників.
20. За основним методом викладу матеріалу тексти можуть бути репродуктивні, проблемні, програмовані, комплексні. У чому між ними різниця?

21. Назвіть принципи підбору змісту підручника.
22. У чому відмінність навчального підручника від посібника?
23. У чому відмінність навчального предмета від науки?
24. Учитель у процесі навчання орієнтується на підручник чи на монографії з даної галузі науки?
25. Обґрунтуйте необхідність у процесі вивчення навчальних дисциплін здійснювати внутріпредметні і міжпредметні зв'язки.

26. Розкрийте суть основних понять даної теми (зазначені вище).

21. Законспекуйте і проаналізуйте:

- Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI ст.») (Зміст освіти. Стратегічні завдання реформування змісту освіти. Шляхи реформування змісту загальноосвітньої підготовки);
- Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки (Модернізація змісту освіти);
- Закон України «Про загальну середню освіту». Ст. 12-16, 30-33;
- Державний стандарт базової і повної середньої освіти (суть стандарту, базовий навчальний план, інваріантна та варіативна складові).

II. Завдання для роздумів.

1. Які конкретні завдання постають перед учителем у процесі аналізу навчального матеріалу підручника?

2. Визначте, що впливає з наступних думок:

- «Зміст освіти треба розглядати не тільки з точки зору практичного застосування знань у праці. Знання потрібні людині тому, що вона людина» (В.Сухомлинський).
- «Краще знати зайве, ніж нічого не знати» (Сенека).
- «Мудрий той, хто знає потрібне, а не багато чого» (Есхіл).
- «Треба знати все про що-небудь і що-небудь про все» (Генрі Пітер Брум).
- «Освічена людина – та, яка знає, де знайти те, чого вона не знає» (Г.Зіммель).

III. Методичне завдання.

1. Складіть три тестових завдання з теми. Перевірте їх ефективність на прикладі своїх колег.

2. Мікрореконструкція. Ситуація – педрада школи про стан вивчення предмета Вашого фаху. Проаналізуйте навчальну програму шкільного предмета та сформулюйте основні завдання, що визначені для даної навчальної дисципліни (виступ на 1-2 хв.).

IV. Дослідницьке завдання.

1. Проведіть пошук, запишіть у робочий зошит (згідно з правилами цитування) та проаналізуйте висловлювання з джерел народної педагогіки, праць класиків зарубіжної та української педагогіки, які висвітлюють зміст питань даної теми.

2. Проаналізуйте програму шкільного предмета з Вашої спеціальності і визначте теми, де необхідно реалізувати міжпредметні зв'язки, сформулюйте необхідні опорні знання та вміння.

3. На основі загальнодидактичних вимог проаналізуйте один із підручників за Вашою спеціальністю.

4. Проаналізуйте різні джерела і підготуйте реферат на одну з тем: «Особливості самостійної роботи з підручником», «Навчальні завдання з міжпредметним змістом у сучасних підручниках (на прикладі Вашої спеціальності)».

Рекомендована література

Підручники та посібники з педагогіки [1-12]. Інші джерела:

1. Бех І.Д. Принципи сучасної освіти // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 4. – С. 5-27.
2. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»). – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
3. Державні стандарти загальної середньої освіти України // www.mon.gov.ua.
4. Закон України «Про загальну середню освіту» // www.mon.gov.ua.
5. Кремень В. Синергетична модель розвитку освіти як відповідь на виклики сьогодення // Рідна шк. – 2010.– № 6. – С. 3-6.
6. Наказ МОН України (від 27.08. 2010 № 834) «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню»
7. Пироженко Л. Проблеми реформування змісту загальної середньої освіти у кінці 50-х - середині 60-х рр. ХХ ст // Рідна шк. – 2008. – № 9. – С. 73-76.
8. Савченко О. Системний підхід до модернізації змісту загальної середньої освіти // Рідна шк. – 2010. – № 1/2. – С. 3-7.

ТЕМА 7. ПРОЦЕС НАВЧАННЯ

7.1. Суть, основні ознаки та функції процесу навчання. Процес навчання і навчальний процес.

7.2. Процес навчання як система.

7.3. Види навчання.

7.4. Закони і закономірності навчання та історія їх розвитку.

7.5. Принципи навчання.

Основні поняття теми: дидактика, навчання, навчальний процес, процес навчання, компоненти процесу навчання (цільовий, стимулювально-мотивувальний, змістовий, операційно-діяльнісний, контроль-регулювальний, оцінно-результативний); закон та закономірність, закономірність навчання, принцип та правило навчання.

Вимоги програми

Суть та основні функції процесу навчання. Процес навчання і навчальний процес. Процес навчання - центральний елемент навчального процесу. Навчання як упорядкована взаємодія педагога з учнями, спрямована на досягнення поставленої мети. Діяльність учителя, діяльність учня і зміст освіти як основні компоненти навчання. Основні ознаки (двохсторонній характер процесу навчання, спільна діяльність учителів та учнів, керованість зі сторони вчителя, спеціальна планомірна організація та управління, цілісність і єдність, відповідність закономірностям вікового розвитку учнів, управління розвитком і вихованням учнів) та функції (освітня, розвивальна, виховна, стимулююча, організаційна, комунікативна, адміністративна) сучасного навчання.

Процес навчання як система. Основні компоненти (цільовий, стимулювально-мотивувальний, змістовий, операційно-діяльнісний, контроль-регулювальний, оцінно-результативний) та їх характеристика. Структура процесу учіння – три взаємопов'язані стадії (етапи): 1) сприймання, осмислення і запам'ятовування матеріалу, що вивчається, або засвоєння теоретичних знань; 2) виконання вправ з метою застосування знань на практиці та формування умінь і навичок; 3) повторення, узагальнення і систематизація вивченого матеріалу з метою поглиблення знань та удосконалення практичних умінь та навичок.

Види навчання (інформаційно-повідомляюче/догматичне; пояснювально-ілюстративне; проблемно-дослідницьке; програмоване; модульне). Проблемно-розвивальне навчання. Особистісно-орієнтоване навчання.

Закони і закономірності навчання та історія їх розвитку. Закон як головний компонент наукової теорії, незаперечне правило навчального процесу, що відображає об'єктивні, істотні, загальноприйняті закономірності. Закономірності навчання (дидактичні закономірності) як об'єктивні, стійкі й суттєві зв'язки в навчальному процесі, що зумовлюють його ефективність: спрямованість навчання на розв'язання взаємопов'язаних завдань всебічного і гармонійного розвитку особистості учня. Видатні педагоги (Я.А.Коменський, А.Дістервег, Й.Песталоцці, К.Д.Ушинський та інші) про правила і закони.

Основний закон педагогіки (про зв'язок між рівнем розвитку навчання й освіти і рівнем науково-технічного прогресу та виробничих відносин) та його суттєві риси (випереджувальний характер освіти порівняно з розвитком суспільства; зворотний зв'язок між станом освіти й розвитком суспільного прогресу).

Загальні (поширюються, головним чином, на основні компоненти процесу навчання) та конкретні (дидактичні/змістовно-процесуальні, гносеологічні, психологічні, управлінські, соціологічні, організаційні) закономірності навчання.

Принципи навчання. Перша спроба створення системи принципів навчання (Я.А.Коменський про основний принцип природовідповідності та шість ПН: наочність, свідомість, систематичність, послідовність, доступність, міцність засвоєння знань). А.Дістервег про дидактичні принципи як загальну концепцію культуровідповідності у вигляді вимог до змісту навчання; вчителя; учня.

Принципи навчання (розвивального і виховного характеру навчання; науковості, систематичності і послідовності; зв'язку навчання з життям/практичної спрямованості навчання; доступності; наочності; врахування індивідуальних особливостей учнів; свідомості й активності учнів; міцності засвоєння знань, формування вмінь і навичок; гуманізму; емоційності навчання; демократизації; виховання здорової дитини та ін.). Принципи навчання в народній педагогіці.

Тематична інформація

Процес навчання – це динамічна взаємодія (співпраця, партнерство) учителя і учнів, у ході якої здійснюється стимулювання і організація активної навчально-пізнавальної діяльності школярів з метою засвоєння системи наукових знань, умінь, навичок, розвитку і всебічної вихованості особистості.

Навчальний процес – це система організації навчально-виховної діяльності, в основі якої – органічна єдність і взаємозв'язок викладання й учіння; спрямована на досягнення цілей навчання й виховання.

Процес навчання – центральний елемент навчального процесу.

Методологічною засадою процесу навчання є наукова теорія пізнання, яка вивчає теорію наукового пізнання його можливості, головні закономірності пізнавального процесу, форми й методи пізнання людиною навколишньої дійсності, умови істинності пізнання.

Функції процесу навчання:

- *освітня* (оволодіння знаннями, уміннями, навичками);
- *виховна* (формування наукового світогляду, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, фізичної, екологічної культур тощо);
- *розвивальна* (розвиток інтелектуальної, емоційно-вольової, діяльнісно-поведінкової сфери особистості, тобто розвиток сприймання, уваги, уяви, відчуттів, пам'яті, мислення, мовлення тощо).

Процес навчання складається з цільового, стимулювально-мотивувального, змістового, операційно-діяльнісного, контрольно-регулювального, оцінно-результативного компонентів.

Структура діяльності вчителя: планування (тематичне й поурочне) – організація навчальної роботи – стимулювання активності учнів – здійснення поточного контролю за навчальним процесом, його регулювання, коригування – аналіз результатів роботи і внесення коректив в організацію викладання.

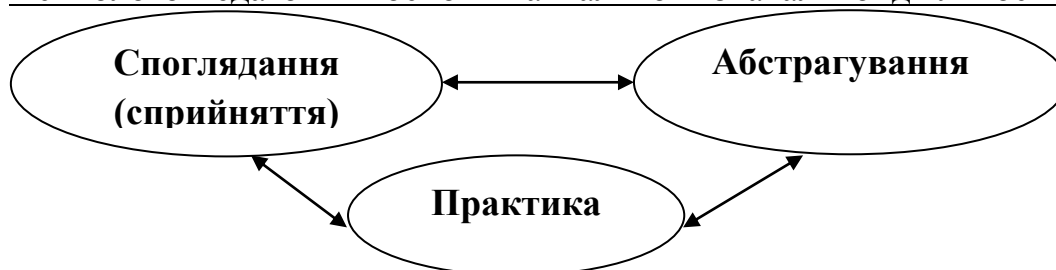
Структура процесу учіння – три взаємопов'язані стадії (етапи):

1. Сприймання, осмислення і запам'ятовування матеріалу, що вивчається, або засвоєння теоретичних знань. Кожен підетап супроводжується системою вправ.

2. Виконання вправ на застосування знань на практиці та формування умінь і навичок.

3. Повторення, узагальнення і систематизація вивченого матеріалу з метою поглиблення знань та удосконалення практичних умінь та навичок.

Психолого-педагогічні основи навчально-пізнавальної діяльності учнів

Роль інтересу у навчанні

- є рушійним мотивом пізнання;
- мобілізує увагу учня;
- дає радість, задоволення учневі;
- підвищує інтенсивність сприйняття знань;
- сприяє активізації мислення;
- активізує сприймання;
- сприяє розвитку здібностей і обдаровань;
- сприяє розвитку волі й емоцій особистості.

Види (типи) навчання: інформаційно-повідомляюче (догматичне); пояснювально-ілюстративне; проблемно-дослідницьке; програмоване; модульно-розвивальне.

Закономірність навчання – це об'єктивний, стійкий та істотний зв'язок в навчальному процесі, врахування якого сприяє ефективності навчальної роботи.

Перші спроби узагальнення практики навчання у вигляді рекомендацій-правил Платона, Арістотеля та Квінтіліана. Система правил, практичних керівництв до дії Я.Коменського та А.Дістервега. Закон розумового розвитку дитини Й.Песталоцці. Правила та настанови К.Ушинського. Закони Дж.Дьюї, Е.Торндайка, Е.Меймана і т.д.

Закон – строго фіксована закономірність. Закономірність визначається як науковий закон у тому випадку, коли об'єкти, між якими встановлюються зв'язки, чітко зафіксовані; досліджені вид, форма і характер цих зв'язків; встановлені межі їхньої дії.

Закономірності навчання поділяються на:

- *загальні* – охоплюють своєю дією всю систему процесу навчання (закономірність цілей, мотивації, змісту, методів, управління, результату навчання);
- *конкретні* – охоплюють окремий аспект системи (дидактичні/змістовно-процесуальні, гносеологічні, психологічні, управлінські, соціологічні, організаційні).

Принципи навчання (дидактичні принципи) – основні вимоги до діяльності учителя, що впливають із закономірностей. Це вихідні положення, які визначають зміст, організаційні форми і методи навчального процесу відповідно до загальних цілей та закономірностей.

Правило – опис педагогічної діяльності, що ґрунтується на конкретному принципі. Правило розкриває окремі сторони застосування того чи іншого принципу навчання і є конкретною вказівкою вчителю, як потрібно діяти в типовій ситуації навчання.

Принципи навчання та їх значення:

- *Науковості*. «Наука – найважливіше, найпрекрасніше і найпотрібніше в житті людини, вона завжди була і буде найвищим проявом любові, тільки нею однією людина перемаже природу і себе» (А.Чехов).
- *Єдності навчання і виховання*. «Нація, позбавлена великої ідеї, приречена на загибель» (Ф. Достоевський).
- *Системності і послідовності*. «Лише система... дає нам повну владу над нашими знаннями. Голова, наповнена уривчастими, безладними знаннями, схожа на комору, в якій усе в безладді і де сам господар нічого не знайде» (К.Ушинський).
- *Свідомості, активності і самостійності*. «Навчання є праця й повинно залишатися працею, але працею, сповненою думки, так, щоб сама цікавість навчання залежала від серйозної думки, а не від будь-яких прикрас, що не стосуються справи» (К.Ушинський).
- *Полікультурності*. «Настане день, коли єдиним полем битви будуть ринки, відкриті для торгівлі, і уми, відкриті для ідей» (В.Гюго).
- *Наочності*. «Що різноманітніші чуттєві сприйняття навчального матеріалу, то міцніше він засвоюється» (Я.А.Коменський).

• *Доступності*. «Принцип доступності вимагає будувати навчальний процес відповідно до вікових можливостей учнів, рівня їхньої підготовленості й загального розвитку» (П.Щербань).

• *Грунтовності знань*. «Що міцніший закладено фундамент знань та ідей у душі учня, то більшу і міцнішу будівлю можна потім звести на цьому фундаменті» (К.Ушинський).

• *Індивідуального підходу*. «Розумові сили і можливості дітей неоднакові» (В.Сухомлинський).

• *Стимулювання до навчання*. «Неможливо досягти належного ефекту, якщо не забезпечено належної мотивації діяльності, позитивного ставлення до неї» (Ю.Бабанський) та інші.

Завдання для самостійної роботи

I. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми.

1. Які ознаки характерні для сучасного навчання?
2. У чому відмінність «процесу навчання» та «навчального процесу»?
3. Що є центральним елементом навчального процесу?
4. Визначте спільні та відмінні ознаки процесу пізнання і процесу навчання.
5. Що є методологічною засадою процесу навчання?
6. Проаналізуйте суперечності які є рушійними силами навчального процесу.
7. Охарактеризуйте освітню, виховну і розвивальну функцію навчання.
8. Дайте характеристику розвитку мислення на основі загальних розумових дій і операцій.
9. Якими шляхами реалізуються основні функції процесу навчання?
10. Визначте компоненти процесу навчання.
11. Визначте основні взаємопов'язані стадії (етапи) процесу учіння.
12. Доведіть, що навчання має двосторонній характер.
13. Продовжіть думку: «Знати навчальний матеріал – означає вміти: виділяти в матеріалі головні положення ...».
14. Яка різниця між концентрованим та розосередженим, логічним (осмисленим) і механічним запам'ятовуванням у процесі навчання?
15. Обґрунуйте вплив стилю спілкування між учителем та учнем, умов навчання на результативність процесу навчання? Які ще чинники впливають на процес навчання з огляду на його структуру?
16. Назвіть основні ланки внутрішнього процесу засвоєння знань.
17. Охарактеризуйте сприймання, усвідомлення, узагальнення, закріплення нового навчального матеріалу та застосування знань, вмінь і навичок.
18. Визначте види узагальнення і систематизації з урахуванням ролі та місця в навчальному процесі.
19. У педагогіці діє незаперечний закон, який встановлює зв'язок між рівнем розвитку навчання й освіти і рівнем науково-технічного прогресу та виробничих відносин. Визначте дві суттєві риси, які засвідчують широкий діапазон його дії.

20. Розкрийте суть закономірностей навчання.
21. Який взаємозв'язок між закономірностями і принципами навчання?
22. Охарактеризуйте принципи навчання (науковості, наочності, міцності знань, вмінь та навичок, свідомості й активності, систематичності і послідовності навчання та ін.). Чи є між ними взаємозв'язок?
23. Назвіть основні види наочності та вимоги до їх використання.
24. Поясніть суть афоризму «Краще один раз побачити, ніж сто раз почути».
25. Сформулюйте найважливіші дидактичні правила, які впливають з принципів навчання.
26. Розкрийте суть основних понять даної теми (зазначені вище).
27. Законспектуйте та проаналізуйте основні дидактичні принципи, їх суть та правила реалізації.

Принципи та їх суть	Правила реалізації принципу
---------------------	-----------------------------

II. Завдання для роздумів. Ваше ставлення до таких висловлювань:

- Як Ви розумієте думку І.Д.Беха, що плідна навчальна діяльність стимулює подальші старання і формує почуття успіху?
- «Немає ні однієї педагогічної закономірності, немає ні однієї істини, яка була б абсолютно однаково застосована до всіх дітей» (В.О.Сухомлинський).
- «Принципи навчання ... – це найбільш суперечлива галузь дидактики. В її межах наявні протилежні думки, які часто суперечать одна одній» (В.Оконь).
- «Учень – це не посудина, яку необхідно наповнити, а факел, який потрібно запалити» (Паскаль).
- «Якщо вчитель не зміг дати дитині радощів успіху – учіння перетвориться для незміцнілої, без наявного морального досвіду людини в тяжкий тягар» (В.О.Сухомлинський).
- «Початок пізнання завжди впливає з відчуттів, тому навчання починати не із словесного тлумачення про речі, а з реального спостереження за ними» (Я.А.Коменський).
- «Нехай буде золотим правилом для тих, хто навчає: все, що тільки можна, надавати для сприймання чуттями: видиме – зором, чутне – слухом, запахи – нюхом, доступне смакові – смаком, доступне дотикові – дотиком. Якщо якісь предмети можна сприйняти одразу кількома чуттями, нехай вони зразу ж і відчуються кількома чуттями» (Я.А.Коменський).
- «Коли говорять, що людина як індивід не відкриває, а лише засвоює вже здобуті людством знання..., то це, власне, означає лише те, що вона не відкриває їх для людства, а особисто для себе повинна все-таки відкрити або навіть «перевідкрити». Людина досконало володіє лише тим, що сама здобуває власною працею» (С.Л.Рубінштейн).
- «Поганий учитель підносить істину, хороший вчить її знаходити» (А.Дістервег).
- «Призначення вчителя – допомогти народитися думці в голові учня» (Сократ).

III. Методичне завдання.

1. Складіть три тестових завдання з теми. Перевірте їх ефективність на прикладі своїх колег.

2. МікрОВикладання. Ситуація – методоб'єднання вчителів школи про досвід застосування засобів наочності. Наведіть приклади засобів наочності з Вашого фаху і розподіліть по групах згідно з загальною класифікацією (виступ на 1-2 хв.); наведіть приклади засобів наочності з Вашого фаху для будь-якого уроку.

IV. Дослідницьке завдання.

1. Проведіть пошук, запишіть у робочий зошит (згідно з правилами цитування) та проаналізуйте висловлювання з джерел народної педагогіки, праць класиків зарубіжної та української педагогіки, які висвітлюють зміст питань даної теми.

2. Запишіть визначення та проаналізуйте у різних джерелах тлумачення основних понять теми, а саме: «навчання», «процес навчання», «навчальний процес». Виокреміть їх суттєві ознаки в різних авторів та запишіть у таблицю. Сформулюйте власний варіант з використанням виокремлених ознак.

Суттєва ознака поняття	Кількість авторів, які визначають дану ознаку
------------------------	---

3. На основі контент-аналізу принципів навчання в різних джерелах запишіть їх в таблицю. Сформулюйте власний варіант такого переліку.

Принцип навчання	Кількість авторів, які визначають даний принцип
------------------	---

4. Проаналізуйте різні джерела і підготуйте реферат з теми: «Роль навчальних завдань для формування знань, умінь та навичок учнів».

Рекомендована література:

Підручники та посібники з педагогіки [1-12]. Інші джерела:

1. Ляшенко О.І., Потапчук Т.В. Диференціація як основоположний принцип шкільного навчання // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 1. – С. 40-45.

2. Буряк В. Методологічні основи розвивального навчання // Рідна шк. – 2009. – № 5. – С. 3-7.

ТЕМА 8. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

8.1. Поняття методу, прийому та засобу навчання.

8.2. Класифікація методів навчання.

8.3. Суть і зміст методів навчання.

8.4. Вибір методів навчання.

Основні поняття теми: метод, прийом, засіб навчання, розповідь, лекція, інструктаж, бесіда, наочність, ілюстрація, демонстрація, спостереження, вправа, запитання, задача, лабораторна та практична робота, пояснення, індукція, дедукція, диспут, дискусія, перевірка, оцінювання, опитування, іспит.

Вимоги програми

Поняття методу, прийому та засобу навчання. Метод навчання як упорядковані способи взаємопов'язаної діяльності вчителя й учнів, спрямовані на розв'язання навчально-виховних завдань. Функції МН: навчальна, виховна, розвивальна, мотиваційна, організаційна,

контрольна. Дві складові частини методу навчання: об'єктивна і суб'єктивна. Прийом навчання як складова частина методу навчання. Сукупність методів викладання того чи іншого предмета як методика викладання. Засоби навчання та їх функції. Основні види засобів наочності: предметні, зображувальні; умовні чи символічні. Класифікація методів навчання. Методи навчання: загальні і спеціальні. Класифікація методів навчання залежно від основної дидактичної мети і завдань; за джерелом знань; за характером (особливостями) навчально-пізнавальної діяльності учнів; за логікою викладання та засвоєння навчального матеріалу; за ступенем самостійної роботи учнів у процесі навчання; з точки зору цілісного підходу до діяльності в процесі навчання (класифікація Ю.К.Бабанського).

Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності. Перша підгрупа за джерелом передачі навчальної інформації (словесні методи: розповідь-пояснення, бесіда, лекція, інструктаж, робота з підручником; наочні методи: ілюстрація, демонстрація; Практичні методи навчання – вправи, лабораторні, практичні, графічні й дослідні роботи). Друга підгрупа – за логікою передачі й сприймання навчальної інформації (індуктивні та дедуктивні, аналітичний, синтетичний, аналітико-синтетичний). Третя підгрупа – за ступенем самостійного мислення школярів у процесі оволодіння знаннями, формуванням умінь і навичок (репродуктивні, проблемно-пошукові, творчі). Четверта підгрупа – за ступенем керівництва навчальною роботою (навчальна робота під керівництвом учителя і самостійна робота учнів).

Методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності. Перша підгрупа – методи формування пізнавальних інтересів учнів (метод створення ситуації новизни навчального матеріалу; метод опори на життєвий досвід учнів; метод пізнавальних ігор; метод створення відчуття успіху в навчанні; диспут). Друга підгрупа – методи стимулювання обов'язку і відповідальності в навчанні (роз'яснення мети навчального предмета, вимоги до вивчення предмета тощо).

Методи контролю і самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності. Методи контролю знань, умінь і навичок у сучасній дидактиці: усне, індивідуальне, фронтальне, комбіноване, ущільнене опитування; письмове опитування; контрольна робота; самостійна робота; практична робота і вправи; програмований контроль; тестовий контроль; машинний (комп'ютерний) контроль; змішаний (комбінований) контроль; систематичне спостереження за учнями в процесі навчання тощо.

Вибір методів навчання залежно від навчальної дисципліни, теми уроку, його мети, змісту і структури навчального матеріалу, часу, відведеного на засвоєння матеріалу, навчально-матеріальної бази школи, здібностей, майстерності вчителя, черговості уроку за розкладом занять, вікових особливостей навчально-пізнавальної діяльності учнів, їх індивідуальних можливостей, рівня загальної підготовленості класу тощо.

Тематична інформація

Метод навчання – упорядкований спосіб взаємопов'язаної діяльності вчителя й учнів, спрямований на розв'язання навчально-виховних завдань.

У структурі методів виділяють прийоми. Кожен метод навчання складається з множини дидактичних прийомів, органічно поєднаних між собою в певну систему. Прийом сприяє досягненню проміжкової (допоміжної) мети конкретного методу. Метод є способом діяльності, що охоплює весь її шлях. Прийом – це окремий крок, разова дія в реалізації методу.

Поняття «метод навчання» органічно включає в себе:

- навчальну роботу педагога (викладання);
- навчально-пізнавальну діяльність учнів (учіння);
- специфіку їхньої діяльності щодо досягнення цілей навчання.

Методика навчального предмета – це галузь педагогічної науки, яка досліджує закономірності вивчення певного навчального предмета.

Функції методу: навчальна, виховна, розвивальна, мотиваційна, організаційна, контрольна.

Метод навчання має дві складові частини: об'єктивну і суб'єктивну:

- *об'єктивна частина* методу обумовлена тими постійними положеннями, які обов'язково присутні в будь-якому методі, незалежно від того, який учитель його використовує (вимоги законів і закономірностей, принципів і правил, а також ціль, завдання, зміст, форми навчальної діяльності);

- *суб'єктивна частина* методу обумовлена особистістю педагога, його творчістю, майстерністю; особливостями учнів, конкретними умовами.

Засоби навчання – це предметна підтримка навчального процесу. До них належать підручники, посібники, комп'ютери, навчальні контролюючі машини, відповідні спортивні знаряддя, завдяки яким учні одержують знання й удосконалюють навички.

Функції засобів навчання:

- джерело знань (замінують учителя – магнітофон, кінофільм тощо);
- унаочнення (картина, слайд, карта, таблиця тощо);
- об'єкт вивчення (прилади, хімічні речовини, предмети природи);
- «посередник» між учнем/студентом і природою чи виробництвом (гербарій, колекція, модель тощо);

- об'єкт формування умінь та навичок (прилади, інструменти, вправи, задачі тощо).

Основні види засобів наочності:

- *предметні* (речовини, прилади);
- *зображувальні* (підручники, слайд, картина, відео, технічні ЗН тощо);
- *умовні чи символічні* (графіки, діаграми, географічні карти, дошка тощо).

Класифікація методів навчання – це упорядкована за певною ознакою їх система.

Методологія цілісного підходу до взаємопов'язаної діяльності вчителя і учнів у навчанні передбачає виокремлення методів навчання у великі групи:

- методи організації і самоорганізації навчально-пізнавальної діяльності;
- методи стимулювання і мотивації учіння;
- методи контролю і самоконтролю у навчанні;
- бінарні методи навчання.

Вимоги до словесних методів навчання

1. Слово не лише джерело знань, а й засіб спілкування.
2. Про володіння технікою мови: дедукцією, інтонацією, паузами, темпом та ін.
3. Мова має бути лаконічною.
4. «Будь-який метод поганий, якщо привчає учня до пасивності».
5. Духовне багатство вчителя можна відчути тільки через його мову.
6. Мова має бути емоційною, доказовою, образною, виразною.
7. Культура педагогічного спілкування визначається культурою мовлення.

8. «Поганий учитель повідомляє істину, хороший – вчить її знаходити».

Учитель має завжди пам'ятати:

«Говорити самому набагато легше, ніж змусити говорити іншого» (А.Дістервег)

«Учень протягом навчального року на уроках говорить в середньому 30 хвилин!»

(В.Шаталов).

Вимоги до наочних методів навчання – сприяння розвитку абстрактного мислення:

1. Відповідність темі і змісту уроку.
2. Демонстрування наочності не раніше за виникнення потреби.
3. Уникнення побічних і яскравіших подразників.
4. Урахування вікових особливостей учнів.
5. Пропорційне навантаження наочністю навчального процесу.
6. Відповідність слів учителя змісту наочності.

Проблемний виклад знань

1. Визначення проблеми.
2. Висунення гіпотези.
3. Пошук, розв'язання гіпотези, перегляд альтернатив та їх фільтрація, прийняття або відкидання їх стосовно гіпотези.
4. Мотивація рішення, перевірка гіпотези.
5. Висновок.
6. Перевірка правильності розв'язання на практиці.

Завдання для самостійної роботи

I. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми.

1. Проаналізуйте ознаки щодо класифікації методів навчання.
2. Яка різниця між методом та прийомом навчання?
3. У чому суть методів організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності учнів?
4. Назвіть методи навчання:
 - за джерелом передачі навчальної інформації;
 - за логікою передачі й сприймання навчальної інформації;
 - за ступенем самостійного мислення школярів у процесі оволодіння знаннями, формуванням умінь і навичок;
 - за ступенем керівництва навчальною роботою.
5. Охарактеризуйте основні види розповіді та вимоги до її проведення.
6. Охарактеризуйте основні види лекції та вимоги до її проведення.
7. Назвіть основні види інструктажу.
8. Охарактеризуйте основні види бесіди та вимоги до її проведення.
9. Сформулюйте основні рекомендації та вимоги під час роботи з підручником (під час вивчення нового навчального матеріалу, закріплення знань та формування умінь, узагальнюючого повторення).
10. Розкрийте значення запитань учнів у процесі навчання.
11. Наведіть приклади наочних методів навчання. Охарактеризуйте основні види засобів наочності, підходи до їх поєднання із словесними методами навчання.

12. Назвіть види вправ за формою навчальної діяльності учнів, за навчальною метою.

13. Назвіть практичні методи навчання.

14. У чому різниця лабораторних, практичних, графічних і дослідних робіт?

15. Проаналізуйте індуктивний та дедуктивний, аналітичний та синтетичний методи навчання.

16. Проаналізуйте репродуктивний, проблемно-пошуковий та творчий методи навчання.

17. Наведіть приклади: навчальної роботи під керівництвом учителя; самостійної роботи учнів без контролю вчителя.

18. Назвіть та визначте особливості двох груп методів стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності. Наведіть приклади конкретних методів.

19. Дискусія та диспут у процесі навчання. Обґрунтуйте, що дані методи сприяють розвитку логічного мислення та стимулюванню пізнавального інтересу у школярів.

20. Розкрийте суть методів контролю – усне, індивідуальне, фронтальне, комбіноване, ущільнене опитування; письмове опитування; контрольна робота; самостійна робота; практична робота і вправи; програмований контроль; тестовий контроль; машинний (комп'ютерний) контроль; змішаний (комбінований) контроль; систематичне спостереження за учнями в процесі навчання, іспити тощо. Охарактеризуйте переваги і недоліки даних методів.

21. Розкрийте суть та значущість самоконтролю і самооцінки учнів.

22. Наведіть приклади засобів навчання. Підручник як засіб навчання. Яка роль слова вчителя як засобу навчання?

23. Яким вимогам повинно відповідати комплексне використання аудіовізуальних засобів навчання?

24. Підходи щодо застосування ТЗН, в т.ч. комп'ютера у сучасній школі. Переваги і недоліки процесу навчання з використанням комп'ютера.

25. Порівняйте ефективність деяких методів навчання та сформулюйте загальні вимоги щодо оптимального їх вибору.

26. Покажіть на прикладі окремих тем шкільного предмету Вашої спеціальності вплив мети і змісту навчальної роботи на вибір методів навчання.

27. Розкрийте суть основних понять даної теми (зазначені вище).

28. Законспекуйте та проаналізуйте:

- педагогічні погляди Я.Коменського щодо принципу наочності («Велика дидактика», розділ XX);

- дидактичні правила та прийоми, обґрунтовані Я.Коменським («Велика дидактика», розділи XVII-XX).

II. Завдання для роздумів.

1. Чому існують численні підходи до класифікації методів навчання? Яка класифікація, на Ваш погляд, більш практична?

2. Чому більшість учнів краще відповідає з місця, аніж біля дошки?

3. Чи існує універсальний метод навчання з точки зору його ефективності?

4. Чому в навчальних програмах відсутні рекомендації щодо використання методів навчання для конкретних тем?

5. Як Ви розумієте висловлювання:

• «Не в масі здобутих знань полягає краса і могутність розумової діяльності, навіть не в їх системності, а в широкому, яскравому шуканні» (В.І.Вернадський).

• «Нужно дробить каждую из трудностей, которые мы разбираем, на столько частей, на сколько можно, чтобы их лучше разрешить» (Р.Декарт).

III. Методичне завдання.

1. Складіть три тестових завдання з теми. Перевірте їх ефективність на прикладі своїх колег.

2. Мікровикладання. Ситуація – шкільне методоб'єднання вчителів Вашого фаху розглядає питання про застосування тестового контролю навчальних досягнень учнів. На основі аналізу результатів застосування тестування сформулюйте позитивні сторони та проблеми, шляхи їх вирішення (виступ на 1-2 хв.).

3. Мікровикладання. Ситуація – заняття з педагогіки щодо методів навчання. На основі аналізу результатів педагогічної діяльності вчителів Вашої школи (чи власних поглядів) сформулюйте методичні підходи (поєднання найбільш ефективних методів навчання) у процесі засвоєння нових знань – формування теоретичних знань, фактичних знань (виступ на 1-2 хв.).

4. Мікровикладання. Ситуація – заняття з педагогіки щодо методів навчання. На основі аналізу результатів педагогічної діяльності вчителів Вашої школи сформулюйте методичні підходи у процесі закріплення та систематизації навчального матеріалу, формування практичних умінь і навичок (виступ на 1-2 хв.).

5. Мікровикладання. Ситуація – підготовка до уроку з предмета Вашого фаху. На основі аналізу підручника та інших посібників сформулюйте типові підходи до підбору чи складання навчальних завдань різного рівня складності. Наведіть приклади таких завдань (виступ на 1-2 хв.).

IV. Дослідницьке завдання.

1. Запишіть визначення та проаналізуйте за різними джерелами підходи до класифікації методів навчання та спробуйте запропонувати власний варіант.

2. Проаналізуйте різні джерела і підготуйте реферат на одну з тем: «Порівняльна ефективність методів навчання у системі сучасної школи», «Мотивація навчальної діяльності».

Рекомендована література

Підручники та посібники з педагогіки [1-12]. Інші джерела:

1. Водовозов В.І. Бесіди і наочне навчання // Педагогіка: Хрестоматія / Уклад.: А.І.Кузьмінський, В.Л.Омеляненко. – К.: Знання – Прес, 2003. – 700 с.

2. Ігнатович С.І., Турянця В.В. Якість роботи вчителя: кваліметричний підхід. Ужгород, 2001. – 141 с.

3. Каптерев П.Ф. Метод и его применение. // Педагогіка: Хрестоматія / Уклад.: А.І.Кузьмінський, В.Л.Омеляненко. – К.: Знання – Прес, 2003. – 700 с.

4. Коменский Я.А. Великая дидактика // Избранные педагогические произведения в 2-х т. – Т.1.– М., 1982.– С. 242-477.

5. Лозова В.І., Троцко Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навч. посібник / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – 2-е вид., випр. і доп. – Харків: ОВС, 2002. – 400 с.

ТЕМА 9. ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ

9.1. Суть поняття «форма організації навчання». Історичний аспект проблеми форм організації навчання.

9.2. Урок як провідна форма організації навчання. Вимоги до уроку.

9.3. Типи і структура уроків. Нестандартні уроки.

9.4. Допоміжні форми навчання.

9.5. Підготовка вчителя до уроку. Аналіз та самоаналіз уроку.

Основні поняття теми: форма організації навчання, класно-урочна система, урок, клас, стандартний та нестандартний уроки, аналіз та самоаналіз уроку.

Вимоги програми

Суть поняття «форма організації навчання». Класифікація форм організації навчання: за кількістю учнів; місцем навчання; дидактичною метою; тривалістю навчання. Історичний аспект проблеми форм організації навчання: індивідуально-групова (у школах середньовіччя); класно-урочна форма навчання (братські школи Білорусі та України, теоретичне обґрунтування Я.-А.Коменським, особливості класно-урочної системи навчання); взаємного навчання (белл-ланкастерська система в Англії, Індії); диференційована система навчання, що враховувала здібності учнів (мангеймська система); дальтон-план (учні займалися самостійною роботою, потім здійснювався контроль); бригадне навчання 5-7 осіб (аналогія дальтон-плану, 20-ті роки ХХ ст. в радянській школі); 50-60-і роки ХХ ст.: американський «план Трампа»; кабінетна система; лекційно-практична.

Урок як основна форма організації навчання. Характерні ознаки уроку. Вимоги до уроку: дидактичні; виховні; психологічні; гігієнічні.

Типи і структура уроків. Три ознаки поняття «структура уроку»: склад (елементи або етапи уроку), наступність (послідовність цих елементів), зв'язок (як вони між собою зв'язані). Загальна структура уроку як одиниці процесу навчання: мета (освітня, розвивальна, виховна); зміст (певний обсяг навчального матеріалу та система методів, загальних форм, засобів, спрямованих на допомогу учням у засвоєнні знань, формуванні умінь та навичок); результат. Класифікація уроків за провідною дидактичною метою занять, згідно В.Онищука: урок засвоєння нових знань; формування умінь і навичок; застосування знань, умінь та навичок; узагальнення та систематизації знань, навичок і умінь; контролю та корекції знань, умінь і навичок; комбінований урок.

Нестандартні уроки Уроки на інтегративній основі. Уроки міжпредметні. Уроки-змагання. Уроки суспільного огляду знань. Уроки комунікативної спрямованості. Уроки театралізовані. Уроки-подорожування, уроки-дослідження. Уроки-ділові, рольові ігри. Уроки з різновіковим складом учнів.

Додаткові (допоміжні) форми навчання. Навчальні конференції та екскурсії. Додаткові групові й індивідуальні заняття. Факультативні заняття. Предметні гуртки. Домашня самостійна робота.

Підготовка вчителя до уроку. Вивчення навчальної програми, вивчення методичної літератури: підручника, методичних посібників, статей у фахових журналах, планування уроку. Види планування (календарне, тематичне, поурочне).

Аналіз та самоаналіз уроку.

Тематична інформація

Форми організації навчання – зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителя й учнів, що здійснюється в установленому порядку і певному режимі.

Форми організації навчання класифікують за критеріями:

- *за кількістю учнів* – індивідуальні, мікрогрупові, групові, колективні, масові;
- *за місцем навчання* – шкільні, позашкільні;
- *за часом навчання* – урочні, позаурочні;
- *за дидактичною метою* – форми теоретичного, практичного і комбінованого навчання;
- *за тривалістю навчання* – класичний урок (45 хв.), спарені заняття (90 хв.), уроки «без дзвінків».

Характерні ознаки уроку:

- дидактична мета;
- певний обсяг навчального матеріалу;
- постійний склад однакових за віком дітей;
- керівництво з боку вчителя діяльністю учнів з урахуванням їх індивідуальних особливостей і можливостей;
- послідовність різних видів діяльності вчителя і учнів залежно від типу уроку;
- оволодіння всіма учнями знаннями, уміннями, навичками, які повинні бути засвоєні за регламентований час (35-45 хв.);
- чітке визначення часу і місця уроку за розкладом.

Основні вимоги до особистісно орієнтованого уроку – реалізувати триєдину мету – навчальну, розвивальну, виховну.

Дидактичні вимоги до уроку:

- раціональне використання кожної хвилини уроку;
- використання активних МН, раціональна єдність словесних, наочних і практичних МН;
- зв'язок з раніше вивченим, досвідом, набутиим учнем;
- формування вмінь учнів самостійно здобувати знання і застосовувати їх на практиці;
- індивідуалізація, диференціація та інтенсифікація навчального процесу;
- організоване завершення уроку.

Психологічні вимоги до уроку:

- формування і розвиток в учнів позитивних мотивів навчально-пізнавальної діяльності, творчої ініціативи й активності;
- вивчення й урахування рівня розвитку та психічних властивостей учнів, проектування «зони найближчого розвитку»;

- врахування психологічних особливостей кожного учня;
- нормальний психічний стан і стійкий настрій вчителя і учнів;
- розумна витривалість і доброзичливість учителя до учнів;
- педагогічна етика і психологічний такт.

Гігієнічні вимоги до уроку:

- температурний режим;
- норми освітлення;
- провітрювання;
- відповідність нормативам шкільних меблів;
- чергування видів навчальної роботи і різноманітність методів навчання.

Одна з найпоширеніших у педагогічній теорії та практиці класифікація уроків за провідною дидактичною метою занять (за В.Онищуком):

- *засвоєння нових знань;*
- *формування умінь і навичок;*
- *застосування знань, умінь та навичок;*
- *узагальнення та систематизації знань, умінь і навичок;*
- *контролю та корекції знань, умінь і навичок;*
- *комбінований урок.*

Структура уроку – внутрішня будова, послідовність його етапів.

Макроструктура – послідовність етапів будь-якого типу уроку.

Мікроструктура – внутрішня будова кожного етапу уроку (методи, прийоми, засоби навчання).

Кожний тип уроку відповідно до основної дидактичної мети має свою макроструктуру, яка, залежно від змісту навчального матеріалу, підготовленості учнів, особливостей обладнання, може частково змінюватись.

Основні етапи підготовки вчителя до проведення уроку:

1. *Робота з навчальною програмою*, яка є основним навчально-методичним документом учителя (прочитати пояснювальну записку до програми, визначити місце даного уроку в системі уроків теми, вимоги до знань і умінь учнів даного класу, можливий тип уроку за дидактичною метою).

2. *Визначення мети та основних завдань* (дидактичних, розвивальних, виховних). Мета уроку визначається на один урок, а деколи і на кілька пов'язаних одною темою уроків.

3. *Визначення змісту та обсягу навчального матеріалу* уроку згідно з поставленою метою означає відповісти на питання «Що вчити на даному уроці?». Необхідно добре вивчити тему уроку з підручника й опрацювати інші джерела інформації: енциклопедії, довідники, монографії, науково-популярну літературу, періодичні видання. Визначити зміст навчального матеріалу, що потребує реалізації міжпредметних зв'язків чи життєвого досвіду учнів.

4. *Вибір методів та форм навчання* («Як вчити на даному уроці?»). Залежно від поставленої мети, визначеного змісту навчання та деяких інших чинників (рівень кваліфікації, контингент учнів класу, час на вивчення даної теми, можливості кабінету та ін.) необхідно провести вибір методів та прийомів навчання, форм взаємодії з класом на всіх етапах уроку відповідно до типу

уроку, провести розподіл часу на кожен етап уроку. Необхідно ретельно ознайомитись з методичною літературою, де висвітлені шляхи вивчення теми.

5. *Добір засобів навчання* для даного уроку (технічні засоби, роздатковий матеріал, завдання для самостійних чи контрольних робіт, посібники тощо).

6. *Підготовка плану-конспекту* уроку, що містить такі основні структурні елементи:

- *Тема уроку, дата, клас.*
- *Мета: дидактична, розвивальна, виховна.*
- *Тип уроку.*
- *Засоби наочності.*

• *План уроку і його структура* (ця частина не обов'язкова, позаяк у ході уроку зазначений план і структура відтворюються).

• *Хід уроку.* Дана частина конспекту, а вона є основною, планується залежно від обраного типу уроку. Обов'язково необхідно зазначити: тривалість кожного етапу уроку; основні питання нової теми і висновки з них; домашнє завдання з необхідним коментарем-поясненням чи посиланням на способи виконання аналогічних завдань, врахування нахилів та індивідуальних здібностей учнів тощо.

• *Література.* Вказати весь перелік літератури (навчальна, методична, дидактична, наукова та ін.), яка була використана у процесі підготовки до уроку та його проведенні.

Завдання для самостійної роботи

I. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми.

1. Назвіть провідні форми навчання в школі та вищому навчальному закладі.

2. Наведіть приклади класифікації форм організації навчання за різними ознаками (за кількістю учнів; місцем навчання; дидактичною метою; тривалістю навчання).

3. У чому суть форм організації навчання, що мали місце в історії розвитку освіти:

- індивідуально-групова (у школах середньовіччя);
- батавська система;
- белл-ланкастерська система;
- мангеймська система;
- дальтон-план;
- бригадне навчання;
- американський «план Трампа».

4. У чому полягає суть, позитивні та негативні сторони класно-урочної системи навчання?

5. Сформулюйте вимоги до сучасного уроку.

6. Одна з найпоширеніших у педагогічній теорії та практиці класифікація типів уроків за провідною дидактичною метою занять, яку запропонував

В.Онищук: урок засвоєння нових знань; формування умінь і навичок; застосування знань, умінь і навичок; узагальнення та систематизації знань, умінь і навичок; контролю та корекції знань, умінь і навичок; комбінований урок. Визначте їх структуру.

7. Наведіть приклади нестандартних уроків та проаналізуйте їх особливості.

8. Дайте характеристику та обґрунтуйте необхідність допоміжних урочних та позаурочних форм навчання (семінар, практикум, факультатив, екскурсія, предметні та технічні (чи інші) гуртки, домашня робота та ін.)

9. Які можливі підходи до оголошення домашнього завдання. Визначте вимоги та види домашніх завдань?

10. Розкрийте основні етапи підготовки вчителя до уроку.

11. Структура аналізу відвіданого та самоаналізу проведеного уроку.

12. Охарактеризуйте окремі аспекти аналізу уроку (дидактичний, виховний, психологічний, організаційний, санітарно-гігієнічний).

13. Який взаємозв'язок між навчанням, методами, формами та засобами навчання?

14. Який взаємозв'язок між дидактичною метою, типом уроку та його структурою?

15. Спробуйте висловити аргументи щодо шляхів покращення ефективності уроку.

16. Визначте причини порушень дисципліни на уроці та шляхи їх уникнення.

17. Чи потрібні в сучасній школі домашні завдання?

18. Розкрийте суть основних понять даної теми (зазначені вище).

II. Завдання для роздумів.

Як розумієте висловлювання: «Сильним, досвідченим стає той педагог, який уміє аналізувати свою працю...» (В.О.Сухомлинський).

III. Методичне завдання.

1. Складіть три тестових завдання з теми. Перевірте їх ефективність на прикладі своїх колег.

2. МікрОВикладання. Ситуація – урок з предмета Вашого фаху. На основі аналізу підручника та інших посібників спробуйте оголосити домашнє завдання з певної теми (виступ на 1-2 хв.)

3. МікрОВикладання. Ситуація – факультатив з предмета Вашого фаху. На основі аналізу підручника та інших посібників наведіть приклади нестандартних завдань чи ускладнених завдань, сформулюйте підходи до їх вирішення (виступ на 1-2 хв.).

4. Скласти фрагмент плану-конспекту будь-якого уроку з предмета Вашої спеціальності.

IV. Дослідницьке завдання.

1. Проведіть пошук, запишіть у робочий зошит (згідно з правилами цитування) та проаналізуйте висловлювання з джерел народної педагогіки, праць класиків зарубіжної та української педагогіки, які висвітлюють зміст питань даної теми.

2. Запишіть визначення та проаналізуйте за різними джерелами тлумачення поняття «урок». Виокреміть його суттєві ознаки в різних авторів та запишіть у таблицю. Сформулюйте власний варіант з використанням виокремлених ознак.

Суттєва ознака поняття	Кількість авторів, які визначають дану ознаку
------------------------	---

2. Проаналізуйте різні джерела і підготуйте реферат на одну з тем: «Я.А.Коменський як засновник класно-урочної системи навчання», «Нестандартні уроки» (на прикладі предмета Вашої спеціальності).

Рекомендована література

Підручники та посібники з педагогіки [1-12]. Інші джерела:

1. Годованюк Т.Л. Деякі термінологічні тлумачення індивідуальної форми навчання через її «похідні» // Педагогіка і психологія. – 2008. – № 3/4. – С. 127-131.
2. Закон України «Про загальну середню освіту». Ст.13. Форми навчання // www.mon.gov.ua
3. Коменский Я.А. Великая дидактика // Избранные педагогические произведения в 2-х т. Т.1.– М., 1982.– С. 242-477.
4. Онищук В.А. Урок в современной школе. – М.: Просвещение, 1981. – 191 с.
5. Освітні технології: Навч.-метод, посібник / О.М.Пехота та ін.; За заг. ред. О.М.Пехоти. – К.: А.С.К, 2001. – 256 с.
6. Підласий І.П. Як підготувати ефективний урок. – К.: Вища шк., 1989. – 320 с.

ТЕМА 10. КОНТРОЛЬ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

10.1. Суть контролю та діагностики результатів навчання.

10.2. Основні функції та види контролю.

10.3. Вимоги до контролю навчальних досягнень.

10.4. Оцінка навчальних досягнень учнів за сучасною дванадцятибальною шкалою.

Основні поняття теми: діагностика, контроль, перевірка, оцінювання, облік, оцінка, тестування, компетенції, компетентність.

Вимоги програми

Суть контролю та діагностики результатів навчання. Контроль як перевірка, оцінювання і облік успішності учнів. Діагностика як вивчення, аналіз усіх умов здійснення дидактичного процесу. Компоненти контролю як системи: система принципів вимог і правил; види контролю; зміст контролю за різними видами навчальної діяльності; нормативи чотирибальної та дванадцятибальної системи оцінювання. Основні методи контролю: щоденне спостереження за навчальною діяльністю учнів; усна, письмова, графічна, практична перевірка; тести успішності. Основні форми організації контролю: самоконтроль; індивідуальна перевірка фронтальна перевірка, ущільнена перевірка, заліки, перевідні та випускні екзамени.

Основні функції та види контролю. Основні функції (навчальна/освітня, діагностична, виховна, розвивальна, стимулювальна, управлінська). Види контролю (попередній, поточний, періодичний/тематичний, підсумковий/заключний).

Вимоги до контролю навчальних досягнень (індивідуальність, систематичність урізноманітнення; всеосяжність, об'єктивність, диференційованість контролю та оцінювання; єдність вимог до контролю, оптимальність, гуманність, наочність чи гласність).

Оцінка навчальних досягнень учнів за сучасною дванадцятибальною шкалою. Знання, уміння та навички, досвід творчої діяльності, емоційно-ціннісного ставлення до навколишньої дійсності як об'єкт оцінювання навчальних досягнень учнів. Формування комплексу компетенцій як результат навчальної діяльності. 12-бальна шкала оцінювання (I рівень – початковий, II рівень – середній, III рівень – достатній, IV рівень – високий).

Тематична інформація

Діагностика – це з'ясування умов і обставин, у яких буде здійснюватися процес навчання; отримання чіткого уявлення про причини, які сприяють чи перешкоджають досягненню передбачуваних результатів. Діагностика включає контроль, перевірку і оцінку знань, умінь, їх аналіз, виявлення динаміки, тенденцій, прогнозування подальшого розвитку результатів навчальної діяльності.

Контроль – це виявлення, вимірювання й оцінка результатів навчально-пізнавальної діяльності. Процедура виявлення і вимірювання називають перевіркою, яка є складовим компонентом контролю.

Суть контролю у навчальному процесі

Параметр	Зміст параметру
Завдання	<ul style="list-style-type: none"> • виявлення обсягу і глибини знань; • виявлення труднощів і помилок; • отримання інформації про самостійну роботу учнів; • виявлення готовності учнів до сприйняття нового матеріалу; • перевірка ефективності методів і форм навчання.
Види	попередній, поточний, тематичний, періодичний, підсумковий
Функції	освітня, діагностична, виховна, розвивальна, стимулювальна, управлінська
Педагогічні вимоги (принципи)	індивідуальний характер, систематичність контролю, різноманітність форм, всебічність, об'єктивність, диференційований підхід, гласність, єдність вимог, доброзичливість
Методи	спостереження, усні, письмові, графічні, практичні, програмовані
Форми	індивідуальна, фронтальна, групова, залік, іспит

Чотири рівні навчальних досягнень учнів:

I рівень – початковий. Відповідь учня при відтворенні навчального матеріалу – елементарна, фрагментарна – зумовлюється початковими уявленнями про предмет вивчення;

II рівень – середній. Учень відтворює основний навчальний матеріал, здатний розв'язувати завдання за зразком, володіє елементарними вміннями навчальної діяльності;

III рівень – достатній. Учень знає істотні ознаки понять, явищ, закономірностей, зв'язків між ними, а також самостійно застосовує знання в стандартних ситуаціях, володіє розумовими операціями (аналізом, абстрагуванням, узагальненням тощо), уміє робити висновки, виправляти допущені помилки. Відповідь учня повна, правильна, логічна, обґрунтована,

хоча їй бракує власних суджень. Він здатний самостійно здійснювати основні види навчальної діяльності;

IV рівень – високий. Знання учня глибокі, міцні, узагальнені, системні; він уміє застосовувати їх творчо, його навчальна діяльність має дослідницький характер, позначена вмінням самостійно оцінювати різноманітні життєві ситуації, явища, факти, виявляти й відстоювати особисту позицію.

Завдання для самостійної роботи

I. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми.

1. Проаналізуйте взаємозв'язок між такими поняттями даної теми, як «діагностика», «контроль», «перевірка», «оцінювання», «оцінка», «облік».

2. Визначте компоненти контролю як процесу.

3. Проаналізуйте основні функції контролю (освітня, діагностична, виховна, розвивальна, стимулювальна, управлінська).

4. Визначте призначення у процесі навчання основних видів контролю навчальних досягнень (попереднього, поточного, періодичного, підсумкового, завершального).

5. Охарактеризуйте основні вимоги до перевірки й оцінки успішності.

6. Сформулюйте основні компетенції, яких потребує сучасне життя.

7. Визначте і порівняйте характеристики у загальнодидактичному плані чотирьох рівнів навчальних досягнень учнів і доповніть таблицю.

I рівень – початковий	
II рівень – середній	
III рівень – достатній	
IV рівень – високий	

8. Що означає репродуктивний та реконструктивний рівні знань та умінь?

9. За яких умов оцінка стає ефективним засобом підвищення успішності?

10. Розкрийте суть основних понять даної теми (зазначені вище).

11. Законспекуйте та проаналізуйте:

- Закон України «Про загальну середню освіту». Ст. 34. Атестація та оцінювання знань учнів (вихованців);

- з праці В.Сухомлинського «Сто порад учителям» поради: «Як перевірку виконання домашніх завдань зробити ефективною розумовою працею», «Оцінки мають бути вагомими».

II. Завдання для роздумів.

1. У перших документах про принципи діяльності радянської школи були положення про відміну домашніх завдань, оцінки знань та екзаменів. Ваше ставлення до такого рішення (наведіть аргументи за і проти).

2. Які причини, на Вашу думку, формалізму в оцінці навчальних досягнень учнів? Як можна цього уникнути?

3. Які причини, на Вашу думку, суб'єктивного оцінювання педагогами навчальних досягнень учнів? Як можна цього уникнути?

3. На основі власних спостережень висловіть свою думку щодо ставлення учнів з різним рівнем навчальних досягнень до шкільних оцінок.

5. Чи може оцінка впливати на розвиток особистості учня (сприяти чи гальмувати)? Обґрунтуйте свою відповідь.

6. Чи сприяє кредитно-модульна система навчання у ВНЗ об'єктивному оцінюванню навчальних досягнень студентів?

7. Чи погоджуєтесь Ви з думкою А.Дістервега про те, що вчитель лише до тих пір здатний виховувати і навчати, поки сам працює над своїм вихованням і навчанням? Обґрунтуйте свої міркування.

III. Методичне завдання.

1. Складіть три тестових завдання з теми. Перевірте їх ефективність на прикладі своїх колег.

2. МікрОВикладання. Ситуація – заняття з педагогіки щодо діагностики навчання. На основі аналізу результатів педагогічної діяльності вчителів Вашої школи сформулюйте їх методичні підходи у процесі контролю навчальних досягнень (виступ на 1-2 хв.).

3. МікрОВикладання. Ситуація – педрада школи про стан успішності з предмета Вашого фаху. На основі аналізу результатів навчальних досягнень одного з класів сформулюйте типові проблеми та шляхи їх вирішення (виступ на 1-2 хв.).

IV. Дослідницьке завдання.

1. Проведіть пошук, запишіть у робочий зошит (згідно з правилами цитування) та проаналізуйте висловлювання з джерел народної педагогіки, праць класиків зарубіжної та української педагогіки, які висвітлюють зміст питань даної теми.

2. Запишіть визначення та проаналізуйте у різних джерелах тлумачення основних понять теми, а саме: «діагностика», «контроль», «компетенції», «компетентність», «навчальні досягнення». Виокреміть їх суттєві ознаки в різних авторів та запишіть у таблицю. Сформулюйте власний варіант з використанням виокремлених ознак.

Суттєва ознака поняття	Кількість авторів, які визначають дану ознаку
------------------------	---

3. На основі аналізу понять «навчання», «освіта» та «виховання» доведіть взаємозв'язок між ними.

4. Проаналізуйте різні джерела і підготуйте реферат з теми «Контроль як засіб управління навчально-виховним процесом».

Рекомендована література

Підручники та посібники з педагогіки [1-12]. Інші джерела:

1. Закон України «Про загальну середню освіту» //www.mon.gov.ua

2. Освітні технології: Навч.-метод. посібник / О.М.Пехота та ін.; За заг. ред. О.М.Пехоти. – К.: «А.С.К», 2001. – 256 с.

3. Пометун О. Навчання: що є результатом і чи можна його покращити // Рідна шк. – 2009. – № 4. – С. 10-14.

4. Староста В.І. Застосування навчальних завдань у школі: дидактична модель та педагогічна технологія її реалізації // Педагогіка і психологія, 2007. – № 4. – С. 21-31.

5. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям. – К.: Рад школа, 1988. – 254 с.

6. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: Навч.-метод. посіб. – К.: Вища шк., 2002. – 215 с.

ТЕМА 11. МЕТА І ЗМІСТ ВИХОВАННЯ

11.1. Поняття мети виховання. Умови і чинники визначення цілей виховання.

11.2. Зародження та розвиток ідеї про всебічний, гармонійний розвиток особистості. Цілі виховання у зарубіжній педагогіці.

11.3. Національне виховання: суть, ідеал, мета, основні завдання.

11.4. Поняття про зміст виховання та підходи до його відбору.

11.5. Основні напрями змісту виховання.

Основні поняття теми: виховання, цілеспрямованість виховання як його визначальна характеристика, мета виховання, ідеали виховання, мета як гармонійний розвиток особистості (інтелектуальне, фізичне, моральне, трудове, естетичне виховання), зміст виховання, два аспекти виховання: національний, громадянський.

Вимоги програми

Поняття мети виховання. Цілеспрямованість як найважливіша характеристика виховання; особистість людини як об'єкт виховання. Мета виховання як сукупність властивостей особистості, до виховання яких прагне суспільство. Особливості мети виховання (визначальна характеристика виховної системи, об'єктивний характер, узагальнено виражає ідеал людини, визначає загальну цілеспрямованість виховання). Мета, ідеал та цілі (завдання) виховання.

Умови і чинники визначення цілей виховання (ідеологія і політика держави, рівень розвитку продуктивних сил і виробничих відносин; темпи науково-технічного і соціального прогресу; економічні можливості суспільства; рівень розвитку педагогічної теорії і практики, можливості навчально-виховних установ, педагогів тощо).

Зародження та розвиток ідеї про всебічний розвиток особистості. Афіньська система виховання, калокагатія – ідеал фізичної і моральної досконалості. Доповнення терміну «гармонія» терміном «всебічність» французьким представником «нової філософії» Рене Декартом.

Мета виховання у зарубіжній педагогіці (ідеалізм, екзистенціалізм, неотомізм, прагматизм, позитивізм, неопозитивізм, біхевіоризм, діалектичний матеріалізм, гуманістична педагогіка та ін.).

Національне виховання: суть, ідеал, мета, основні завдання. Суть національного виховання. Г.Ващенко про ідеал національного виховання та систему компонентів духовного світу українців. Основна мета національного виховання на сучасному етапі у Програмі та Концепції національного виховання. Основні завдання виховання в нормативно-правових освітніх документах .

Поняття про зміст виховання та підходи до його відбору. Основні національні цінності (ідеал України; державна незалежність України; патріотизм, готовність до захисту Батьківщини; самопожертва у боротьбі за свободу нації; єдність поколінь на основі віри в національну ідею; почуття національної гідності; історична пам'ять; пошана до державних та національних символів і свят тощо).

Особливості національного виховання (процес виховання органічно поєднаний з процесом навчання молоді; суспільний характер; гуманістичний характер; зміст носить виразне культурологічне комунікативно-розвивальне спрямування).

Підходи щодо відбору змісту виховання: сучасний вітчизняний методологічний підхід – формування громадянина, формування особистості на цінностях національної культури як

невід'ємної складової загальнолюдської культури; засвоєння базових основ культури (громадянська, розумова, філософсько-світоглядна підготовка, моральна, екологічна, естетична, фізична, трудова), реалізм мети виховання, національний підхід до відбору змісту виховання, добровільність, самовизначення особистості, особистісна спрямованість виховання, взаємозалежність діяльності вихователів і вихованців, її суспільний характер.

Основні напрями змісту виховання: патріотичне виховання; розумове виховання; моральне та статеве виховання; соціально-правове виховання; трудове виховання та профорієнтація; гуманістичне виховання в дусі загальнолюдських моральних ідеалів і цінностей; спортивно-фізичне виховання; екологічне виховання; економічне виховання й економічна освіта в умовах ринкових відносин; художньо-естетичне виховання; санітарно-гігієнічне виховання; виховання політичної культури в умовах соціально-політичного плюралізму.

Тематична інформація

Мета виховання – наперед визначені результати формування і розвитку особистості, яких прагнуть досягти в процесі виховної роботи. Мета є визначальною характеристикою виховної системи. Мета виховання – це соціальна ідея, яка перетворюється у внутрішній детермінант життєдіяльності вихованця (процес інтеріоризації). З цієї позиції мету виховання називають соціальним замовленням суспільства на таку особистість, якої воно потребує на даному етапі свого розвитку. Мета реалізується через конкретні цілі, або завдання. Тому справедливим буде й наступне визначення: мета виховання – це система завдань, які вона вирішує.

Прикінцева мета виховання – сформувати досконалу людину. Ідеали досконалої особистості у різних народів дуже схожі. Вони включають розум, красу, працелюбність, високі моральні якості, фізичну силу, витривалість, риси борця за справедливість, тобто якості, які характеризують всебічно і гармонійно розвинену людину.

Ідея мети виховання як гармонійного розвитку людини зародилася ще в період античності, залишаючись актуальною до нашого часу. Однак на кожному етапі історичного розвитку поняття «гармонійність» наповнювалося різним змістом. В сучасній теорії виховання під гармонійністю розуміють поєднання морального, розумового, трудового, фізичного й естетичного виховання в духовному й фізичному естві людини.

У педагогічній науці історично склалися два підходи до визначення мети виховання:

- надання більшого значення розвитку розуму, мислення, думки (Сократ, М.Монтень);
- надання переваг розвитку волі, характеру, почуттів (Е.Кант, Ж.Ж.Руссо, Лесгафт).

А.С.Макаренко під метою виховання розумів програму людської особистості, яку педагог повинен добре вміти проектувати, тобто чітко визначати, які саме якості слід формувати.

В.О.Сухомлинський вбачав основну мету школи у вихованні «людини в гармонійній цілісності».

Г.Ващенко мету виховання ототожнював з ідеалом виховання, а ідеальними якостями вважав вічні християнські цінності «Добра, Честі, Гідності, Духовності, Справедливості».

У Законі України «Про освіту» (від 23 березня 1996 р.) зазначено: «Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями».

Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») так визначає основну мету національного виховання: «Набуття молодими поколіннями соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури національних взаємин, формування у молоді незалежно від національної приналежності особистих рис громадян Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури».

Основна мета національного виховання, – сказано в Національній доктрині розвитку освіти, – виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування у молоді потреби та уміння жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури».

У зарубіжній педагогіці існують різні концепції визначення мети і цілей виховання. Педагогіка екзистенціалізму ставить своєю метою озброєння людини досвідом існування. Мета виховання – навчити людину творити себе як особистість. Одне з важливих завдань виховання – допомогти людині зробити моральний вибір. Основою для моральної поведінки є три фундаментальні добродієвості: довіра, надія, вдячність.

Педагогіка неотомізму виступає за виховання людини, ідеалом життя якої є Бог. Близькою метою виховання є християнське удосконалення людини на землі, віддаленою метою – турбота про її життя в потойбічному світі, спасіння душі.

Новогуманістична педагогіка мету виховання вбачає у формуванні інтелектуальної особистості, а одне з важливих завдань – розвиток здатності людини до самостійних суджень і рішень.

Прагматична педагогіка метою виховання вважає підготовку до життя, а важливими завданнями – пробудження і розвиток внутрішньої активності, спрямованої на досягнення життєвих цілей, виховання прагматизму, підприємливості, соціальної коректності, високого почуття гідності, сили тощо.

Педагогіка необіхевіоризму основну мету виховання вбачає у формуванні «керованого індивіда» – справжнього громадянина, який сприймає систему, дотримується прав і обов'язків демократичного суспільства, є патріотом своєї спільноти, держави, світу.

Зміст сучасного шкільного виховання відображений у «Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти» і включає такі напрями: інтелектуальне, патріотичне, правове, моральне, художньо-естетичне, трудове, екологічне, фізичне, статеве.

Практичний аспект змісту виховання реалізується у підготовці молоді до реалізації трьох основних соціальних ролей:

<u>Громадянин</u>	<u>Працівник</u>	<u>Сім'янин</u>
<ul style="list-style-type: none"> • любов до рідної землі, родини, Батьківщини; • виконання громадянських обов'язків перед батьками та державою; • почуття власної гідності, патріотизму; • вільне володіння державною мовою; • активна громадянська позиція; • гуманне ставлення до людей; • відповідальність за свої справи і вчинки; • повага до прав і свобод інших людей. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ загальні, спеціальні, економічні знання й уміння; ▪ політичні, правові знання; ▪ уміння самостійно й ефективно працювати; ▪ організованість і відповідальність; ▪ діловитість і підприємливість; ▪ творче ставлення до праці; ▪ уміння співпрацювати з різними людьми; ▪ саморегуляція і самодисципліна в праці. 	<ul style="list-style-type: none"> • працелюбність, відповідальність; • тактовність, увічливість, культура спілкування; • охайність, гігієнічні навички; • знання загальної психології, етики; • уміння виховувати дітей; • психосексуальна підготовка; • готовність до виконання сімейних обов'язків.

Завдання для самостійної роботи

I. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми.

1. Чому важливо усвідомити та визначити мету виховання?
2. Як прийнято у педагогіці називати конкретні цілі виховання?
3. Проаналізуйте особливості мети виховання.
4. На основі чого формулюються цілі (завдання) виховання?
5. Що таке ідеал виховання?
6. Визначте загальну мету виховання.
7. Порівняйте поняття «мета виховання», «ідеал виховання», «завдання виховання».
8. Доповніть вираз: «мета виховання – це, які вона вирішує».
9. Чому упродовж тисячоліть зароджувалися, здійснювалися і відмирили цілі виховання, а також педагогічні системи, що їх реалізовували?
10. У формулюванні цілей виховання відображається багато об'єктивних причин, що надають їм загальну спрямованість. Наведіть приклади таких причин.
11. Доведіть на прикладі різних суспільно-економічних формацій, що цілі виховання мають конкретно-історичний характер.

12. Назвіть систему виховання, де зародилося розуміння гармонійності людини (калокагатія – ідеал фізичної і моральної досконалості).

13. Проаналізуйте цілі виховання, що мають місце в сучасній зарубіжній педагогіці (прагматизм, технократична концепція, вільне виховання, екзистенціалізм тощо).

14. Доповніть вислів: «У теперішній час ... і ... сформована особистість залишається ідеалом суспільства, до якого прагне вітчизняна та зарубіжна школа».

15. Доповніть вислів: «На сучасному етапі розвитку українського суспільства, незважаючи на всі зміни у житті, загальна мета виховання залишається незмінною – формування ... і ... розвиненої особистості».

16. Всебічний та гармонійний розвиток особистості передбачає дотримання єдності та взаємодії п'яти основних напрямів виховання. Назвіть їх.

17. Як відображено загальнолюдські і національні цінності в ідеалі національного виховання Г.Ващенко?

18. Поясніть основну мету національного виховання на сучасному етапі (на основі опрацювання Концепції національного виховання).

19. Доповніть вислів: «Прикінцевою метою виховання особистості є її підготовка до повноцінного суспільного життя через виконання трьох соціальних функцій: ..., ..., ...».

20. Назвіть державний документ, у якому відображені основні компоненти системи національного виховання і технологія її практичного життєзабезпечення.

21. Назвіть державні документи, у яких визначено основну мету, пріоритетні напрями і шляхи реформування системи національного виховання.

22. Сформулюйте особливості національного виховання.

23. Охарактеризуйте підходи сучасної теорії виховання до відбору змісту виховання.

24. Ознайомтесь з Концепцією національного виховання. Розкрийте провідні принципи (загальні принципи національного виховання), які покладено в основу національного виховання: народність, природовідповідність, культуровідповідність, гуманізація, демократизація, неперервність, етнізація виховного процесу, диференціація та індивідуалізація, послідовність, систематичність і варіативність форм та методів виховання, інтегративність, гармонізація родинного і суспільного виховання тощо.

25. Розкрийте пріоритетні напрями змісту виховання на сучасному етапі розвитку українського суспільства згідно з нормативними документами.

26. Проілюструйте взаємозв'язок між метою та змістом виховання.

27. Визначте суть, актуальні виховні завдання, шляхи і засоби реалізації (усно) змісту кожного напрямку національного виховання та на конкретних прикладах доведіть важливість:

Напрями виховання	Суть, система актуальних виховних завдань
-------------------	---

- патріотичного виховання;
- розумового виховання, яке сприяє формуванню наукового світогляду;
- морального та статевого виховання;

- соціально-правового виховання;
- трудового виховання та профорієнтації;
- фізичного виховання;
- екологічного виховання;
- економічного виховання й економічної освіти в умовах ринкових відносин;

- художньо-естетичного виховання;
- санітарно-гігієнічного виховання.

28. Дайте характеристику виховання як соціального явища та складової педагогічного процесу.

29. Розкрийте суть основних понять даної теми (зазначені вище).

30. Законспектуйте та проаналізуйте деякі питання теми з таких праць:

- Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава: Полтавський вісник, 1994. – 191с. (основні риси ідеалу);

- Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти (ідеал, основна мета та завдання виховання, принципи національного виховання, основні напрями національного виховання);

- Закон України «Про загальну середню освіту». Ст. 17. Виховний процес у загальноосвітніх навчальних закладах;

- Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні // Світ виховання. – 2005. – № 4 (5). – С.6-30. (Розділ 3. Поняттєвий апарат програми. Розділ 4. Мета, завдання та принципи виховання. Розділ 6. Зміст виховання);

- Національна доктрина розвитку освіти (Розділ 3. Національний характер освіти і національне виховання);

- Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI ст.») (Національне виховання: мета, пріоритетні напрями реформування виховання);

II. Завдання для роздумів.

Які висновки, на Вашу думку, випливають з таких висловлювань:

- «Що б Ви сказали про архітектора, який, закладаючи новий будинок, не зумів би відповісти Вам на питання, що він хоче будувати... Те ж саме повинні Ви сказати і про вихователя, який не зуміє чітко і точно визначити мету своєї виховної діяльності. Доручаючи вихователю чисті і вразливі душі дітей для того, щоб він привив у них перші, і тому найглибші риси, ми маємо право спитати вихователя, яку мету він буде переслідувати в своїй діяльності, і вимагати на це питання точної і категоричної відповіді» (К.Ушинський).

- «Педагогічна система кожної історичної епохи висуває свій оригінальний чи актуальний, уже знаний образ людини. Кардинальні зміни в житті суспільства вносять відповідні корективи у виховний ідеал» (М.Стельмахович).

- Чи залежить економічний розвиток держави від стану освіти і навпаки?

- «Такому народові, який не має своєї школи й не дбає про неї, призначені економічні злидні й культурна смерть» (С.Русова).

- «Національне виховання забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли її творчі сили не будуть покалічені, а значить,

дадуть нові оригінальні, самобутні скарби задля вселюдного поступу: воно через пошану до свого народу виховує в дітях пошану до інших народів» (С.Русова).

- «Виховання, створене самим народом і засноване на народних починаннях, має таку виховну силу, якої немає в найкращих системах, що ґрунтуються на абстрактних ідеях чи запозичені в іншого народу» (К.Ушинський).

- «Моральне виховання дітей – це розумне обмеження. Дитина повинна зрозуміти, що є три речі: можна, не можна і треба» (В.Сухомлинський).

- «Зі всім складним світом оточуючої дійсності дитина входить у безкінечну кількість стосунків, кожен з яких неминуче розвивається, переплітається з іншими, ускладнюється фізичним і моральним зростанням самої дитини» (А.Макаренко).

- «У погано вихованої людини сміливість набирає вигляду грубощів; освіченість стає педантизмом; дотепність – блазнюванням; добродушність – улесливістю» (Дж.Локк).

- «Основа доброго виховання в тому, щоб усі навчилися розуміти, чим відрізняється людина від тварини, а мудрий – від дурня» (Я.А.Коменський).

III. Методичне завдання.

Складіть три тестових завдання з теми. Перевірте їх ефективність на прикладі своїх колег.

IV. Дослідницьке завдання.

1. Проведіть пошук, запишіть у робочий зошит (згідно з правилами цитування) та проаналізуйте висловлювання з джерел народної педагогіки, праць класиків зарубіжної та української педагогіки, які висвітлюють зміст питань даної теми.

2. Запишіть визначення та проаналізуйте за різними джерелами тлумачення основних понять теми, а саме: «виховання», «мета виховання», «ідеал», «зміст виховання». Виокреміть їх суттєві ознаки в різних авторів та запишіть у таблицю. Сформулюйте власний варіант з використанням виокремлених ознак.

Суттєва ознака поняття	Кількість авторів, які визначають дану ознаку
------------------------	---

3. На основі аналізу понять «навчання», «освіта» та «виховання» доведіть взаємозв'язок між ними.

4. Проаналізуйте різні джерела і підготуйте реферат з теми: «Завдання гармонійного та всебічного виховання молоді».

Рекомендована література

Підручники та посібники з педагогіки [1-12]. Інші джерела:

1. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава: Полтавський вісник, 1994. – 191с.
2. Концепція національного виховання // Освіта. – 1994. – 26 жовтня. – С. 5, 6, 11, 12. (Рідна школа. – 1995. – № 6. – С. 18-25.)
3. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навч. посібник / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – 2-е вид., випр. і доп. – Харків: «ОВС», 2002. – 400 с.
4. Мартинюк І.В. Національне виховання: теорія і методика. – К.: ІСДО, 1995. – 160 с.
5. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні // Світ виховання. – 2005. – № 4 (5). – С. 6-30.

6. Стельмахович М. Г. Теорія і практика українського національного виховання. – Ів.-Франківськ, 1996. – 179 с.
7. Сухомлинський В. Як виховати справжню людину // Вибрані твори у 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.2. – С. 249-334.
8. Сухомлинський В. Сто порад учителів. – К.: Рад. школа, 1988. – 304 с.
9. Сухомлинський В. Батьківська педагогіка. – К.: Рад. школа, 1978. – 263 с.

ТЕМА 12. ПРОЦЕС ВИХОВАННЯ

12.1. Суть процесу виховання. Аналіз історичних теорій виховання.

12.2. Особливості процесу виховання.

12.3. Процес виховання як система.

12.4. Закономірності та рушійні сили виховання.

12.5. Принципи виховання.

12.6. Самовиховання та перевиховання.

Основні поняття теми: процес виховання, виховна дія (вплив), виховна ситуація, педагогічна корекція, свідомість, почуття, воля, навичка, звичка, самовиховання, перевиховання, вихованість, особливості виховання, закономірності виховання, принципи виховання.

Вимоги програми

Суть процесу виховання. Виховання як взаємодія, як вплив, дія, як процес, як керівництво, як управління, як діяльність. Об'єкт (процес формування особистості) та предмет виховання (специфічні для виховання проблеми та явища: закономірності й принципи, зміст, технології, методи, прийоми та форми, спрямовані на реалізацію мети й завдань виховання).

Чинники, що впливають на процес виховання: об'єктивні (особливості суспільного устрою; політичного режиму, соціально-економічного розвитку тощо); суб'єктивні (соціально-педагогічна діяльність сім'ї, громадських організацій, навчально-виховна діяльність закладів освіти в особі їх працівників, засобів масової інформації, закладів культури і мистецтва, церква). Основні функції виховання: організаційно-мотиваційна; діагностична (констатувальна) прогностично-проективна; формувально-розвивальна; інформаційно-комунікативна; діагностична (контрольно-оцінювальна).

Аналіз історичних теорій виховання (Вільне/натуралітичне виховання. Технократична модель виховання. Особистісно орієнтоване виховання).

Особливості процесу виховання (цілеспрямованість, систематичність і послідовність; двосторонній характер; неперервність та тривалість; комплексність; багатофакторність і різноманітність форм, методів і засобів виховного впливу; латентний/прихований характер результатів виховання; формування якостей особистості з урахуванням індивідуальних, психічних і вікових можливостей; специфіка й труднощі оцінювання поведінки та якостей особистості у зв'язку з неточністю методів діагностики виховання).

Процес виховання як система. Структура за послідовністю етапів виховного процесу (ознайомлення із загальними нормами і вимогами, правилами поведінки; формування ставлення учнів до норм і правил поведінки, яка пропонується; формування поглядів і переконань; формування загальної спрямованості особистості). Основні компоненти процесу виховання: цільовий, стимулювально-мотивувальний, емоційно-вольовий, змістовий, операційно-діяльнісний чи процесуальний (методи, організація), контрольно-регулювальний (поточний контроль), оцінно-результативний (завершальний контроль).

Основні закономірності та рушійні сили виховання. Закономірність виховання як стійкий об'єктивний, істотний зв'язок у вихованні, реалізація якого сприяє ефективному розвитку особистості. Рушійні сили процесу виховання власне педагогічні – внутрішні, які є його рушійною силою, та суперечності зовнішнього характеру – супутники виховного процесу як складного явища.

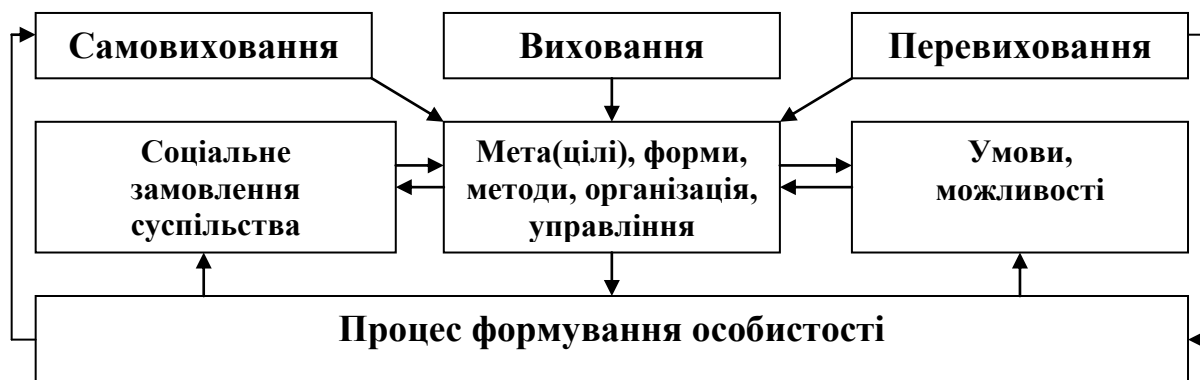
Принципи виховання. Поняття про принципи виховання та загальні вимоги до їх використання: комплексність, обов'язковість, рівнозначність. Основні принципи виховання (за А.М.Бойко): суб'єктності; гуманізації і демократизації виховуючих стосунків; зв'язку виховання з життям; самостійного вибору; урахування особливостей конкретно-історичного періоду; особистісної орієнтації у вихованні; самоактивності і самотворення особистості; опори на національно-культурні традиції; комплексного підходу до виховання; культуровідповідності й полікультурності; індивідуального підходу у поєднанні з вихованням особистості в колективі; допомоги і захисту дитини, опори на позитивне в ній; наступності і систематичності педагогічної взаємодії, поєднання глибокої поваги до дитини з педагогічно доцільною вимогливістю; нероздільності виховання, самовиховання і навчання; єдності дій сім'ї, школи, громадськості, урочної і позаурочної діяльності та ін. Провідні принципи національного виховання згідно із Концепцією виховання дітей та молоді у національній системі освіти.

Самовиховання та перевиховання. Самовиховання як вищий етап виховного процесу. Прийоми самовиховання. Суть, функції та етапи перевиховання.

Тематична інформація **Процес виховання**

Параметр	Зміст параметру
Суть	Закономірне, послідовне, організоване, безперервне, систематичне керівництво розвитком і формуванням особистості. Основним його елементом є педагогічна взаємодія – передача (обмін) теоретичних та практичних знань (освіта) і духовних цінностей.
Структура	Компоненти: цільовий, стимулювально-мотивувальний, змістовий, операційно-діяльнісний, емоційно-вольовий, контрольнорегулювальний, оцінно-результативний.
Сторони	Змістова, процесуальна.
Функції	Освітня, діагностична, виховна, розвивальна, стимулювальна, управлінська.
Етапи	<ul style="list-style-type: none"> • усвідомлення вихованцями норм і правил поведінки, які висуваються; • формування ставлень учнів до норм і правил поведінки; • формування поглядів, переконань, почуттів; • формування загальної спрямованості особистості в процесі різноманітних видів діяльності.
Особливості	Цілеспрямованість, багатофакторність, перманентність, комплексність, віддаленість результатів від моменту здійснення виховного впливу, самокерованість, латентність, складність діагностики.
Суб'єкти	Сім'я – школа – засоби масової інформації – первинний колектив (контактний) – неформальні групи.
Критерії ефективності	Самопізнання, самоусвідомлення, самовиховання, ставлення до навчання і оволодіння знаннями, до громадсько-політичного життя, суспільно корисної праці, товаришів, батьків, інтересів України.

Узагальнена схема виховання як процесу формування особистості

Отже, процес виховання здійснюється через залучення вихованця до різних видів діяльності на основі співпраці з вихователем та умотивуванні його активності.

Ефективність процесу виховання визначається його системністю й систематичністю. Процес виховання є системою, оскільки:

- виступає складовою більш загального процесу – педагогічного;
- є одночасно самостійним автономним процесом, що має власну структуру (див. таблицю).

Виховний вплив повинен здійснюватися систематично, оскільки фрагментарність та епізодичність гальмують досягнення бажаного результату.

Процес виховання сучасної школи має суб'єкт-суб'єктний характер, тобто взаємостосунки між вихователем і вихованцем вибудовуються як партнерські.

Загальні закономірності процесу виховання. Ефективність процесу виховання залежить від:

- виховних стосунків, які вже склалися;
- відповідності мети та організації діяльності вихованців;
- співвідношення соціальної практики та характеру виховного впливу на вихованців;
- поєднання впливів об'єктивних (вихователь і вихованці, їх взаємини та загальний психологічний клімат) та суб'єктивних (умови виховання: матеріальні, соціальні, санітарно-гігієнічні та ін.) чинників;
- інтенсивності виховання та самовиховання;
- активності учасників педагогічної взаємодії;
- ефективності супутніх до виховання процесів – розвитку та навчання;
- інтенсивності впливу на внутрішнє «середовище» (термін Г.І.Щукіної) вихованця;
- поєднання педагогічного впливу та рівня розвитку вербальних і сенсомоторних процесів;
- якості взаємостосунків (спілкування) між самими вихованцями.

Принципи виховання: єдність національного та загальнолюдського; природовідповідність; культуровідповідність; активність, самодіяльність, творча ініціатива вихованців; демократизація виховання; гуманізація виховання; безперервність і наступність виховання; єдність навчання і

виховання; диференціація та індивідуалізація виховного процесу; гармонізація родинного та суспільного виховання (Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти // Інф. збірник МО України. – 1996. – №13).

Самовиховання – це діяльність, спрямована на перетворення (удосконалення) власної особистості.

Етапи самовиховання:

1. *Самопізнання* (самоаналіз, порівняння себе з іншими, сприймання критики збоку (від друзів) тощо). Завершення цього етапу – адекватна **самооцінка** як усвідомлення власних реальних можливостей і недоліків.

2. *Самоутримання* від негативних думок, дій, вчинків, поведінки шляхом самонаказу, самоустановки, самовідмови в разі нестриманості і нездійснення наміченого.

3. *Самопримушування* до виконання позитивних дій, вчинків, добрих справ за допомогою тих самих методів і прийомів, що й при самоутриманні, але із «зворотним знаком» – плюсом.

Сфери самовиховання особистості:

- *інтелектуальна* (розвиток пам'яті, мислення, уваги, творчої уяви);
- *морально-вольова* (формування навичок самоконтролю за виявленими у себе недоліками і вадами характеру);
- *духовно-культурна* (формування духовного світу особистості, естетичних ідеалів, внутрішньої культури);
- *фізично-гігієнічна* (навички здорового способу життя).

Організація самовиховання здійснюється на засадах органічності (процеси виховання і самовиховання мають бути взаємопов'язаними), добровільності, довіри, цілеспрямованості.

Перевиховання – виправлення відхилень, вад, негативних наслідків, допущених у вихованні людської особистості.

Функції перевиховання:

- відновлення вихідних позитивних якостей;
- компенсування недоліків у певній діяльності успіхами в інших сферах;
- стимулювання шляхом активізації дій суб'єкта;
- виправлення шляхом допомоги для звільнення від негативних рис.

Етапи перевиховання:

- підготовчий – детальне вивчення позитивних та негативних рис;
- початковий – реалізація наміченої програми перевиховання;
- переломний – вихованець добровільно виконує свої зобов'язання, виявляє самостійність і активність;
- завершальний – розширення сфери діяльності вихованця, перехід до самовиховання.

Завдання для самостійної роботи

I. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми.

1. Чому навчання і виховання розглядають як дві сторони (дві підсистеми) єдиного педагогічного процесу?

2. Розкрийте суть процесу виховання.

3. Назвіть основні види виховної взаємодії.

4. Сформулюйте об'єктивні та суб'єктивні чинники, що впливають на процес виховання.

5. Охарактеризуйте основні функції виховання: діагностична (констатувальна), діагностична (контрольно-оцінювальна), організаційно-мотивувальна, прогностично-проективна, формувально-розвивальна, інформаційно-комунікативна.

6. Поясніть підхід до розуміння суті виховання та його ролі в розвитку особистості, з точки зору: а) технократичної концепції виховання; б) натуралістичної концепції виховання.

7. Представниками якої системи виховання можна назвати Р.Штайнера (1861-1925 рр., Німеччина), М.Монтессорі (1870-1952 рр., Італія, Нідерланди), С.Френе (1896-1966 рр., Франція), В.Сухомлинського (1918-1970 рр., Україна) та ін., які ставили в «епіцентр виховання» особистість дитини як найвищу цінність життя?

8. Розкрийте особливості процесу виховання.

9. Охарактеризуйте основні компоненти процесу виховання.

10. Визначте етапи процесу виховання.

11. Назвіть і дайте характеристику компонентів процесу виховання.

12. Сформулюйте основні закономірності виховання.

13. Проаналізуйте чинники, від яких залежить ефективність виховання.

14. Охарактеризуйте рушійні сили виховного процесу.

15. Розкрийте зміст принципів виховання.

16. Наведіть приклади взаємозв'язку закономірностей і принципів виховання.

17. Чому самовиховання вважають вищим етапом виховного процесу?

18. Обґрунтуйте умови, за яких здійснюється в школі самовиховання.

19. Визначте основні етапи самовиховання учнів під керівництвом учителя.

20. Назвіть основні прийоми самовиховання та поясніть їх зміст.

21. Сформулюйте функції перевиховання.

22. Визначте основні етапи перевиховання.

23. Розкрийте суть основних понять даної теми (зазначені вище).

II. Завдання для роздумів.

1. Доведіть, що сім'я як соціальний інститут має переваги у вихованні дитини.

2. Доведіть, що людина виховується під впливом різноманітних чинників.

3. Чому існує взаємозв'язок між процесами виховання, самовиховання і перевиховання?

4. Спробуйте прокоментувати наведені висловлювання:

• «Виховання, головним чином, повинно засіяти наші серця корисними для індивіда й суспільства звичками» (К.Гельвецій).

• «Виховання... – це багатогранний процес постійного духовного збагачення і оновлення тих, хто виховується, і тих, хто виховує...» (В.Сухомлинський).

• «Виховання – це процес соціальний у найширшому розумінні. Виховує все: люди, речі, явища, але перш за все і більш за все – люди. З них на першому місці – батьки і педагоги. Зі всім складним світом оточуючої дійсності дитина входить у безкінечне число відносин, кожен з яких неодмінно розвиваються, переплітаються з іншими відносинами, ускладнюються фізичним і моральним зростанням самої дитини... Увесь цей «хаос» не піддається начебто ніякому обліку, проте він створює в кожен даний момент певні зміни в особистості дитини. Спрямувати цей розвиток і керувати ним – завдання вихователя...» (А.Макаренко).

III. Методичне завдання. Складіть три тестових завдання з теми. Перевірте їх ефективність на прикладі своїх колег.

IV. Дослідницьке завдання.

1. Проведіть пошук, запишіть у робочий зошит (згідно з правилами цитування) та проаналізуйте висловлювання з джерел народної педагогіки, праць класиків зарубіжної та української педагогіки, у яких розкривається зміст питань даної теми.

2. Запишіть визначення та проаналізуйте за різними джерелами тлумачення основних понять теми: «процес виховання», «самовиховання», «перевиховання», «вихованість». Виокремте їх суттєві ознаки в різних авторів та запишіть у таблицю. Сформулюйте власний варіант з використанням виокремлених ознак.

Суттєва ознака поняття	Кількість авторів, які визначають дану ознаку
------------------------	---

3. На основі аналізу понять «навчання», «освіта» та «виховання» доведіть взаємозв'язок між ними.

4. Проаналізуйте різні джерела і підготуйте реферат з теми: «Шляхи підвищення ефективності виховного процесу».

Рекомендована література

Підручники та посібники з педагогіки [1-12]. Інші джерела:

1. Сухомлинський В. Як виховати справжню людину // Вибрані твори у 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.2. – С. 249-334.

2. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання // Педагогіка: Хрестоматія / Уклад.: А.І.Кузьмінський, В.Л.Омеляненко. – К.: Знання – Прес, 2003. – 700 с.

ТЕМА 13. МЕТОДИ ВИХОВАННЯ

13.1. Поняття методу, прийому і засобу виховання.

13.2. Класифікація методів виховання.

13.3. Суть і зміст методів виховання.

13.4. Вибір методів виховання.

Основні поняття теми: метод виховання, прийом виховання, засоби виховання, бесіда, лекція, дискусія, переконання, навчання, метод прикладу, диспут, педагогічна вимога, прохання, довіра, схвалення, натяк, умова, осуд, погроза, вправи, привчання, доручення, гра, змагання, заохочення, покарання, самовиховання, самопізнання.

Вимоги програми

Поняття методу, прийому і засобу виховання. Класифікація методів виховання.

Методи формування свідомості особистості. Бесіда як метод виховання та отримання інформації про особистість за допомогою безпосереднього словесного спілкування. Види бесіди: фронтальна (групова, колективна) й індивідуальна. Етапи бесіди (обґрунтування теми, діалог з дітьми, підсумки бесіди). Лекція. Повідомлення. Диспути. Переконання. Навіювання (сугестивний метод). Приклад.

Методи організації діяльності, спілкування та формування досвіду суспільної поведінки. Педагогічна вимога як педагогічний вплив на свідомість учнів з метою спонукати їх до позитивної діяльності або гальмування негативних дій і вчинків. Громадська думка. Методи вправління і привчання. Метод прогнозування. Створення виховуючих ситуацій.

Методи стимулювання діяльності й поведінки. Гра, змагання, заохочення і покарання. Покарання як метод педагогічного впливу, спрямований на попередження й гальмування негативних вчинків, виникнення почуття провини перед собою й іншими людьми.

Методи контролю, самоконтролю, самооцінки діяльності і поведінки. Методи контролю (аналогічно до методів педагогічного дослідження). Методи самоконтролю, самооцінки – самопізнання, самоспостереження, самокритика, самоаналіз тощо.

Вибір методів виховання. Чинники, що визначають їх вибір (особистість вихователя, вікові та індивідуальні особливості вихованців, рівень згуртованості вихованців, мета виховання, зміст виховання, засоби виховання, умови виховання, час виховання, очікувані результати тощо).

Тематична інформація

Методи виховання – сукупність способів впливу на свідомість, волю, почуття, поведінку вихованців, її корекцію та удосконалення з метою вироблення в них певних якостей. За А.С.Макаренком, метод виховання є «інструментом дотику до особистості». Співпраця з вихованцем дозволяє віднайти значну кількість «таких інструментів».

Прийом виховання – це окрема дія (вплив), частина загального методу.

Засобами виховання є книга, слово, гра, пізнання, праця, мистецтво, засоби масової інформації, природа тощо. Універсальними засобами виховання вважаються діяльність і спілкування. Наприклад, праця як засіб виховання передбачає використання ряду прийомів: показ взірця, оцінку праці, вказівку на помилки тощо.

Класифікація методів виховання (за ознакою спрямованості):

- *методи формування свідомості особистості* (розповідь на етичну тему; етична бесіда, пояснення, роз'яснення, лекція, умовляння, навіювання, інструктаж, диспут, доповідь, приклад, переконання тощо);

- *методи організації діяльності, спілкування та формування досвіду суспільної поведінки* (тренування, привчання, педагогічна вимога, громадська думка, виховуюча ситуація тощо);

- *методи стимулювання діяльності й поведінки* (гра, змагання; заохочення – схвалення, похвала, подяка, премія, нагорода; покарання – осуд, зауваження, догана, наказ тощо);

- *методи контролю, самоконтролю, самооцінки діяльності і поведінки* (спостереження та інші методи педагогічних досліджень; самопізнання, самоспостереження, самокритика, самоаналіз тощо).

Вибір методів виховання зумовлюється рядом умов і чинників:

- метою і завданнями виховання;
- змістом виховання;
- віковими особливостями учнів;
- індивідуальними особливостями учнів;
- умовами виховання;
- засобами виховання;
- рівнем педагогічної кваліфікації та майстерності;
- очікуваними результатами і т.п.

Завдання для самостійної роботи

I. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми.

1. Які існують два основних шляхи впливу вихователя на вихованців?
2. Охарактеризуйте суть групи методів формування свідомості особистості.
3. Назвіть основні етапи бесіди з учнями, вимоги щодо її підготовки та проведення.
4. Які прийоми сприяють підвищенню ефективності індивідуальної бесіди?
5. Чому, на Вашу думку, особливі труднощі для педагога викликає бесіда?
6. Охарактеризуйте особливість епізодичної лекції та циклу лекцій як методу виховання.
7. Чому дискусійні методи ефективно сприяють формування свідомості особистості?
8. Що слід враховувати у процесі визначення теми диспуту?
9. Поясніть слова, які часто обирають девізом диспуту: «Говори, що думаєш, думай, що кажеш».
10. Назвіть види навіювання за способами впливу на людину.
11. Що передбачає метод прикладу і які особливості його застосування?
12. Наведіть приклади методів організації діяльності, спілкування та формування досвіду суспільної поведінки.
13. За формою висловлення вимоги бувають прямі й опосередковані. У чому відмінність між ними?
14. Обґрунтуйте, що громадська думка є також методом виховного впливу і результатом виховання.
15. Чому застосування вправ і привчання у вихованні не можна ототожнювати з вправами в процесі засвоєння основ наук?
16. Який метод виховання здійснюють в усіх сферах діяльності (сімейно-побутовій, науковій, економічній тощо), що спрямований на передбачення ситуацій (обставин, явищ, подій), які раніше не мали місця, але можливі в перспективі?

17. Який метод виховання передбачає створення спеціальних педагогічних умов для формування в учнів мотивів позитивної поведінки чи подолання недоліків? Охарактеризуйте типові прийоми його реалізації.

18. Що означає паралельна педагогічна дія?

19. Доведіть, що застосування методу доручення вимагає врахування індивідуальних особливостей учнів.

20. Яка основна умова успішного застосування ігор у процесі виховання?

21. Визначте психолого-педагогічні умови, яких необхідно дотримуватися у процесі використання гри як навчально-виховного чинника.

22. Наведіть приклади індивідуальних і колективних змагань.

23. Визначте умови виховної ефективності заохочення, оскільки не будь-яке заохочення активізує процес виховання учнів.

24. Як називається метод педагогічного впливу, що полягає в осуді недостойних дій та вчинків з метою їх припинення, запобігання у майбутньому? Які вимоги до його застосування?

25. Поясніть слова В.Сухомлинського: «... у вихованні особистості одна з провідних мелодій належить самовихованню».

26. Назвіть методи контролю та аналізу ефективності виховного процесу.

27. Поясніть умови оптимального вибору методу виховання.

28. Вибір вихователем тих чи інших методів і прийомів виховання характеризує його педагогічний стиль як ознаку управління процесом виховного впливу педагога на школяра. Охарактеризуйте відомі Вам стилі виховання.

29. Покажіть взаємозв'язок між метою, змістом, методами та засобами виховання.

30. Розкрийте суть основних понять даної теми (зазначені вище).

II. Завдання для роздумів.

1. Чому у педагогіці не існує єдиного визначення поняття «метод виховання»?

2. Спробуйте прокоментувати наведені висловлювання видатних педагогів щодо характеристики методів виховання:

- «Метод виховання – це інструмент впливу педагога на особистість вихованця, інструмент дотику до особистості» (А.Макаренко).

- «Найкраща форма виховання – особистий приклад» (Г.Сковорода).

- «Зневага до виховання призводить до загибелі людей, сімей, держави і всього світу» (Я.А.Коменський).

- «... в старшому віці бесіди можуть мати характер переконання, розкриття й аналізу явища, показу більш позитивних рішень питання, вказівок на приклад інших» (А.Макаренко).

- «Педагогічні засоби і методи виховання дуже різноманітні, і тільки знайомство з усім їх різноманіттям може врятувати вихователя від впертої однобічності» (К.Ушинський).

- «Фізичне покарання – це показник не тільки слабкості, розгубленості, безсилля батьків, але й крайнього педагогічного безкультур'я. Ремінець і тумак вбиває в дитячому серці витонченість і чуттєвість, стверджує примітивні

інстинкти, розкладає людину, одурманює її отрутою брехні, підлабузництва. Діти, виховані ремінцем, виростають бездушними, безсердечними людьми» (В.Сухомлинський).

• «Справжній майстер педагогічної справи і спонукає, і заставляє, і примушує, але все це робить так, що в дитячому серці ніколи не згасає цей дорогоцінний вогник: власне бажання бути хорошим ... навіть докоряючи, виражаючи невдоволення дитиною, виливаючи свій гнів ... – навіть у гніві завжди пам'ятає: тільки б не згасити у дитини цю думку – думку про недосягнену мету, про бажаність її досягнення» (В.Сухомлинський).

III. Методичне завдання.

Складіть три тестових завдання з теми. Перевірте їх ефективність на прикладі своїх колег.

IV. Дослідницьке завдання.

1. Проведіть пошук, запишіть у робочий зошит (згідно з правилами цитування) та проаналізуйте висловлювання з джерел народної педагогіки, праць класиків зарубіжної та української педагогіки, які висвітлюють зміст питань даної теми.

2. Запишіть визначення та проаналізуйте за різними джерелами тлумачення основних понять педагогіки, а саме: «метод виховання», «самовиховання», «самопізнання». Виокреміть їх суттєві ознаки в різних авторів та запишіть у таблицю. Сформулюйте власний варіант з використанням виокремлених ознак.

Суттєва ознака поняття	Кількість авторів, які визначають дану ознаку
------------------------	---

3. На основі аналізу понять «самовиховання» та «самопізнання» доведіть взаємозв'язок між ними.

4. Проаналізуйте орієнтовну програму вивчення особистості та з використанням результатів самодіагностики складіть самохарактеристику.

5. Проаналізуйте різні джерела і підготуйте реферат на одну із запропонованих тем: «Проблема природовідповідного виховання у поглядах Я.Коменського, Ж.-Ж.Руссо, Й.Песталоцці, А.Дістервега: порівняльний аналіз», «Природа як засіб виховання у творчій спадщині В.Сухомлинського», «Самовиховання та перевиховання».

Рекомендована література

Підручники та посібники з педагогіки [1-12]. Інші джерела:

1. Бабій І. Народна педагогіка про виховання підростаючого покоління (історичний аспект) // Рідна шк. – 2008. – № 11. – С. 74-76.

2. Бойко А. Методологія, теорія, практика виховання - єдина система // Рідна шк. – 2008. – № 1/2. – С. 16-21.

3. Дьяур Г. Теоретичні підходи до обґрунтування цінностей сучасного українського виховання // Рідна шк. – 2006. – № 7. – С. 22-25

4. Кузь В.Г., Руденко Ю.Д., Сергійчук З.І. Основи національного виховання: Концептуальні положення. – К.: ІСДО, 1993. – 109 с.

5. Макаренко А.С. Методика організації виховного процесу // Макаренко А.С. Методика виховної роботи. – К.: Рад. шк., 1990. – С. 29-138.

6. Скільський Д.М. Християнське виховання в педагогіці Я.А. Коменського // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 1. – С. 131-138.

ТЕМА 14. ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВАННЯ

14.1. Поняття форми виховання.

14.2. Поняття про колектив. Учнівський колектив. Колектив як форма виховання.

14.3. Теорія і практика формування колективу за А.Макаренком.

14.4. Колектив та особистість. Педагогічне управління колективом.

14.5. Позакласна та позашкільна виховна робота.

Основні поняття теми: форма виховання, колектив, особистість, актив, органи самоврядування, принцип паралельної дії, принцип перспективних ліній, конформізм, гармонія, нонконформізм, позакласна робота, позашкільна робота.

Вимоги програми

Поняття форми виховання. Форма виховання як зовнішнє виявлення процесу виховання. Функції форм виховної роботи: інформаційна, організаційна, регулювальна.

Основні форми педагогічної роботи: за видами діяльності; за способами впливу педагога; за часом проведення; за суб'єктом організації; за результатом; за кількістю учасників; за місцем проведення (шкільні та позашкільні форми виховання).

Поняття про колектив. Функції колективу як соціальної системи: організаційна; виховна; стимулювальна та регулювальна. Види колективу. Учнівський колектив та його ознаки (загальна соціально значуща мета, спільна суспільно корисна діяльність, організована структура, учнівський колектив має органи управління, наявність у відносинах між членами колективу певної морально-психологічної єдності, динамізм).

Колектив як форма виховання. В.О.Сухомлинський про колектив як засіб морального і духовного розвитку дитини. Реалізація суті колективу в різних аспектах: економічний, політичний, соціальний, моральний, громадсько-ціннісний, культурно-естетичний, юридичний, організаційний, індивідуально-особистісний, педагогічний.

Теорія й практика формування колективу за А.Макаренком: закон розвитку (руху) колективу, принципи розвитку колективу (паралельної дії, перспективних ліній, педагогічної доцільності, відповідальної залежності, зміцнення позитивних традицій). Розвиток дитячого колективу (чотири стадії розвитку шкільного колективу): створення колективу учнів; поширення впливу активу на весь колектив; вирішальний вплив громадської думки; самовиховання як вищий тип виховання в колективі.

Колектив та особистість. Три найпоширеніші моделі взаємин між особистістю та колективом: конформізм; гармонія; нонконформізм. Характерні для колективу ознаки як результат колективних взаємин: самовизначення у колективі; ідентифікація; характер мотивації міжособистісного вибору; висока референтність міжособистісних взаємин; згуртованість колективу та взаємна відповідальність його членів.

Педагогічне управління колективом (основні правила).

Позакласна та позашкільна виховна робота. Специфіка та функції позакласної виховної роботи. Позашкільна освіта й виховання, згідно з «Концепцією позашкільної освіти та виховання», затвердженої колегією Міністерства освіти України (1996).

Тематична інформація

Форма виховання – це зовнішнє виявлення процесу виховання. Якщо зміст процесу виховання вказує на те, що є, то форма, – у якому вигляді

проявляється. Звісно, зміст викликає зміну форми і навпаки. Зміст формується, форма наповнюється змістом. Провідна роль належить змісту.

Функції форм виховної роботи:

- *організаційна* (будь-яка форма виховної роботи передбачає розв'язання організаційного завдання);
- *регулювальна* (регулювання як стосунків між педагогами, так і між учнями);
- *інформаційна* (повідомлення учням того чи іншого обсягу інформації (знань), актуалізація наявних знань, звернення до їх досвіду).

Форми виховної роботи:

- *за видами діяльності*: навчальні, трудові, спортивні, художні;
- *за способами впливу педагога*: безпосередні й опосередковані;
- *за суб'єктом організації*: організаторами виступають учні, педагоги, батьки або інші дорослі;
- *за результатом*: інформаційний обмін, вироблення загального рішення (думки), суспільно значущий продукт;
- *за кількістю учасників*: індивідуальні, групові, масові;
- *за часом проведення*: короткотривалі, тривалі, традиційні;
- *за місцем проведення*: шкільні та позашкільні.

Колектив – це група людей, об'єднаних спільною суспільно значущою метою і такою ж діяльністю. Колектив здійснює такі функції:

- *організаційну*;
- *виховну*;
- *стимулювальну*;
- *регулювальну*.

Основним показником і критерієм сформованості колективу є наявність у ньому громадської думки, тобто думки більшості.

Учнівський колектив – це група учнів, об'єднаних спільною соціально значущою метою, спільною діяльністю, яка має органи самоврядування і вирізняється згуртованістю, спільною відповідальністю, взаємною залежністю, рівністю прав та обов'язків. Окрім того, учнівський колектив відрізняється такими важливими характеристиками, які відображають внутріколективну атмосферу, психологічний клімат, стосунки між членами колективу, зокрема:

- однаковим віковим цензом членів колективу;
- специфічною діяльністю (навчальною);
- динамічністю складу;
- відсутністю життєвого досвіду;
- потребою в педагогічному керівництві.

Теорію розвитку колективу розробив А.С.Макаренко, зокрема:

- сформулював закон життя колективу: рух – це форма життя колективу, зупинка – це його смерть;
- визначив принципи розвитку колективу: паралельної дії (вимога до вихованця ставиться не прямо, а через колектив); гласності; відповідальності; залежності; перспективних ліній;

- розробив види перспектив (цілей) для повноцінного існування колективу (близька, середня і далека). Перспектива, за А.Макаренком, – це практична мета, яка здатна захопити й згуртувати вихованців;

- виокремив 4 стадії формування дитячого колективу, зокрема:

- ❖ перша стадія (приблизно півсеместру) – створення колективу учнів: виокремлення активу, обрання старости, розподіл доручень, формування органів самоврядування;

- ❖ друга стадія (один – півтора року) – поширення впливу активу на весь колектив: актив не тільки підтримує вимоги педагога, а й сам ставить їх перед членами колективу;

- ❖ третьа стадія – вирішальний вплив громадської думки: активізація кожної особистості, розвиток внутрішніх стимулів до навчання, до свідомої поведінки, виконання обов'язків тощо; колектив стає засобом індивідуального розвитку кожного учня;

- ❖ четверта стадія – самовиховання: кожен учень сам висуває до себе певні вимоги, педагог коригує процес самовиховання у всіх його сферах.

Три найпоширеніших моделі взаємин між особистістю та колективом:

- особистість підпорядковується колективу (*конформізм*);

- особистість і колектив перебувають в оптимальних взаєминах (*гармонія*);

- особистість підпорядковує собі колектив (*нонконформізм*).

Управління учнівським колективом означає використання колективу як інструмента для розвитку індивідуальності кожного учня. Управління здійснюється на основі трьох взаємопов'язаних функцій педагога:

- збір та аналіз інформації про кожного учня як члена колективу та колектив у цілому;

- планування й організація адекватних виховних впливів, мета яких – особистісне удосконалення учнів;

- контроль і корекція поведінки та діяльності.

У педагогічному управлінні колективом слід дотримуватися таких правил:

1. Поєднувати педагогічне управління з природним намаганням учнів до самостійності, незалежності.

2. Дбати про зміну педагогічної тактики, розширюючи демократію, самоуправління.

3. Розподіляти доручення не з позиції потреб колективу, а з позиції можливостей та інтересів самих вихованців.

4. Сприймати колектив як динамічне явище стосовно учня, тобто допускається переміщення з одного колективу в інший.

5. Координувати усі виховні впливи на колектив, зокрема вплив педагогів, сім'ї, соціальних інститутів.

Позакласна виховна робота – це організація педагогом різних видів діяльності школярів у позанавчальний час, які забезпечують необхідні умови для соціалізації особистості дитини.

Функції позакласної виховної роботи:

- *навчальна* (навчання дітей певних навичок поведінки, спілкування, колективного життя та ін.);

• *розвивальна* (розвиток психічних пізнавальних процесів та індивідуальних здібностей школяра).

Позашкільна робота – це освітньо-виховна діяльність позашкільних закладів для дітей та юнацтва.

Завдання для самостійної роботи

I. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми.

1. Охарактеризуйте основні функції форм виховної роботи.
2. Наведіть приклади форм педагогічної роботи за такими ознаками: видами діяльності; способами впливу педагога; часом проведення; суб'єктом організації; результатом; кількістю учасників; місцем проведення.
3. Наведіть приклади масових, групових та індивідуальних форм виховної роботи.
4. У чийх працях (зарубіжних та вітчизняних вчених) сформульована ідея колективного виховання, розроблено педагогічну теорію колективу?
5. Охарактеризуйте основні функції колективу як соціальної системи.
6. У педагогіці колективом називають об'єднання вихованців, якому властивий цілий ряд важливих ознак. Назвіть їх.
7. Виховний (навчальний) колектив відзначається розмаїттям видів, форм суспільно корисної праці та спілкування. Охарактеризуйте суть його реалізації в таких аспектах: економічному, політичному, соціальному, моральному, громадсько-ціннісному, культурно-естетичному, юридичному, психологічному, організаційному, індивідуально-особистісному, педагогічному.
8. Виховний колектив – педагогічно організована система відносин, а тому його організація в школі й класах – першочергове завдання вихователів. Визначте основні функції виховного колективу.
9. Стадійність розвитку колективу є вираженням внутрішньої діалектики його становлення, в основі якої – рівень взаємовідносин між вихователем і вихованцями, між членами колективу. Проаналізуйте стадії розвитку учнівського колективу.
10. Сформулюйте соціально-педагогічні чинники, які впливають на розвиток і становлення колективу.
11. Охарактеризуйте три найпоширеніших моделі взаємин між особистістю та колективом.
12. Механізм впливу організованого дитячого середовища (колективу) на особистість – складна система взаємодій особистості з ним, елементи якої визначив В.Сухомлинський. Сформулюйте їх.
13. Вагомий внесок у розробку теорії й практики формування колективу вніс А.Макаренко. Сформулюйте та поясніть принципи організації життєдіяльності колективу, які він запропонував.
14. Визначте умови підвищення ефективності учнівського самоврядування.
15. Визначте правила, яких важливо дотримуватися у практиці педагогічного управління колективом.

16. На рівні яких завдань проявляється специфіка позакласної виховної роботи?

17. Охарактеризуйте суть та функції позакласної виховної роботи.

18. Наведіть приклади основних напрямів позакласної виховної роботи.

19. Що дає дітям та юнацтву відвідування позашкільних навчально-виховних закладів?

20. Наведіть приклади позашкільних навчально-виховних закладів, розкрийте завдання і зміст їх роботи.

21. Назвіть основні методи, які використовуються у позакласній та позашкільній виховній роботі.

22. У чому суть «Концепції школи нової генерації – української національної школи-родини» (автори П.П.Кононенко та Т.П.Усатенко)?

23. Покажіть взаємозв'язок між метою, змістом, методами, формами та засобами виховання.

24. Розкрийте суть основних понять даної теми (зазначені вище).

25. Законспектуйте та проаналізуйте деякі питання теми з таких праць:

- Макаренко А. Методика організації виховного процесу // Макаренко А. Методика виховної роботи. – К.: Рад. шк., 1990. – С. 29 – 138;

- Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти (Розділ «Основні напрями національного виховання»);

- Закон України «Про освіту». Ст. 38 (Позашкільна освіта). Ст. 39 (Позашкільні заклади освіти);

- Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ ст.»). Розділ «Позашкільне навчання і виховання»;

- Концепція позашкільної освіти та виховання // Інформаційний збірник МО України. – 1997. – № 7. – С. 22 – 32;

- Гармонійним поєднанням позакласної та позашкільної виховної роботи можна вважати етнопедагогічний підхід у розбудові школи-родини («Концепція школи нової генерації – української національної школи-родини» (автори П.П.Кононенко та Т.П.Усатенко). Законспектуйте завдання та провідні педагогічні принципи їх виховної діяльності (<http://www.rius.kiev.ua/journal/3/usatenko>).

II. Завдання для роздумів.

Прокоментуйте наведені висловлювання.

Говорячи переважно про внутрішні механізми формування стосунків у колективі, В.Сухомлинський зазначав: «Життя і праця в колективі є школою становлення усіх без винятку рис особистості. Від того, які ідеї лежать в основі трудових, духовних, морально-етичних взаємин між членами колективу як людської спілки, залежить становлення понять і уявлень особистості про добро і зло, про обов'язок і справедливість, честь і гідність».

На думку А.Макаренка, без щирої, переконливої, гарячої і рішучої вимоги не можна починати виховання колективу.

III. Методичне завдання.

1. Складіть три тестових завдання з теми. Перевірте їх ефективність на прикладі своїх колег.

2. МікрОВикладання. Ситуація – нарада класних керівників. Запропонуйте, з Вашого погляду, ефективні критерії вибору активу класу.

3. МікрОВикладання. Ситуація – нарада класних керівників. Запропонуйте, з Вашого погляду, шляхи згуртування учнівського колективу.

IV. Дослідницьке завдання.

1. Проведіть пошук, запишіть у робочий зошит (згідно з правилами цитування) та проаналізуйте висловлювання з джерел народної педагогіки, праць класиків зарубіжної та української педагогіки (Й.Песталоцці А.Макаренка, В.Сухомлинського М.Пирогова, Л.Толстого, К.Ушинського та ін.) щодо теорії і практики формування учнівського колективу та здійснення педагогічного управління колективом.

2. Запишіть визначення та проаналізуйте за різними джерелами тлумачення таких понять: «колектив», «форми виховання». Виокреміть їх суттєві ознаки у працях різних авторів та запишіть у таблицю. Сформулюйте власний варіант з використанням виокремлених ознак.

Суттєва ознака поняття	Кількість авторів, які визначають дану ознаку
------------------------	---

3. На основі аналізу понять «колектив», «виховання», «самовиховання» та «особистість» доведіть взаємозв'язок між ними.

4. Проаналізуйте та обґрунтуйте, на якій стадії розвитку перебуває Ваш навчальний колектив (студентська група).

5. Проаналізуйте орієнтовну програму вивчення особистості (або класного колективу) і з використанням результатів самодіагностики (методів пед. дослідження) складіть відповідну психолого-педагогічну самохарактеристику (характеристику).

6. Проаналізуйте різні джерела і підготуйте реферат з теми: «Основні форми організації виховання».

Рекомендована література

Підручники та посібники з педагогіки [1-12]. Інші джерела:

1. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.

2. Закон України «Про Освіту» // Голос України. – 1996. – 25 квітня. – С 1-3.

3. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1996. – №13.

4. Концепція національного виховання // Рідна школа. – 1995. – № 6. – С. 18-25.

5. Концепція позакласної виховної роботи в загальноосвітній школі // Рідна школа. – 1991. – № 6. – С. 18-25.

6. Концепція позашкільної освіти та виховання // Інформаційний збірник МО України. – 1997. – № 7. – С. 22-32.

7. Концепція школи нової генерації – української національної школи-родини / П.П.Кононенко, Т.П.Усатенко. // <http://www.rius.kiev.ua/journal/3/usatenko>.

8. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні // Світ виховання. – 2005. – № 4 (5). – С. 6-30.

9. Національна доктрина розвитку освіти: Затверджено Указом Президента України від 17 квітня 2002 року 347/31 // Освіта України. – 2002. – 23 квітня. – С. 4-6.
10. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки // www.mon.gov.ua
11. Пустовіт Г. Теорія пізнання як методологічна основа побудови змісту позашкільної освіти і виховання // Рідна школа. – 2006. – № 11. – С. 3-6. ; 2006. – № 12. – С. 27-30; 2007. – № 1. – С. 15-18.

ТЕМА 15. ТЕХНОЛОГІЯ ВИХОВАННЯ. ДІАГНОСТИКА ВИХОВАНOSTІ

15.1. Поняття про технологію виховання. Комплексний підхід до виховання.

15.2. Виховні справи: суть, тематика, етапи, самоаналіз.

15.3. Діагностика і вимірювання вихованості. Критерії, рівні (ступені) та показники вихованості.

15.4. Методи діагностики вихованості.

Основні поняття теми: технологія виховання; мистецтво виховання, комплексність виховання, виховна справа, вихованість, особистість, критерії, рівні (ступені) та показники вихованості, діагностика і результат виховання, ефективність виховання.

Вимоги програми

Термін «технологія» (до наукового обігу ввів А.С.Макаренко). Поняття технології виховання; взаємозв'язок з технологією навчання та педагогічною технологією. Зміст виховної технології – теоретичний аспект (обґрунтування етапів, методів і засобів педагогічно-виховної діяльності з конкретною категорією людей) та практичний аспект (оптимально-доцільна послідовність підходів у роботі з учнями). Реалізація основних функцій виховання у процесі застосування технології: (організаційно-мотиваційна; діагностична як констатувальна; прогностично-проективна; формуючо-розвивальна; інформаційно-комунікативна; діагностична як контрольна-оцінювальна).

Комплексний підхід до виховання: суть та шляхи реалізації.

Виховні справи та їх тематика. Виховна справа як форма організації і здійснення конкретної діяльності вихованців, яка є необхідною, корисною, здійсненою. Тематика ВС (пізнавальні, соціально орієнтовані, етичні, естетичні, екологічні, спортивні).

Виховна справа як система. Основні етапи – цілепокладання, планування виховної справи, організація діяльності школярів, етап самоствердження особистості і безпосереднього виховного впливу на колектив, підбиття підсумків.

Діагностика і вимірювання вихованості. Критерії та рівні (ступені) вихованості. Вихованість як комплексна властивість особистості. Результати виховання як вихованість. Поняття «діагностика виховання» та «вимірювання виховання». Поняття «критерії вихованості», «рівень вихованості», «ефективність виховання». Інтегрований показник вихованості особистості у сформованості моральних ставлень (ставлення до людей; ставлення до себе; ставлення до праці; ставлення до суспільства; морально-вольові якості). Групи учнів/студентів залежно від рівня вихованості: дуже низький; низький; середній; високий рівні вихованості.

Методи діагностики вихованості (спостереження, експериментальні справи і ситуації, метод компетентних оцінок рівня вихованості, метод самооцінки, метод незалежних характеристик, практичні методи діагностики, діагностика оцінних суджень).

Тематична інформація

Технологія виховання – це строго обґрунтована система педагогічних методів, форм, засобів, спрямована на розв’язання конкретного виховного завдання.

«Будь-яка діяльність може бути або технологією, або мистецтвом. Мистецтво ґрунтується на інтуїції, технологія – на науці. Усе починається з мистецтва, закінчується технологією, щоб потім розпочатися спочатку» (Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М., 1989. – С.5).

Методичні рекомендації для забезпечення результативності виховних технологій:

- осмислення конкретних завдань виховної справи;
- проектування виховної справи на основі діяльнісного та комплексного підходів;
- визначення змісту виховної справи;
- добір оптимальних методів, прийомів та засобів для кожного етапу виховної справи;
- організаційна чіткість при проведенні;
- неординарність виховних справ (без шаблонів, штампів тощо);
- різноманітність виховних справ за тематикою;
- проектування виховних справ на емоційну сферу вихованців.

Відмінності в діяльності-майстерності і діяльності-технології:

Індивідуальна майстерність	Загальна технологія
Процес виконується працівником від початку до кінця.	Процес розділений на частини, кожен працівник виконує свою частину.
Необхідні знання усього процесу в цілому.	Необхідні знання конкретної частини процесу.
Потрібно все робити самому.	Втілюються нові розробки, що дозволяють залучати інших фахівців.
Процес тривалий.	Дещо пришвидшується.
Продукт якісний.	Не менш якісний.
В основі інтуїція, чуття, досвід.	В основі науковий розрахунок, знання.

Комплексний підхід до виховання передбачає діалектичне забезпечення єдності вимог у системі всебічного, гармонійного виховання (морального, розумового, трудового, естетичного та фізичного), а також єдності й узгодженості форм, засобів і методів впливу на особистість з боку різних соціальних інституцій (сім’ї, навчальних закладів, інших соціальних інститутів виховання, засобів масової інформації тощо).

Виховні справи – це форми організації та здійснення конкретної діяльності вихованців.

Етапи виховної справи:

1. *Аналіз ситуації та формулювання мети.*
2. *Планування виховних справ.*
3. *Організація діяльності.*
4. *Здійснення виховної справи (самоствердження вихованців).*
5. *Підбиття підсумків.*

Тематика виховних справ за домінуючою виховною метою:

- *пізнавальні* (предметні олімпіади, пізнавальні ігри, конкурси, усні журнали з окремих дисциплін та ін.);
- *соціально орієнтовані* (День Конституції, Незалежності, свято Матері, круглі столи, конференції, вечори та ін.);
- *етичні* (наприклад, диспут «Чи може бути щасливою непорядна людина?», «Конфлікт чи толерантність?», круглі столи з батьками та ін.);
- *естетичні* (конкурси квітів, музичні, гумористичні та ін.);
- *екологічні* (акції «Збережи природу», «День птахів», «День лісу»);
- *трудові* («Українська народна страва», «День урожаю»);
- *спортивні* (свята, ігри, змагання тощо).

Схема самоаналізу виховної справи:

- Чи досягнуто поставленої виховної мети?
- Чи всі позиції підготовки та проведення виховної справи знайшли відображення в плані?
- Чи відповідав зміст поставленій меті?
- Чи відповідав вимогам рівень організації?
- Які фрагменти вдалися краще, чому?
- Чи витримана виховна справа в часі?
- Чи представляла виховна справа систему або тільки відображала набір мало пов'язаних між собою частин і фрагментів?
- Чи мав місце ефект новизни?
- Чи відповідав емоційний настрій виховної справи її задуму?
- Якої оцінки заслуговує кожен учасник?
- Якою була поведінка учнів?
- Чи виникла негативна реакція на ті чи інші педагогічні дії?
- Від чого в подальшому варто відмовитися?
- Що нове слід запровадити у проведенні наступних виховних справ?

Вихованість – комплексна властивість особистості, яка характеризується наявністю і ступенем сформованості соціально-ціннісних якостей і властивостей, що відображають гармонійність її розвитку.

Діагностика вихованості – розпізнання і вивчення істотних ознак вихованості, їх поєднання між собою та форми їх прояву.

Вимірювання вихованості – констатація стану вихованості.

Результат діагностики – інтегративна діагностична інформація та інтегративна оцінка ступеня сформованості цілісної позиції особистості.

Ефективність виховання – співвідношення між метою виховання і результатами, досягнутими у процесі формування особистості, соціальних груп.

Критерії вихованості – це теоретично розроблені показники рівня сформованості різних якостей особистості (колективу).

Критерії поділяються на:

- *тверді* – важливі статистичні дані, які в комплексі характеризують стан вихованості молоді: кількість правопорушень і тенденції їх зміни; кількість

молоді, що відбуває покарання за скоєні злочини; кількість розлучень і сімей, які розпалися; темпи поширення асоціальних явищ та ін.;

• *м'які* – застосовуються в школі і допомагають учителю отримати загальне уявлення про хід і результати виховного процесу. М'які критерії поділяються на критерії, пов'язані з проявом результатів виховання у зовнішній формі (судження, оцінки, вчинки, провідні якості особистості, система ставлень, поведінка в проблемній ситуації) та критерії, пов'язані з прихованими від вихователя явищами (мотиви, переконання, плани, орієнтації).

Рівень вихованості – ступінь сформованості в учня відповідно до вікових можливостей найважливіших якостей особистості, які є показниками вихованості.

Показники вихованості – це інтегративні прояви особистості, такі, як: здатність включатися в різні види діяльності; цілеспрямованість у діяльності; осмисленість; самостійність; творча активність; відповідальність.

Рівень вихованості визначають за показниками, які умовно можна поділити на *зовнішні*, пов'язані з вчинками, діями і судженнями особистості, та *внутрішні*, пов'язані з її мотивами, переконаннями, ідеалами та ціннісними орієнтаціями. Внутрішні показники характеризують розвиток моральної свідомості особистості, знання соціальних норм і ставлення до них.

В інтегрованому вигляді вихованість особистості постає у сформованості моральних ставлень, які можна об'єднати в такі групи:

• *ставлення до людей*: совість, чуйність, почуття емпатії, чесність, тактовність, відповідальність, справедливість, вдячність, толерантність;

• *ставлення до себе*: почуття власної гідності, адекватність самооцінки, вимогливість до себе, самокритичність, самоконтроль;

• *ставлення до праці*: працелюбність, ініціативність і творчість;

• *ставлення до суспільства*: патріотизм, громадянськість, національна самосвідомість, інтернаціоналізм;

• *морально-вольові якості*: принциповість, цілеспрямованість, наполегливість, дисциплінованість, витримка, рішучість і сміливість.

Рівні вихованості. Залежно від рівня вихованості учнів/студентів умовно виділяють кілька груп:

• *дуже низький рівень вихованості* (негативна позиція) – негативна поведінка; самоорганізація і саморегуляція відсутня;

• *низький рівень вихованості* (нестійка позиція) – слабо виражена позитивна поведінка, трапляються зриви; самоорганізація і саморегуляція інтуїтивні;

• *середній рівень вихованості* (пасивна позитивна позиція) – стійка позитивна поведінка; наявна самоорганізація і саморегуляція;

• *високий рівень вихованості* (активна позитивна позиція) – стійка позитивна поведінка, активна позиція, прагнення проводити організацію і регуляцію поведінки інших.

Методи діагностики вихованості: виховних справ і ситуацій; компетентних оцінок; рейтингу; самооцінки; незалежних характеристик; прямих запитань: «Що таке милосердя?», «Для чого людині моральність?» та ін.; метод твору на задану тему: «Яким би я хотів бути?», «Як я розумію толерантність?» та ін.

Завдання для самостійної роботи

I. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми.

1. Хто вперше у педагогіку ввів термін «технологія»?
2. Що означає теоретичний та практичний аспект змісту виховної технології?
3. Сформулюйте, що педагогу необхідно знати для вибору або розробки виховної технології.
4. Які труднощі виникають у процесі розробки технологій виховання?
5. Комплексний підхід до виховання одночасно реалізує декілька функцій. Назвіть їх.
6. Якими шляхами сучасні технології виховання реалізують основні функції комплексного підходу?
7. Як поділяються виховні справи за домінуючою виховною метою? Наведіть конкретні приклади виховних справ для кожної групи.
8. Проаналізуйте виховну справу як систему і охарактеризуйте її основні етапи.
9. Поясніть такі особливості:
 - поняття «діагностика виховання» ширше, ніж поняття «вимірювання виховання»;
 - висновки діагностики мають прогностичний характер;
 - перевага в діагностиці надається методам, які сприяють виявленню цілісної позиції особистості школяра.
10. Чи є різниця між поняттями ефективності та результатів виховання?
11. Чи є різниця між рівнем та критерієм вихованості?
12. В інтегрованому вигляді вихованість особистості постає у сформованості моральних ставлень, які можна об'єднати в такі групи: ставлення до людей; ставлення до себе; ставлення до праці; ставлення до суспільства; морально-вольові якості. Наведіть приклади якостей особистості для кожної з груп.
13. Залежно від рівня вихованості учнів/студентів їх доцільно умовно поділяти на групи. Охарактеризуйте ці групи.
14. Чому уявлення про ступінь сформованості у школяра необхідних якостей можна скласти лише на основі комплексу діагностичних методів?
15. Назвіть методи діагностики вихованості.
16. У чому суть методу незалежних характеристик для діагностики вихованості?
17. Наведіть приклади запитань анкети для діагностики оцінних суджень.
18. Покажіть на схемі взаємозв'язок між метою, завданнями, змістом, методами, формами, засобами та результатом виховання.
19. Розкрийте суть основних понять даної теми (зазначені вище).
21. Законспектуйте та проаналізуйте деякі питання теми з таких праць:
 - В.Сухомлинський «Сто порад учителям». Порада 88. «За яких умов колектив успішно виконує свою функцію вихователя особистості»;

• Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні // Світ виховання. – 2005. – № 4 (5). – С. 6 – 30. (Розділ 7. Технологія виховного процесу).

II. Завдання для роздумів.

Спробуйте прокоментувати наведені висловлювання:

• «Головна мета виховання – розвиток самодіяльності» (А.Дістервег).
• «Між виховними впливами існують десятки, сотні, тисячі залежностей і зумовленостей. Ефективність виховання врешті-решт визначається тим, що ці залежності й зумовленості враховуються, точніше, здійснюються на практиці» (В.Сухомлинський).

• «Знання вихованця повинно прийти до вихователя не в процесі байдужого його вивчення, а лише в процесі спільної з ним роботи і найактивнішої йому допомоги...» (А.Макаренко).

• «Якби хто-небудь запитав, як би я міг у короткій формі визначити суть мого педагогічного досвіду, я б відповів, що якомога більше вимогливості до людини і якомога більше поваги до неї» (А.Макаренко).

III. Методичне завдання.

Складіть три тестових завдання з теми. Перевірте їх ефективність на прикладі своїх колег.

IV. Дослідницьке завдання.

1. Проведіть пошук, запишіть у робочий зошит (згідно з правилами цитування) та проаналізуйте висловлювання з джерел народної педагогіки, праць класиків зарубіжної та української педагогіки, які висвітлюють зміст питань даної теми.

2. Запишіть визначення та проаналізуйте за різними джерелами тлумачення таких понять: «вихованість», «критерії вихованості». Виокремте їх суттєві ознаки в різних авторів та запишіть у таблицю. Сформулюйте власний варіант з використанням виокремлених ознак.

Суттєва ознака поняття	Кількість авторів, які визначають дану ознаку
------------------------	---

3. На основі аналізу понять «вихованість», «критерії» та «рівні (ступені)» вихованості, «діагностика», «результат виховання», «ефективність виховання» доведіть взаємозв'язок між ними.

4. Проаналізуйте різні джерела і підготуйте реферат з теми: «Технології навчання та виховання».

Рекомендована література.

Підручники та посібники з педагогіки [1-12]. Інші джерела:

1. Макаренко І. Проблема моніторингу в педагогічній теорії і практиці // Рідна школа. — 2010. – № 7/8. – С. 47-51.

2. Перспективні освітні технології: Наук.-метод. посібник / За заг. ред. Г.С.Сазоненко. – К.: Гопак, 2000. – 560 с.

3. Потапчук Т.В. Виховні можливості народної педагогіки // Педагогіка і психологія. – 2007. – № 3. – С. 73-80.

4. Сухомлинський В. Сто порад учителю. – К.: Рад. школа, 1988. – 304 с.

5. Стельмахович М.Г. Теорія і практика українського національного виховання. – Івано-Франківськ, 1996. – 179 с.

ТЕМА 16. СПІЛЬНА РОБОТА ШКОЛИ ТА СІМ'Ї

16.1. Сімейне виховання: функції, мета, зміст, методи.

16.2. Форми і методи роботи вчителя з батьками учнів.

16.3. Класний керівник: функції, завдання, напрями і форми роботи.

Основні поняття теми: сім'я, авторитет батьків, сімейне і родинне виховання, релігія, церква, система виховання, системний підхід, класний керівник, педагогічне просвітництво батьків, функції класного керівника, координація впливів.

Вимоги програми

Сімейне виховання: функції, мета, зміст, методи.

Основні функції сучасної сім'ї (економічна, репродуктивна, виховна, реактивна, регулювальна, комунікативна). Мета родинного виховання як формування певних якостей і властивостей особистості (фізичне здоров'я, розвинутий інтелект, працьовитість, моральність, духовність, готовність до сімейного життя). Зміст виховання в родині (фізичне, інтелектуальне, моральне, трудове, естетичне, екологічне, статеве). Методи сімейного виховання як способи, шляхи, за допомогою яких здійснюється цілеспрямований педагогічний вплив батьків на свідомість і поведінку дітей (пояснення, настанова, порада, розповідь, навіювання та інші); вправи і привчання, організація різних доручень і обов'язків дітей, режиму їх навчання, праці та відпочинку; заохочення, покарання). Стилі сімейного виховання, які негативно впливають на особистісний розвиток дітей: гіпопротекція, домінуюча гіперпротекція, потураюча гіперпротекція, емоційне неприйняття, виховання в умовах підвищеної моральної відповідальності. Правові основи сучасного сімейного виховання.

Форми й методи роботи вчителя з батьками учнів (педагогічний лекторій, позакласний педагогічний всеобуч, університет педагогічних знань, підсумкова річна науково-практична конференція батьків з проблем виховання, день відчинених дверей, класні батьківські збори, відвідування батьків удома, листування, ознайомлення батьків з психолого-педагогічною літературою, запрошення батьків до школи, тематичні вечори запитань і відповідей, консультації). Залучення батьків до виховної роботи: батьківський комітет класу, загальношкільний батьківський комітет, виконання батьками практичних рекомендацій, прохань.

Класний керівник: функції, завдання, напрями і форми роботи.

Функції класного керівника – навчальна, розвивальна, виховна, діагностична, організаторська, координаційна, стимулювальна. Завдання і зміст діяльності (вивчення учнів, робота зі створення і розвитку учнівською колективу, спільна діяльність з дитячими та молодіжними організаціями, зв'язок з культосвітніми і позашкільними установами, робота з батьками, громадськістю, зв'язок із шкільним психологом).

Методи і форми роботи класного керівника. Напрямки роботи класного керівника/програми: «Здоров'я». «Навчання». «Спілкування». «Робота з важкими». «Дозвілля». «Робота з сім'ями».

Тематична інформація

Сім'я – це природне середовище первинної соціалізації дитини, джерело її матеріальної та емоційної підтримки, засіб збереження й передачі культурних цінностей від покоління до покоління.

Сімейне виховання – загальна назва для процесів впливу на дітей з боку батьків для досягнення бажаного результату.

Мета: гармонійний розвиток дитини.

Завдання – підготовка дитини до життя та практичної діяльності. Забезпечення розумної організації життя дитини у засвоєнні позитивного досвіду старших поколінь та виробленні власного досвіду поведінки й діяльності.

Зміст: моральне, трудове, розумове, фізичне, естетичне виховання.

Батьківська педагогіка тримається на трьох китах: тіло, душа, розум.

Методика сімейного виховання:

- сімейний уклад, взаємостосунки в сім'ї на трьох рівнях: «дорослий-дорослий», «дорослий-дитина», «дитина-дитина»;
- зацікавленість сім'ї різними сферами життя суспільства, інтересами держави;
- зацікавленість батьків громадською активністю дитини;
- спільні трудові справи, дозвілля, походи і подорожі;
- організація домашнього побуту;
- провідна роль матері; авторитет батька; роль дідуся й бабусі.

Методи сімейного виховання – це шляхи (способи) здійснення цілеспрямованого педагогічного впливу батьків на свідомість і поведінку дітей.

Стилі сімейного виховання: авторитарний; ліберальний; демократичний.

Стилі сімейного виховання, які негативно впливають на особистісний розвиток дітей:

- *гіпопротекція*: брак опіки та контролю за поведінкою або ж повна бездоглядність дітей;
- *домінуюча гіперпротекція*: загострена увага і турбота батьків про дитину поєднуються з дріб'язковим контролем, надмірною кількістю обмежень і заборон, що посилює несаможиттєвість дитини, її безініціативність, нерішучість, невміння захищати себе;
- *потураюча гіперпротекція*: потурання всім бажанням дитини, що призводить до формування у неї неадекватно високого рівня домагань;
- *емоційне неприйняття*: ігнорування потреб дитини, нерідко жорстоке поводження з нею;
- *виховання в умовах підвищеної моральної відповідальності*: перед дитиною ставляться не відповідні її віку та реальним можливостям вимоги.

Недоліки сімейного виховання (неефективне здійснення виховної функції сім'ї, втрата духовного зв'язку між батьками й дітьми):

- об'єктивні причини (неповна сім'я, несприятливі житлові умови, недостатнє матеріальне забезпечення);
- суб'єктивні причини (слабкість педагогічної позиції батьків).

Класні керівники – педагоги, які постійно спілкуються з учнями, закріпленими за ними, різнобічно впливають на них і водночас працюють за предметною системою.

Основним документом класного керівника є план виховної роботи, який відображає зміст, форми та методи виховної роботи. При плануванні класному керівникові слід враховувати: аналіз за минулий рік; цілі та завдання виховання; рівень розвитку та вихованості учнів; можливості школи, досвід і підготовленість класного керівника.

Вимоги до плану виховної роботи:

- цілі виховання;
- реальні потреби колективу;
- перспективність;
- узгодженість із загальношкільним планом;
- урахування об'єктивних і суб'єктивних можливостей;
- конкретність;
- комплексний підхід до планування: єдність морального, трудового, правового, фізичного, естетичного виховання.

Завдання для самостійної роботи

I. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми.

1. Охарактеризуйте основні функції сучасної сім'ї.
2. Визначте мету родинного виховання.
3. Перерахуйте функції класного керівника, визначені Положенням про середню загальноосвітню школу України.
4. Чим зумовлюється зміст виховання в сім'ї? Визначте складові компоненти змісту сімейного виховання.
5. Назвіть найбільш поширені методи сімейного виховання та поясніть, від чого залежить їх вибір.
6. Охарактеризуйте основні стилі сімейного виховання, які негативно впливають на особистісний розвиток дітей.
7. Правові основи сімейного виховання в Україні ґрунтуються на відповідних статтях Конституції і Закону України «Про освіту». Прокоментуйте:
 - сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою (ст. 51);
 - обов'язок батьків утримувати дітей до їх повноліття (ст. 51);
 - будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідується законом (ст. 52).
8. Як визначає відповідальність батьків за розвиток дітей Закон України «Про освіту» (ст. 59)?
9. Визначте завдання виховання всебічно розвиненої особистості відповідно до функцій класного керівника.
10. Назвіть зміст роботи класного керівника.
11. Які Вам відомі методи і форми роботи класного керівника?
12. Охарактеризуйте методи вивчення учнів та учнівського колективу.

13. Назвіть основний документ класного керівника. Що він відображає і які вимоги до його складання?

14. Сформулюйте основні напрямки діяльності класного керівника.

15. Що доцільно сучасному педагогу перейняти від релігії у вихованні дітей?

16. Розкрийте суть основних понять даної теми (зазначені вище).

17. Законспекуйте та проаналізуйте деякі питання теми з таких джерел:

- Закон України «Про освіту» (Ст. 59. Відповідальність батьків за розвиток дитини. Ст.60. Права батьків).

- Конституція України (Ст. 51-52).

- Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні // Світ виховання. – 2005. – №4 (5). – С.6 – 30. (8. Виховання в різних соціальних інститутах. 8.1. Родинно-сімейне виховання).

- Законспекуйте та проаналізуйте з праці В.Сухомлинського «Сто порад учителям» пораді 53: «Як досягти того, щоб слово вихователя доходило до серця вихованця».

II. Завдання для роздумів.

1. На основі власного шкільного і життєвого досвіду наведіть конкретні риси вчителя (вчителів), які користувалися найбільшою повагою серед учнів Вашої школи.

2. Прокоментуйте наведені висловлювання:

- «Сім'я – перше джерело, з якого починається велика ріка почуттів і переконань» (В.Сухомлинський).

- «Справжньою школою виховання щедрості, душевності і чуйності є сім'я: ставлення до матері, батька, дідуся, бабусі, братів, сестер є випробуванням людяності» (В.Сухомлинський).

- «Сім'я – це найважливіша сфера, в якій людина проходить свій перший громадянський шлях» (А.Макаренко).

III. Методичне завдання.

1. Складіть три тестових завдання з теми. Перевірте їх ефективність на прикладі своїх колег.

2. Складіть план-конспект виховної справи для учнів 5-11 класів за взірцем, поданим у додатках.

IV. Дослідницьке завдання.

1. Проведіть пошук, запишіть у робочий зошит (згідно з правилами цитування) та проаналізуйте висловлювання з джерел народної педагогіки, праць класиків зарубіжної та української педагогіки, які висвітлюють зміст питань даної теми.

2. Запишіть визначення та проаналізуйте за різними джерелами тлумачення таких понять: «родинне виховання», «класний керівник». Виокреміть їх суттєві ознаки в різних авторів та запишіть у таблицю. Сформулюйте власний варіант з використанням виокремлених ознак.

Суттєва ознака поняття	Кількість авторів, які визначають дану ознаку
------------------------	---

3. Проаналізуйте різні джерела і підготуйте реферат з теми «Роль сімейного виховання у розвитку особистості учня».

Рекомендована література

Підручники та посібники з педагогіки [1-12]. Інші джерела:

1. Бачинська Є. Класний керівник: почесний обов'язок чи професія? // Рідна школа. – 2005. – № 11. – С. 24-28.
2. Закон України «Про освіту» // Голос України. – 1996. – 25 квітня. – С. 1-3.
3. Конституція України // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, № 30.
4. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні // Світ виховання. – 2005. – № 4 (5). – С.6-30.
5. Савченко Д. Якісна виховна робота - запорука ефективної діяльності сучасного навчального закладу // Рідна шк. – 2010. – № 9. – С. 60–64.
6. Сухомлинський В. Сто порад учителів. – К.: Рад. школа, 1988. – 304 с.

ТЕМА 17. СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ СУЧАСНОЮ ШКОЛОЮ

17.1. Система освіти в Україні. Структура управління освітою в Україні.

17.2. Наукові засади внутрішкільного управління.

17.3. Система планування і контролю за діяльністю школи.

17.4. Методична робота в школі.

17.5. Інноваційна спрямованість педагогічної діяльності.

Основні поняття теми: школознавство, система освіти, педагогічна система, системний підхід, освітні та освітньо-кваліфікаційні рівні, управління, функції управління, аналіз інформації, планування, організація, координування, контроль, регулювання, прийняття рішень, облік, методична робота, форми методичної роботи, наставництво, атестація педагогічних працівників, педагогічна кваліметрія, інновації в освіті, інноваційний потенціал педагога, педагогічний досвід, передовий педагогічний досвід, інноваційні заклади освіти.

Вимоги програми

Система освіти в Україні. Поняття «система освіти». Ланки структури освіти, освітні та освітньо-кваліфікаційні рівні в Україні згідно з Законом України «Про освіту». Особливість сучасної освіти (масовий характер освіти і її неперервність як нова якість; орієнтація на активне засвоєння людиною способів пізнавальної діяльності; адаптація освітнього процесу до запитів і потреб особистості; орієнтація навчання на особистість учня, забезпечення можливостей його саморозкриття тощо).

Структура управління освітою в Україні та принципи освітньої політики України відповідно до Закону «Про освіту».

Наукові засади внутрішкільного управління. Школознавство як галузь педагогічної науки. Принципи управління та керівництва школою на основі положень Конституції України, Закону «Про освіту», Положення про загальноосвітній навчальний заклад.

Функції внутрішкільного управління (аналіз інформації, планування, організація, внутрішкільний контроль, прийняття рішень).

Система планування і контролю за діяльністю школи. Основні види шкільних планів. Річний план роботи школи. Розклад уроків, засідань шкільних гуртків, роботи спортивних секцій. Календарні і поурочні плани вчителів, плани виховної роботи класних керівників. Плани роботи методичних об'єднань, інших форм методичної роботи в школі. План роботи шкільної бібліотеки. План роботи батьківського комітету школи.

Види, форми й методи внутрішкільного контролю. Методи контролю (перегляд документації, безпосереднє спостереження, спеціальні перевірки, анкетування, бесіди з учнями, вчителями, батьками; відгуки керівників підприємств, громадських організацій про поведінку учнів).

Методична робота в школі. Значення методичної роботи для підвищення рівня професійної підготовки вчителя. Основні форми методичної роботи в школі. Підвищення кваліфікації та атестація педагогічних працівників.

Інноваційна спрямованість педагогічної діяльності. Інновації в освіті. Передовий педагогічний досвід і впровадження досягнень педагогічної науки. Критерії педагогічних інновацій.

Тематична інформація

Система освіти складається із закладів освіти, наукових, науково-методичних і методичних установ, науково-виробничих підприємств, державних і місцевих органів управління освітою та самоврядування в галузі освіти.

Структура системи освіти в Україні (Закон України «Про освіту», ст. 29): дошкільна, загальна середня, позашкільна, професійно-технічна, вища, післядипломна, аспірантура, докторантура, самоосвіта.

Освітні рівні (ст. 30): початкова загальна освіта, базова загальна середня освіта, повна загальна середня освіта, професійно-технічна освіта, базова вища освіта, повна вища освіта.

Освітньо-кваліфікаційні рівні (ст. 30): кваліфікований робітник, молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр.

Школознавство – галузь педагогіки, що досліджує зміст і методи управління шкільною справою.

Управління – діяльність, спрямована на розробку рішень, організацію контролю регулювання об'єкта управління згідно з метою, аналіз і підбиття підсумків.

Принципи освітньої політики України (Закон України «Про освіту», ст.6):

- Доступність для кожного громадянина усіх форм та типів освітніх послуг, що надаються державою.
- Рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку.
- Гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей.
- Органічний зв'язок з освітою та національними історією, культурою, традиціями.
- Незалежність освіти від політичних партій, громадських організацій і релігійних організацій.
- Науковий, світський характер освіти.
- Інтеграція з наукою і виробництвом.
- Взаємозв'язок з наукою інших країн.
- Гнучкість і прогностичність системи освіти. Цей принцип означає варіативність, саморегуляцію і безперервне оновлення освіти.
- Єдність і наступність системи освіти.

- Безперервність і різноманітність системи освіти
- Поєднання державного управління і громадського самоврядування в освіті.

Принципи управління: державотворення; науковості; демократизації; гуманізації; цілеспрямованості; плановості; компетентності; оптимізації; ініціативи й активності; об'єктивності в оцінці виконання працівниками закладу освіти своїх обов'язків; поєднання колегіальності з персональною відповідальністю.

Річне планування (перспективне) в школі. Розділи:

- *Вступ.*
- *Виконання Закону «Про освіту».*
- *Організація роботи з кадрами.*
- *Керівництво навчально-виховним процесом.*
- *Педагогічний контроль за навчально-виховним процесом.*
- *Робота з батьками, спонсорами, громадськістю.*
- *Зміцнення матеріально-технічної бази, організаційно-господарська робота.*

Форма планування:

№ п/п	Завдання і зміст роботи	Термін виконання	Відповідальні за виконання	Відмітка про виконання
-------	-------------------------	------------------	----------------------------	------------------------

Шкільна документація відображає кількісну та якісну характеристику педагогічного процесу школи. Виокремлюють такі групи шкільної документації:

- *I група* – усі види планів роботи школи та структурних підрозділів школи;
- *II група* – алфавітна книга; особові справи учнів; класні журнали та журнали факультативів, гуртків, груп продовженого дня; книга обліку бланків та видачі атестатів; книга обліку видачі медалей, похвальних листів і грамот; книга обліку особового складу педпрацівників; книга протоколів педагогічної ради; книга протоколів ради закладу освіти; книга обліку трудових книжок; журнал обліку заміни уроків; книга наказів; контрольово-візитаційна книга; журнал реєстрації вхідної та вихідної документації; книга внутрішнього контролю; акти, довідки, поточне листування; статистичні звіти; акти про нещасні випадки.

- *III група* – документи про фінансово-господарську діяльність школи (технічний паспорт, інвентарні списки основних засобів, інвентарна книга бібліотечного фонду, книга складського обліку матеріалів).

Внутрішкільний контроль – систематична, цілеспрямована перевірка адміністрацією школи роботи педагогічного колективу чи окремого вчителя. Спрямований на досягнення відповідності діяльності школи державним освітнім стандартам.

Контроль за навчально-виховною роботою школи здійснюють:

- *директор школи* (забезпечує реалізацію державної освітньої політики, розпоряджається шкільним майном і коштами, організовує педагогічний процес, затверджує правила внутрішнього розпорядку);

- *заступник директора з навчальної роботи* (організовує та контролює процес навчання школярів, їх загальноосвітню і трудову підготовку, всебічний розвиток і поведінку; перевіряє виконання навчальних планів і програм, здійснює керівництво методичною роботою);

- *заступник директора з виховної роботи* (організовує позакласну виховну роботу і дозвілля учнів, надає допомогу класним керівникам, вихователям, підтримує зв'язки з позашкільними установами, громадськими організаціями і державними органами);

- *помічник директора з господарської частини* (відповідає за матеріальне забезпечення навчального процесу, санітарний стан школи, протипожежну безпеку, роботу обслуговуючого персоналу).

Види внутрішкільного контролю за спрямуванням:

- *тематичний контроль* передбачає перевірку роботи колективу над вирішенням певної проблеми, рівня знань учнів з конкретної теми чи з предмета взагалі, ефективності роботи класних керівників з якого-небудь напрямку, результатів упровадження інновацій або передового педагогічного досвіду;

- *фронтальний контроль* спрямований на вивчення діяльності педагогічного колективу, окремих учителів, методичних об'єднань, рівня викладання окремих дисциплін в усіх або в певних класах, роботи класних керівників. У свою чергу внутрішкільний фронтальний контроль поділяється на класно-узагальнюючий, персональний, предметно-узагальнюючий, тематично-узагальнюючий, комплексно-узагальнюючий.

Види внутрішкільного контролю за критерієм послідовності:

поточний, попередній, проміжковий, підсумковий, епізодичний, періодичний.

Форми внутрішкільного контролю: взаємоконтроль, самоконтроль, адміністративний плановий і адміністративний позаплановий (регульовальний).

Методична робота в школі – спеціально організована діяльність педагогічного колективу, що створює умови для підвищення майстерності педагога

Основні форми методичної роботи в школі:

- *індивідуальна форма методичної роботи;*

- *колективні й групові форми методичної роботи* – методична рада, методичні об'єднання (комісії) вчителів, взаємовідвідування уроків, єдиний методичний день, методичні семінари-практикуми, школа передового досвіду, школа молодого вчителя, проблемні (інноваційні) групи, науково-педагогічна конференція, творчі звіти вчителів, опорні школи, експериментальний педагогічний майданчик.

Атестація педагогів – комплексна перевірка, яка здійснюється спеціальною атестаційною комісією з метою визначення рівня кваліфікації педагога, що дає йому змогу претендувати на присвоєння більш високого кваліфікаційного рівня.

Інновація освіти – цілеспрямований процес часткових змін, що ведуть до модифікацій мети, змісту, методів, форм навчання й виховання, адаптації процесу навчання до нових вимог.

Інноваційний потенціал педагога – сукупність соціокультурних і творчих характеристик особистості педагога, яка виявляє готовність удосконалювати педагогічну діяльність, наявність внутрішніх засобів та методів, здатних забезпечити цю готовність.

Педагогічний досвід – сукупність знань, умінь і навичок, набутих у процесі безпосередньої педагогічної діяльності; форма засвоєння педагогом раціональних здобутків своїх колег.

Різновиди передового педагогічного досвіду:

- *новаторський*, що характеризується оригінальністю, новизною, емпіричним характером практичної діяльності;

- *дослідницький*: удосконалення форм, методів, засобів навчання й виховання на основі їх теоретичного аналізу, узагальнення, творчого використання. Відбувається у процесі щоденних спостережень за роботою педагогів-новаторів, а також на нарадах, семінарах-практикумах, конференціях.

Інноваційна спрямованість роботи вчителя визначається критеріями педагогічних інновацій, до яких належать:

- *новизна*, що дає змогу визначити рівень новизни досвіду. Розрізняють абсолютний, локально-абсолютний, умовний, суб'єктивний рівні новизни;

- *оптимальність*, який сприяє досягненню високих результатів за найменших витрат часу фізичних і розумових сил;

- *результативність* та ефективність, що означає певну стійкість позитивних результатів у діяльності вчителя;

- *можливість творчого застосування у масовому досвіді*, що передбачає придатність апробованого досвіду для масового впровадження в загальноосвітніх закладах.

Інноваційний заклад освіти – навчальний загальноосвітній заклад, у якому педагогічний та учнівський колективи експериментують, апробують чи впроваджують нові педагогічні ідеї, теорії, технології.

Завдання для самостійної роботи

I. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми.

1. Охарактеризуйте суть формальної і матеріальної освіти в Російській імперії (XIX ст.) та назвіть навчальні заклади як приклади такої реалізації.

2. Визначте особливості системи народної освіти України у 20-30-і рр. ХХ ст.

3. Назвіть основні нормативні документи, які визначають функціонування системи освіти України.

4. У чому полягає відмінність між школою та гімназією, гімназією і ліцеєм?

5. Назвіть мету та основні завдання навчання і виховання дітей у загальноосвітній школі.

6. Назвіть освітні та освітньо-кваліфікаційні рівні сучасної системи освіти.

7. Назвіть типи навчально-виховних установ, що забезпечують загальноосвітню і професійну підготовку учнів.

8. Назвіть та охарактеризуйте основні типи загальноосвітніх навчальних закладів.

9. Які освітні заклади належать до вищих навчальних закладів. Наведіть приклади?

10. Визначте особливості сучасної освіти.

11. Сформулюйте принципи управління системою загальної середньої освіти відповідно до Закону України «Про освіту» (ст.6).

12. Розкрийте соціальне значення принципів реалізації Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття»): пріоритетність освіти, демократизація освіти, гуманізація освіти, національне спрямування освіти, відкритість системи освіти, неперервність освіти, неподільність навчання і виховання, багатокладність та варіантність освіти.

13. Назвіть та охарактеризуйте принципи управління навчально-виховними закладами, що реалізуються на основі положень Конституції України, Закону «Про освіту» та ін.

14. Визначте функції внутрішкільного управління (аналіз інформації, планування, організація, контроль, прийняття рішень).

15. Назвіть складові системи органів державного управління освітою відповідно до Закону України «Про освіту».

16. Які повноваження має Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України в системі державної виконавчої влади?

17. Які повноваження мають органи управління освітою, створені відповідними місцевими органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування?

18. Назвіть види планів, які складаються для організації педагогічного процесу.

19. Охарактеризуйте розділи, які охоплює річний план школи.

20. Яка різниця між державною атестацією та інспектуванням як формами державного контролю за діяльністю загальноосвітнього закладу?

21. Які напрями в діяльності школи підлягають перевірці під час її інспектування?

22. Назвіть приклади шкільної документації, які дають змогу скласти уявлення про стан навчально-виховної роботи в школі загалом і окремих її ланок зокрема.

23. Визначте суть та функції методичної роботи в школі.

24. Охарактеризуйте основні напрями методичної роботи:

- поглиблення філософсько-педагогічних завдань;
- вивчення принципів розвитку української національної школи;
- удосконалення методики викладання;
- систематичне інформування про нові методичні розробки;
- упровадження досягнень етнопедагогіки, психології, окремих методик і передового педагогічного досвіду;

• оволодіння науково-дослідними навичками тощо.

25. Які основні форми методичної роботи в школі?

26. У чому полягає індивідуальна форма методичної роботи (самоосвіта, стажування тощо)?

27. Охарактеризуйте колективні й групові форми методичної роботи (методична рада, методоб'єднання вчителів, взаємовідвідування уроків тощо).

28. Які нетрадиційні форми методичної роботи в сучасній школі?

29. Яка періодичність проходження підвищення кваліфікації кожного педагога, незалежно від закладу, в якому він працює?

30. З якою метою проводиться атестація педагогів?

31. Які кваліфікаційні категорії передбачені для педагогів?

32. Обґрунтуйте, що вчитель є основною рушійною силою інноваційної діяльності в освіті.

33. Які складові свідчать про наявність інноваційного потенціалу педагога?

34. За поширеністю, охопленістю педагогічного середовища педагогічний досвід поділяють на передовий і масовий. У чому полягає різниця? Чи може передовий педагогічний досвід стати масовим і навпаки?

35. Які основні напрями вивчення передового досвіду вчителя, класного керівника?

36. Порівняйте різновиди передового педагогічного досвіду – новаторський і дослідницький.

37. Кожній історичній епісі притаманні відповідні особливості педагогічного новаторства. Охарактеризуйте особливості:

- Педагогіки вільного виховання (Елен Кей, 1849-1926 рр.).

- Теорії «громадського виховання» і «трудої школи» (Георг Кершенштейнер, 1854-1932 рр.).

- Педагогіки прагматизму/педагогіки дії (Джон Дьюї, 1859-1952 рр.).

- «Методу проектів» (Селістен Френч, 1896-1966 рр.).

- Гуманістичної педагогіки (Василь Сухомлинський, 1918-1970 рр.).

- Педагогіки колективізму (Антон Макаренко, 1888-1939 рр.) та ін.

38. Які знаєте критерії готовності вчителя чи педагогічного колективу до інноваційної діяльності?

39. Охарактеризуйте критерії педагогічних інновацій, якими визначається інноваційна спрямованість роботи вчителів: новизна, оптимальність, результативність та ефективність, можливість творчого застосування в масовому досвіді.

40. Розкрийте суть основних понять даної теми (зазначені вище).

41. Законспектуйте та проаналізуйте деякі питання теми з таких державних документів:

- Конституція України (ст. 53);

- Закон України «Про освіту». Статті 6 (основні принципи освіти), 10-14 (управління освітою і т.д.), 55 (права педагогічних та науково-педагогічних працівників);

- Закон України «Про загальну середню освіту». Розділ II. «Загальноосвітні та інші навчальні заклади системи загальної середньої освіти». Ст. 27 (права та обов'язки педагогічних працівників системи загальної середньої освіти), ст. 27 (атестація педагогічних працівників).

II. Завдання для роздумів.

Чи сприяє профільне навчання в школі всебічному та гармонійному розвитку учня?

III. Методичне завдання.

Складіть три тестових завдання з теми. Перевірте їх ефективність на прикладі своїх колег.

IV. Дослідницьке завдання.

1. Проведіть пошук, запишіть у робочий зошит (згідно з правилами цитування) та проаналізуйте висловлювання з джерел народної педагогіки, праць класиків зарубіжної та української педагогіки, які висвітлюють зміст питань даної теми.

2. На основі аналізу різних джерел підготуйте реферат з теми: «Становлення та розвиток освіти в моєму селі (місті)».

Рекомендована література

Підручники та посібники з педагогіки [1-12]. Інші джерела:

1. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»). – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.

2. Дічек Н. Педагогічне новаторство як історико-педагогічна проблема: підходи до вивчення // Рідна шк. – 2009. – № 10. – С. 40-44.

3. Закон України «Про освіту» // www.mon.gov.ua.

4. Закон України «Про загальну середню освіту» // www.mon.gov.ua.

5. Гонтаровська Н.Б. Концептуальні засади створення інноваційного освітнього середовища // Педагогіка і психологія. – 2010. – N 1. – С. 75-85.

6. Ігнатович С.І., Туряниця В.В. Якість роботи вчителя: кваліметричний підхід. Ужгород, 2001. – 141 с.

7. Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2003. – 504 с.

8. Кремень В. Синергетична модель розвитку освіти як відповідь на виклики сьогодення // Рідна шк. – 2010. – N 6. – С. 3-6.

9. Падюк Т. Формування інноваційної культури педагога // Рідна шк. – 2006. – № 11. – С. 77-78.

10. Положення про організацію методичної роботи в системі освіти – МО України // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти України. – 1998. – №2.

11. Пометун О. Технологія інтерактивного навчання як інноваційне педагогічне явище // Рідна шк. – 2007. – № 5. – С. 46-49.

12. Скрябіна Т. Сутність поняття «інноваційний стиль діяльності» // Рідна шк. – 2006. – № 2. – С. 10-12

13. Сухомлинський В.О. Пависька середня школа. Вибр. тв. в 5 т. т.4. – К.: Рідна шк., 1977. – 638 с.

14. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором. – К., 1988.

15. Типове положення про атестацію педагогічних працівників України зі змінами і доповненнями, затвердженими Наказом Міністерства освіти України від 1 грудня 1998 р., №419 // Директор школи. – 1999. – № 16 (64). – С.5-7.

ТЕМА 18. ПЕДАГОГ: ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ І ОСОБИСТІСТЬ

18.1. Суть та структура педагогічної діяльності вчителя.

18.2. Педагогічна майстерність, її елементи.

18.3. Суть, функції, структура педагогічної комунікації.

18.4. Культура педагогічного спілкування.

18.5. Педагогічні конфлікти: види, причини виникнення, вирішення.

Основні поняття теми: учитель, педагогічна діяльність, педагогічна майстерність, педагогічні знання, педагогічні здібності, педагогічна техніка, педагогічна етика, педагогічний такт, педагогічна комунікація, педагогічне спілкування, педагогічні конфлікти.

Вимоги програми

Суть педагогічної діяльності. Основні види педагогічної діяльності – викладання і виховна робота. Учитель, вихователь як суб'єкти педагогічної діяльності. Педагогічна діяльність як особливий вид людської діяльності. Процес взаємодії людей як суттєва особливість педагогічної діяльності. Людина, що оволоділа певною частиною суспільної культури, здатна до подальшого саморозвитку і виконання певних соціальних ролей у суспільстві як результат педагогічної діяльності.

Структура педагогічної діяльності вчителя. Функції учителя на різних етапах педагогічної діяльності: діагностична, орієнтаційно-прогностична, конструктивно-проектувальна, організаторська, інформаційно-пояснювальна, комунікативно-стимуляційна, аналітико-оцінна, дослідницько-творча, перевиховання, профілактична.

Педагогічна майстерність, її елементи. Педагогічна майстерність як вияв високого рівня педагогічної діяльності. Критерії педагогічної майстерності: гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість, оригінальність. Елементи педагогічної майстерності: гуманістична спрямованість діяльності, професійна компетентність, професіоналізм, педагогічні здібності, педагогічна етика, педагогічна техніка. Групи педагогічних здібностей: науково-пізнавальні, дидактичні; організаторські комунікативні, перцептивні, сугестивні, дослідницькі, соціальні, експресивні.

Суть, функції, структура педагогічної комунікації.

Комунікативність як вияв комунікативних якостей, які сприяють успішній інформаційній взаємодії. Види інформації: синтаксична (знакова), семантична /змістова, прагматична (ціннісна). Функції педагогічної комунікації: інформаційна, пізнавальна, експресивна, управлінська тощо. Структура педагогічної комунікації: Хто–Кому–Що–Як–Ефективність повідомлення.

Культура педагогічного спілкування. Спеціальні якості комунікативності вчителя: комунікативні знання, комунікативні вміння, комунікативні навички, комунікативний характер, комунікативні звички.

Основні засоби невербальної комунікації: зовнішній вигляд педагога, пантоміміка, міміка, контакт очей, міжособистісний простір. Мовне (вербальне) спілкування як засіб комунікації. Стиль педагогічного спілкування.

Педагогічні конфлікти: поняття та види (за характером взаємодії, за ознаками вияву, за типом вирішення, за змістом, за кінцевим результатом, залежно від напрямів комунікацій, за кількістю осіб та ін.). Основні види конфліктів у школі. Психолого-педагогічна наука про стилі поведінки в конфліктній ситуації: конкуренція або суперництво, уникнення, пристосування, співпраця, компроміс. Причини конфліктів у педколективі.

Тематична інформація

Педагогічна діяльність – це особливий вид соціальної діяльності, що передбачає передавання від старших поколінь до молодших накопичених людством культури і досвіду, створення умов для особистісного розвитку і підготовки до виконання певних соціальних ролей у суспільстві.

Умови ефективності діяльності: суб'єктивні (наявність вираженої потреби і стійких мотивів до діяльності, теоретична підготовка, сформованість умінь і навичок планування та виконання практичних дій, відповідність змісту й характеру діяльності індивідуальним особливостям суб'єкта, емоційно-психологічний і фізичний стани суб'єкта); об'єктивні, тобто організаційні, середовищні (сприятливий психологічний клімат, задовільні умови діяльності).

Формула успішної педагогічної діяльності визначена Ш.Амонашвілі «Спілкування є її основою, її суттю, її інтегрованим методом виховання».

Педагогічне спілкування – система соціально-психологічної взаємодії між учителем та учнем, спрямована на створення оптимальних соціально-психологічних умов для обопільної діяльності.

Структура педагогічного спілкування вміщує три рівні: комунікативний (обмін інформацією), інтерактивний (обмін діями, ставленнями, психічними станами), перцептивний (взаємсприйняття і самооцінка партнерів спілкування).

Для ефективного здійснення педагогічного спілкування важливо оволодіти кількома його видами: вербальним – з допомогою мовлення; кінетичним – з допомогою жестів, міміки; паралінгвістичним – зміна звучання голосу (тону, тембру тощо); екстралінгвістичним – зміна темпу мовлення, включення пауз тощо); візуальним – інформаційний контакт з допомогою очей.

Функції педагогічного спілкування: пізнавальна, інформаційна, організація діяльності, обмін ролями, експресивна, емпатійна (співпереживання), самоутвердження, управлінська, регулювання спільної діяльності, спонукання особистості до дії та взаємодії.

Стиль спілкування – це усталена система способів та прийомів, які використовує вчитель під час взаємодії (авторитарний, ліберальний, демократичний, змішаний стилі спілкування).

Бар'єри спілкування – перешкоди, що спричиняють опір партнера впливові співрозмовника (соціальний, фізичний, смисловий, естетичний, емоційний, психологічний бар'єри).

Найпоширеніші моделі спілкування: актуалізаторська, або суб'єкт-суб'єктна, що ґрунтується на взаємоповазі, довірі, врахуванні чужої думки; маніпулятивна, або суб'єкт-об'єктна, що вибудовується на зверхності одного з партнерів і нехтуванні чужої позиції та інтересів. Остання провокує конфлікти.

Відповідно до моделей існують два основних види взаємодії: співпраця і конкуренція. Співпраця передбачає рівноправні партнерські стосунки суб'єктів, конкуренція – зіткнення протилежних цілей, позицій, інтересів, що провокує виникнення конфліктів.

Конфлікт – це явище міжособистісних і групових взаємин, активного зіткнення тенденцій, оцінок, принципів, еталонів поведінки.

Види педагогічних конфліктів:

- прості, що розв'язуються вчителем без зустрічної протидії з боку учнів;
- складні поділяються на конфлікти діяльності (виникають з приводу виконання учнями навчальних завдань, їх успішності тощо), поведінки (порушення учнями правил поведінки в школі й поза школою), взаємин (виникають у сфері емоційно-особистісних стосунків учнів і вчителів).

Причини конфліктів у педколективі: матеріально-технічні, ціннісно-орієнтаційні, фінансово-організаційні, управлінсько-особистісні, соціально-демографічні, соціально-психологічні.

Усунення конфліктів. Для подолання конфліктів учителю слід оволодіти:

- стилями поведінки в конфліктній ситуації: конкуренції, уникнення, пристосування, компромісу, співпраці;
- ігровими методами розв'язання конфліктів: інтроспекції (поставити себе на місце іншого), емпатії (співпереживання), логічного аналізу (оцінки ситуації шляхом раціонального мислення).

Завдання для самостійної роботи

I. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми.

1. Чому вважають, що педагогічна професія – одна з найдавніших?
2. Коли почав формуватися інститут найманого світського вчителства?
3. Наведіть тлумачення поняття «вчитель» у широкому та у вузькому значеннях.
4. Хто ще, крім педагогів, здійснює педагогічну діяльність?
5. Назвіть основні види педагогічної діяльності, а також суб'єкт та об'єкт (предмет) педагогічної діяльності.
6. Що є інструментом впливу педагога у процесі його діяльності?
7. Назвіть особливості педагогічної діяльності.
8. Чому вважають, що результат педагогічної діяльності є специфічним?
9. Згідно з дослідженнями багатьох учених (Н.В.Кузьміна, В.О.Сластьонін, А.І.Щербаков та ін.), у навчально-виховному процесі виявляють себе певні взаємопов'язані функції (види діяльності) вчителя. Проаналізуйте зміст кожної з них і ті вимоги до вчителя, що зумовлюються їх змістом.
10. Сформулюйте критерії педагогічної майстерності вчителя.
11. Охарактеризуйте такі елементи педагогічної майстерності вчителя, як гуманістична спрямованість діяльності, професійна компетентність, педагогічні здібності, педагогічна техніка (мистецтво, майстерність, уміння), педагогічна етика.
12. Прокоментуйте суть таких груп педагогічних здібностей, які виокремлюють сучасні дослідники: науково-пізнавальні, дидактичні, організаторські, комунікативні, перцептивні, сугестивні, дослідницькі, соціальні, експресивні.
13. Назвіть норми, які лежать в основі педагогічної етики.
14. Визначте умови ефективної комунікації.
15. Назвіть основні види інформації.

16. Визначте педагогічні функції комунікації.
17. Яка структура педагогічного спілкування?
18. Що таке комунікабельність? Охарактеризуйте рівні її прояву.
19. Прокоментуйте основні засоби невербальної комунікації (зовнішній вигляд педагога; пантоміміка; міміка; контакт очей/візуальний контакт; міжособистісний (суб'єктний) простір).
20. Охарактеризуйте мовне (вербальне) спілкування як засіб комунікації.
21. Які ускладнення виникають у процесі навчального спілкування?
22. Діяльність учителя визначає домінуючий стиль його спілкування. Назвіть і опишіть стилі такого спілкування.
23. Сформулюйте основні правила педагогічного спілкування.
24. Як розумієте формулу успішного педагогічного спілкування Ш.Амонашвілі: «Спілкування є й основою, й суттю, й інтегрованим методом виховання»?
25. Наведіть конкретні приклади конфліктів відповідно до таких ознак: за характером взаємодії; за ознаками прояву; за типом вирішення, за змістом; за кінцевим результатом; залежно від напрямів комунікації; за кількістю осіб, які беруть участь у протистоянні та ін.
26. Які основні конфлікти виникають у школі?
27. Охарактеризуйте стилі поведінки в конфліктній ситуації, які визначає психолого-педагогічна наука (конкуренція, або суперництво, уникнення, компроміс, співпраця, пристосування).
28. Визначте найпоширеніші причини виникнення педагогічних конфліктів у взаємодії «учитель – учень», «учитель – клас».
29. Які причини конфліктів у педколективі та шляхи їх уникнення?
30. Заповніть таблицю

№	Уміння майбутнього педагога	Характеристика
1.	Гностичні вміння	
2.	Проектувальні вміння	
3.	Конструктивні вміння	
4.	Комунікативні вміння	
5.	Організаторські вміння	

31. Розкрийте суть основних понять даної теми (зазначені вище).

II. Завдання для роздумів.

Учені пропонують різноманітний набір особистісних якостей, важливих для професії педагога:

- любов до предмета, який викладається, потреба в знаннях, у систематичній самоосвіті;
- інноваційний стиль науково-педагогічного мислення, готовність до створення нових цінностей і прийняття творчих рішень;
- правдивість, справедливість, порядність, чесність, гідність, працьовитість, самовідданість;

- справжня інтелігентність (від лат. *inteligens* – знаючий, розуміючий, розумний) – високий рівень розвитку інтелекту, освіченість у галузі предмета викладання, ерудиція, висока культура поведінки;

- громадянська відповідальність, соціальна активність;
- гуманність та інші.

Спробуйте визначити, про які з них іде мова в наведених висловлюваннях:

1. «Справжнім вихователем є лише той, хто пробуджує у дитини дух, що дремає, і надає їй сили для органічного розвитку» (П.П.Блонський).

«Учитель, який поєднує в собі любов до справи і учнів, є досконалим учителем» (Л.М.Толстой).

2. «Від правильного виховання дітей залежить благоустрій усього народу» (Джон Локк).

«Якщо медикам ми ввіряємо наше здоров'я, то вихователям ввіряємо моральність і розум дітей наших, ввіряємо їхні душі, а разом з тим і майбутнє нашої вітчизни» (К.Д.Ушинський).

«Той, хто дав тобі виховання, більше тобі дав, аніж той, хто дав тобі життя» (О.В.Духнович).

«Ця посада набагато вагоміша за найвищі посади в державі» (Платон).

3. «Без особистого безпосереднього впливу вихователя на вихованця справжнє виховання, що проникає в характер, неможливе. Лише особистість може впливати на розвиток і визначення особистості, лише характером можна створити характер» (К.Д.Ушинський).

«Щоб відкрити перед учнями іскорку знань, учителеві треба увібрати море світла, ні на хвилину не відходячи від променів вічно сяючого сонця знань, людської мудрості» (В.О.Сухомлинський).

4. У Статуті луцької братської школи було сказано: «Даскал або вчитель цієї школи має бути благочестивим, розсудливим, смиренномудрим, лагідним, стриманим, не п'яницею, не блудником, не хабарником, не гнівливим, не заздрісним, не сміхотворцем, не лихословом, не чародієм, не басносказателем, не посібником ересей, але прихильником благочестія, будучи в усьому взірцем добрих справ».

«Учителями повинні бути люди... «чесні, діяльні і працьовиті; не для годиться, а насправді вони мають бути живими взірцями чеснот, що їх вони повинні прищепити іншим (Ніщо удаване не може бути тривалим)» (Я.А.Коменський).

«Що таке учитель-неук, пасивний керівник інших, як не тінь без тіла, хмара без дощу, джерело без води, лампа без світла, отже, пусте місце.... Ти удаєш із себе вчителя – так учи або скинь із себе цю машкару» (Я.А.Коменський).

«Першою і найпотрібнішою вчителеві якістю хай буде доброчинність. Бо він є дзеркалом, дивлячись у яке, юнаки бачать увесь розквіт доброчесності... Отже, хай учитель слугує дзеркалом добрих звичаїв, і те, чого він вчить або збирається навчити, хай демонструє на собі, як на зразкові. ...Є така істина, що діти розбещених батьків теж розбещеними бувають, а розбещений учитель усіх дітей розбещеними зробить і замість доброчесності розплодить злорадство і розбещеність у цілому суспільстві... Учитель – це сіяч, що засіває зерном добру ниву; якщо він посіє там пшеницю, пшениця і вродить, а якщо посіє кукуль, то що інше зійде, як не кукуль?» (О.В.Духнович).

«Ваша власна поведінка – вирішальна річ. Не думайте, що ви виховуєте дитину тільки юді, коли з нею розмовляєте, або повчаєте її, або караєте її. Ви виховуєте її щохвилини... Як ви одягаєтеся, як ви розмовляєте з іншими людьми і про інших

людей, як ви радієте або сумуєте, як ви поведетеся з друзями і з ворогами, як ви смієтеся, читаете газету, - все це має для дитини велике значення» (А.С.Макаренко).

5. «Справжній учитель – не енциклопедичний словник, а Сократ» (П.П.Блонський).

«Я кажу вам: без прагнення до наукової роботи вчитель елементарної школи неминуче підпадає під владу трьох педагогічних демонів: механічності, рутинності, банальності. Він дерев'яніє, кам'яніє, опускається» (А.Дістервег).

«... Якщо ви хочете бути улюбленим вчителем, дбайте про те, щоб вихованцеві було що у вас відкривати. Якщо ж ви кілька років однаковий, якщо минулий день нічого не додав до вашого багатства, ви можете стати обридлим і навіть ненависним... Серця й уми юнацтва можна завоювати в наші дні тим сплавом моральної краси та інтелектуального багатства, який відкриває перед юнацтвом все нові й нові якості людини» (В.О.Сухомлинський).

6. «...Хочеш наукою виховати учня, люби свою науку і знай її, і учні полюблять тебе, а ти виховаєш їх; але якщо ти сам не любиш її, то скільки б ти не змушував учити, наука не здійснить виховного впливу» (Л.М.Толстой).

«Учитель ... може виховувати і навчати доти, допоки сам працює над своїм вихованням і освітою» (К.Д.Ушинський).

III. Методичне завдання.

1. Складіть три тестових завдання з теми. Перевірте їх ефективність на прикладі своїх колег.

2. Мікровикладання. Ситуація – батьківські збори у зв'язку з формуванням профільних класів. Використовуючи знання з предмета вашої спеціальності, обґрунтуйте необхідність його вивчення в школі (виступ на 1-2 хв.).

3. Мікровикладання. Ситуація – під час уроку учень зауважує вчителю: «Я не погоджуюсь з Вашою думкою щодо ...». Яка Ваша наступна реакція?

IV. Дослідницьке завдання.

1. Проведіть пошук, запишіть у робочий зошит (згідно з правилами цитування) та проаналізуйте висловлювання з джерел народної педагогіки, праць класиків зарубіжної та української педагогіки, які висвітлюють зміст питань даної теми.

2. Запишіть визначення та проаналізуйте за різними джерелами тлумачення таких понять: «вчитель», «педагогічна майстерність». Виокремте їх суттєві ознаки в різних авторів та запишіть у таблицю. Сформулюйте власний варіант з використанням виокремлених ознак.

Суттєва ознака поняття	Кількість авторів, які визначають дану ознаку
------------------------	---

3. На основі аналізу понять «педагогічна майстерність» та «педагогічна діяльність» доведіть взаємозв'язок між ними.

4. Проаналізуйте результати самодіагностики і складіть самохарактеристику готовності до професійної самоосвіти.

5. Проаналізуйте різні джерела і підготуйте реферат на одну з тем: «Вимоги до сучасного вчителя», «Педагогічна система виховання молоді у працях А.С.Макаренка», «Гуманістична спрямованість педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського».

Рекомендована література

Підручники та посібники з педагогіки [1-12]. Інші джерела:

1. Бойко А. Науково-методичний супровід професійно-педагогічної підготовки вчителя // Рідна шк. – 2009. – № 12. – С. 28-33.
2. Лалак Н. Формування професійної компетентності у майбутніх учителів як психолого-педагогічна проблема // Рідна шк. – 2009. – № 5/6. – С. 17-20.
3. Лендел В.Г., Староста В.І. Підготовка майбутніх вчителів у системі класичного університету: деякі проблеми та шляхи їх вирішення // Вища освіта України. – 2008. – № 1. – С. 117-125.
4. Орлов В.Ф. Професійне становлення вчителя як предмет педагогічних досліджень // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 1. – С. 42-51.
5. Падюк Т. Формування інноваційної культури педагога // Рідна шк. – 2006. – № 11. – С. 77-78.

ЛІТЕРАТУРА

Основна навчальна література

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
2. Волкова Н.П. Педагогіка: Навч. посібник. 3-тє вид., стер. – К.: Академвидав, 2009. – 616 с.
3. Галузьяк В.М., Сметанський М.І., Шахов В.І. Педагогіка: Навч. посібник – 4-е вид., випр. і доп. – Вінниця: ДП «Держ. картографічна фабрика», 2007. – 400 с.
4. Кузьмінський А.І., Омельяненко В.Л. Педагогіка: Підручник. – К.: Знання, 2007. – 447 с.
5. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка. Навч. посібник. 5-е вид, доп. і переробл.. – К., 2009. – 656 с.
6. Педагогіка / Под ред. Ю.К.Бабанського. – М.: Просвещение, 1988. – 479с.
7. Педагогіка / Под ред. В.А.Сластенина. – М.: Школа-Пресс, 1998. – 512 с.
8. Педагогіка / За ред. М.Д.Ярмаченка. – К.: Вища школа, 1986. – 544 с.
9. Подласый И.П. Педагогіка. Новый курс: Учебник: В 2-х кн. – М.: ВЛАДОС, 1999. – Кн.1. – 576 с.; Кн. 2. – 256 с.
10. Фіцула М.М. Педагогіка: Навч. посібник. – К.: Академвидав, 2005. – 560 с.
11. Щербань П.М. Прикладна педагогіка. – К.: Вища школа, 2002. – 214 с.
12. Ягупов В.В. Педагогіка: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2003. – 560 с.

Основна джерельна література

13. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава: Полтавський вісник, 1994. – 191с.
14. Виховна робота в закладах освіти України. Випуск II. Зб. нормативних документів та метод. рекомендацій. – К.: ІЗМН, 1998. – 355 с.
15. Державний стандарт базової і повної середньої освіти (Затверджено постановою КМ України від 14 січня 2004 р. № 24).
16. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»). – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
17. Довідник класного керівника: Збірник документів / Ред. кол. П.М.Щербаков (голова) та ін. – К., 1996. – 238 с.
18. Закон України «Про загальну середню освіту» // Освіта України: Нормат.-прав. док. – К.: Міленіум, 2001. – С. 103-126.
19. Закон України «Про вищу освіту». – К.: Генеза, 1996. – 36 с.
20. Закон України «Про Освіту» // Голос України. – 1996. – 25 квітня. – С 1-3.
21. Коменский Я.А. Великая дидактика // Избранные педагогические произведения в 2-х т. Т.1.– М., 1982.– С. 242-477.
22. Коменский Я.А. Материнская школа // Избранные педагогические произведения в 2-х т. Т.1.– М., 1982.– С. 201-241.
23. Конституція України (основний закон). – К., 1997.
24. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1996. – № 13.
25. Концепція національного виховання // Рідна школа. – 1995. – № 6. – С. 18-25.
26. Концепція національного виховання студентської молоді / Додаток до рішення колегії МОН від 25 червня 2009 р. протокол № 7/2-4.
27. Концепція педагогічної освіти / Міністерство освіти України, Інститут педагогіки і психології АПН України. – К., 1998. – 20 с.
28. Концепція позакласної виховної роботи в загальноосвітній школі // Рідна школа. – 1991. – № 6. – С. 18-25.

29. Концепція позашкільної освіти та виховання // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1997. – № 7. – С. 22-32.
30. Макаренко А.С. Методика виховної роботи. – К.: Рад. шк., 1990. – 366 с.
31. Національна доктрина розвитку освіти: Затверджено Указом Президента України від 17 квітня 2002 року 347/31 // Освіта України. – 2002. – 23 квітня. – С. 4-6.
32. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні // Світ виховання. – 2005. – № 4 (5). – С. 6-30.
33. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки // www.mon.gov.ua
34. Педагогіка: Хрестоматія / Уклад.: А.І.Кузьмінський, В.Л.Омеляненко. – К.: Знання – Прес, 2003. – 700 с.
35. Положення про ступеневу систему освіти в Україні: Наказ МО України від 21 серпня 1993 року № 311. – К., 1993.
36. Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти // Інформ. збірник Міністерства освіти України. – 2000. – № 22. С.3-7.
37. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. – К.: Рад. школа, 1978. – 263 с.
38. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т.
- Т.1 (Зміст.: Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Духовний світ школяра. Методика виховання колективу). – К.: Рад. школа, 1976 – 654 с.
- Т.2 (Зміст: Формування комуністичних переконань молодого покоління. – Як виховати справжню людину. Сто порад учителям). – К.: Рад. школа, 1976 – 670 с.
- Т.3 (Зміст: Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. Виховувати громадянина). – К.: Рад. школа, 1977. – 670 с.
- Т. 4 (Зміст: Павлівська середня школа. Розмова з молодим директором школи). – К.: Рад. школа, 1977. – 638 с.
39. Ушинський К. Людина як предмет виховання. Спроба антропологічної антропології // Вибр. пед. твори: У 2 т. – К., 1982. – Т. 1.
40. Хрестоматія по історії педагогіки // Под ред. С.А.Каменева, сост. Н.А.Желваков. – М., 1936 г. // <http://www.detskiysad.ru/raznlit/istped.html>

Додаткова література

41. Айсмондас Б.Б. Теория обучения: схемы и тесты. – М.: ВЛАДОС – ПРЕСС, 2002. – 176 с.
42. Алексюк А. Загальні методи навчання в школі. – К.: Рад. шк., 1973. – 255 с.
43. Алексюк А. М. Принцип, закономірності, закон у педагогіці // Рад. шк. – 1980. – №12. – С 31–35.
44. Аналіз уроку: збірник / упоряд. Н.Мурашко. – К.: Шкільний світ, 2008. – 128 с.
45. Антология педагогической мысли Украинской ССР /Сост. Н.Калиниченко. – М.: Педагогика, 1988. – 640 с.
46. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Просвещение, 1989. – 192 с.
47. Беспалько В.П. Теория учебника: Дидактический аспект. – М.: Педагогика, 1988. – 160 с.
48. Бех І.Д. Принципи інноваційної освіти // Освіта та управління. – 2005. – №8. – С. 3-4.
49. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Наук.-метод, посіб. – К: ІЗМН, 1999. – 203 с.

50. Бондар В.І. Дидактика: підруч. для студ. вищ. пед. навч. закл. – К.: Либідь, 2005. – 264 с
51. Ващенко Г. Загальні методи навчання: Підручник для педагогів. – К.: Укр. видавнича спілка, 1997. – 441 с.
52. Вишневський О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. – Дрогобич: Коло, 2003. – 528 с.
53. Вовк Л.П., Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка: завдання і ситуації: Практикум. – К.: Знання–Прес, 2006. – 423 с.
54. Выбор методов обучения в средней школе / Под ред. Ю.К.Бабанского. – М.: Высш. шк., 1981. – 191 с.
55. Гласс Дж., Стенли Дж. Статистические методы в педагогике и психологии. – М.: Прогресс, 1976. – 495 с.
56. Грабарь М.И., Краснянская К.А. Применение математической статистики в педагогических исследованиях. Непараметрические методы. – М.: Педагогика, 1977. – 136 с.
57. Гомоннай В.В. Антологія педагогічної думки Закарпаття (XIX–XX ст.). – Ужгород: Вид.-во «Закарпаття», 1992. – 291 с.
58. Давыдов В.В. Виды обобщения в обучении. – М.: Педагогика, 1972. – 424 с.
59. Дидактика средней школы / Под ред. М.Н.Скаткина. – М.: Просвещение, 1982. – 319 с.
60. Дидактика современной школы / За ред. В.А.Онищука. – К.: Рад. шк., 1987. – 321 с.
61. Дистервег А. Пособие к образованию немецких учителей // Хрестоматия по истории зарубежной педагогики. – М., 1981. – С. 353–414.
62. Дроб'язко П.І. Українська національна школа: витоки і сучасність. – К.: Академія, 1997. – 181 с.
63. Дубасенюк О.А., Антонова О.Є.. Методика викладання педагогіки: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл., в яких здійснюється підгот. пед. працівників – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2008. – 492 с.
64. Енциклопедія освіти / Акад.пед.наук України; головний ред. В.Г.Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
65. Єріна А.М., Захожай В.Б., Єрін Д.Л. Методологія наукових досліджень: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 212 с.
66. Загвязинский В.И., Амонашвили Ш.А., Закирова А.Ф. Идеал, гармония и реальность в системе гуманистического воспитания // Педагогика. – 2002. – № 3. – С. 3-11.
67. Зайченко І.В. Педагогіка. Навч. посібник для студентів вищих пед. навч. закладів, 2-е вид. К.: КНТ, 2008. – 528 с.
68. Ительсон Л.Б. Математические и кибернетические методы в педагогике. – М.: Просвещение, 1964. – 248 с.
69. Ігнатович С.І., Туряниця В.В. Якість роботи вчителя: кваліметричний підхід. Ужгород, 2001. – 141 с.
70. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: навч. посіб. для студ. / С.Г. Карпенчук; ред. Т.М. Коліна, Л.О. Біда. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Вища шк., 2005. – 341 с.
71. Касьяненко М.Д. Педагогіка співробітництва: Навч. посібник. – К.: Вища шк., 1993. – 320 с.

72. Книга керівника навчально-виховного закладу: Довідково-методичне видання / Упоряд. Б.М.Терешук, В.В.Скиба. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005.– 688 с. (http://www.torsing.com.ua/files/books_full/biblioteka_vchitelya/kniga_kerivnika_navchalnogo_zahody.pdf)
73. Ковальчук В.В., Моїсєєв Л.М. Основи наукових досліджень: Навч. посібник. – 3-є вид., перероб. і допов. – К.: ВД «Професіонал», 2005. – 240 с.
74. Ковальчук Л.О. Основи педагогічної майстерності: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – Л.: ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – 604 с.
75. Кондрашова Л.М. Сборник педагогических задач. – М.: Просвещение, 1987. – 144 с.
76. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. – К.: Рад. школа, 1989. – 608 с.
77. Кравець В.П.. Історія української школи і педагогіки. Курс лекцій: Навчальний посібник. – Тернопіль, 1994. – 360 с.
78. Кравець В.П. Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва: Навч. посіб. – Тернопіль, 1996. – 436 с.
79. Крайг Г. Психология развития. – СПб.: Питер, 2000. – 992 с.
80. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навчальний посібник для вищих навчальних закладів. – К: Кондор, 2006. – 206 с.
81. Кузь В.Г., Руденко Ю.Д., Сергійчук З.О. Основи національного виховання. Концептуальні положення. – К.: ІСДО, 1993. – 109 с.
82. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. М.: Педагогика, 1981. – 186 с.
83. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навч. посібник / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – 2-є вид., випр. та доп. – Харків: ОВС, 2002. – 400 с.
84. Мартиненко С.М., Хоружа Л.Л. Загальна педагогіка: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2002. – 176 с.
85. Махмутов М.И. Современный урок. 2-е изд. М.: Академия 1985. – 246 с.
86. Медынский Е.Н. Братские школы Украины и Белоруссии в XVI – XVII вв. и их роль в воссоединении Украины с Россией. – М.: АПН РСФСР, 1954. – 176 с.
87. Мешко О., Янкович О., Мешко Г. Короткий виклад курсу «Історія української школи і педагогіки»: Навч. посібник. – Тернопіль, 1999. – 95 с.
88. Немов Р.С. Психология: Учебник для студ.высш. пед. учеб. заведений: В 3-х кн. – 4-е изд. – М.: ВЛАДОС, 2001. – Кн. 3: Психодиагностика. – 640 с.
89. Оконь В. Введение в общую дидактику / Пер. с польского. – М.: Педагогика, 1990. – 256 с.
90. Онищук В.А. Урок в современной школе: пособ. для учителя. – М.: Просвещение, 1986. – 160 с.
91. Освітні технології: Навч.-метод. посібник / О.М. Пехота та ін.; За заг. ред. О.М.Пехоти. – К.: А.С.К, 2001. – 256 с.
92. Педагогічна майстерність: Підруч. /І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін. / за ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища шк., 1997. – 397 с.
93. Педагогічна мудрість віків: навч. посіб. / уклад. В.Л. Омеляненко, А.І.Кузьмінський. – К.: Знання, 2009. – 411 с. – (Навч.-метод. комплекс з педагогіки).
94. Підласий І.П. Як підготувати ефективний урок. – К.: Вища шк., 1989. – 320 с.
95. Полонский В.М. Понятийно-терминологический аппарат педагогики // Педагогика. – 1999. – № 8. – С. 16-23.
96. Практикум з педагогіки: Навч. посібник: Вид. 3-тє, доп. і перероб. / За заг. ред. О.А.Дубасенюк. – К.: Центр навчальної літератури», 2004. – 464 с.

97. Практична педагогіка. 99 схем і таблиць / автори-уклад. Н.П.Наволокова, В.М.Андрєєва.– Х.: ВГ «Основа», 2008.– 117 с.
98. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X– поч. XX ст.): Нариси / Відп. ред. М.Ярмаченко. – К.: Рад. школа, 1991. – 384 с.
99. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 1988. – 397 с.
100. Смирнов В.И. Общая педагогика в тезисах, дефинициях, иллюстрациях. – М.: Педагог. общество России, 1999. – 416 с.
101. Староста В.І. Методологічні аспекти психолого–педагогічного дослідження: Навч.-методичний посібник. – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2008. – 68 с.
102. Стельмахович М.Г. Теорія і практика українського національного виховання. – Ів.–Франківськ, 1996.
103. Стеченко Д.М., Чмир О.С. Методологія наукових досліджень: Підручник. – К.: Знання, 2005. – 309 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
104. Ступарик Б. Національна школа: витоки, становлення: Навч.-метод. пос. – К.: ІЗМН, 1998. – 336 с.
105. Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772–1939 рр.). – Івано-Франківськ, 1994. – 143 с.
106. Сучасні системи вищої освіти: порівняння для України / В.Зубко; Нац.ун-т «Києво-Могилянська академія». – К.: КМ Akademia, 1997. – 290 с.
107. Химинець В.В., Стрічик П.П., Качур Б.М., Талапканич М.І. Освіта Закарпаття: Монографія. – Ужгород: «Карпати», Інформаційно-видавничий центр ЗППО, 2009. – 464 с.
108. Чайка В. Педагогіка (тестові завдання). Навч. посібник для студ. вищих пед. закладів освіти. – Тернопіль: ТДПУ, 2000. – 168 с.
109. Чельшкова М.Б. Теория и практика конструирования педагогических тестов: Учебное пособие – М.: Логос, 2002. – 432 с.
110. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. – 5-те вид. – К.: Знання, 2006. – 307 с.
111. Ярмаченко М. Педагогическая деятельность и творческое наследие А.С.Макаренко. – К., 1989. – 191 с.

Деякі електронні адреси для пошуку інформації

112. www.mon.gov.ua МОНмолодьспорт України.
113. www.library.edu-ua.net/ Державна наук.-пед. бібліотека ім. В.О.Сухомлинського.
114. www.nbuv.gov.ua Національна бібліотека України ім.В.І.Вернадського.
115. www.ukped.com педагогічна література.
116. <http://enc-dic.com/pedagogics> педагогічна енциклопедія.
117. www.pedmir.at.ua сайт для педагогів–організаторів.
118. <http://pedagogika.at.ua/>
119. <http://paidagogos.com>
120. <http://dic.academic.ru>
121. <http://www.portal-slovo.ru/pedagogy/>
122. <http://ru.wikipedia.org/wiki> Вікіпедія.
123. http://www.foxdesign.ru/aphorism/author/author_m.html (www.aforism.su) афоризми, народна педагогіка.
124. www.uapravo.net правова бібліотека України.
125. www.rada.gov.ua нормативно–правові документи.
126. <http://www.metodportal.net> методпортал з усіх предметів.
127. <http://konserg.ucoz.ua/index/0-54> цитати, висловлювання про вчителів, роль освіти тощо.
128. www.best-pedagog.ru історія педагогіки.

ДОДАТКИ

*Додаток А. Вивчення особистості учня (студента) А1. Орієнтовна програма вивчення особистості учня

(Волкова Н.П. Педагогіка: Навч. посібник. 3-тє вид., стер. – К.: Академвидав, 2009. – 616 с.
Кузьмінський А.І., Омельяненко В.Л. Педагогіка: Підручник. – К.: Знання, 2007. – 447 с.)

1. *Демографічні відомості*: прізвище, ім'я та по батькові; день, місяць, рік народження; прізвище, ім'я, по батькові матері та батька, їх професія, місце роботи, займана посада, домашня адреса, телефон.

2. *Умови розвитку і виховання в сім'ї*: склад сім'ї, матеріально-побутові умови, вплив батьків на виховання дитини, їх психолого-педагогічна культура, ставлення до школи.

3. *Рівень фізичного розвитку*: стан здоров'я, володіння санітарно-гігієнічними навичками, спортивні інтереси, потреби.

4. *Моральні якості*: загальний рівень морального розвитку; знання морально-етичних норм і правил; рівень сформованості вмінь і навичок у моральній поведінці, співвідношення їх із загальнолюдськими і національними морально-духовними цінностями; соціально-моральний статус у колективі; рівень і особливості спілкування з молодшими дітьми, ровесниками і старшими; рівень сформованості почуттів патріотизму та національної гідності; рівень правової й екологічної культури, здатність до самооцінки; особливості вияву дисциплінованості, відповідальності, совісті, соціальної зрілості й активності, милосердя, гуманізму.

5. *Розумовий розвиток*: загальний розумовий розвиток, рівень інтелекту, потенціальні розумові можливості, інтереси, схильності; ставлення до навчальної діяльності; сформованість мотивів навчання; рівень володіння методами і прийомами самостійної пізнавальної діяльності; успішність, відповідність її розумовим можливостям.

6. *Трудове виховання*: ставлення до праці, її різних видів, мотиви трудової діяльності; наявність умінь і навичок в різних видах праці; соціальні інтереси щодо праці; загальна культура різних видів праці (фізичної, розумової); інтереси і схильності до певних видів професійної діяльності, рівень і стійкість професійної орієнтації.

7. *Естетична вихованість*: сформованість естетичних почуттів та вмінь, інтереси і схильності в різних видах мистецтва; здатність творити прекрасне в повсякденній діяльності.

8. *Психічний розвиток*: потреби і рівень сформованості уваги, культури мовлення, відчуттів, сприймання, пам'яті, мислення, уваги, почуттів, волі; особливості характеру; здібності; темперамент.

9. *Особливості впливу біологічного і соціального чинників на розвиток особистості учня*. Особливі випадки впливу на вихованця, його наслідки.

10. *Загальні психологопедагогічні висновки: позитивні якості особистості з погляду на всебічний гармонійний її розвиток; недоліки і складнощі у соціально-психологічному становленні вихованця, їх причини і засоби подолання; рекомендації щодо індивідуального підходу і виховних заходів впливу.*

Систематизація результатів вивчення особистості учнів

Фіксування результатів вивчення учнів можна здійснювати двома способами: 1) у загальному зошиті на кожного учня відводять 2–3 сторінки і періодично фіксують дані про психічний і соціальний розвиток; 2) використовуючи «Особисту картку учня», яка дає змогу дотримуватися вимог програми, спостерігати за динамікою розвитку особистості.

Загальні висновки та рекомендації щодо подальшої роботи класного керівника з даним учнем.

***Примітка (тут і надалі при вивченні особистості учня чи студента, класного колективу чи академічної групи):** кожне положення результатів вивчення має бути підтверджено прикладами з власних спостережень та проведених досліджень. Вказати на основі яких методів проведено дане вивчення.

I. Загальні відомості про учня.

1. Біографічні дані. Прізвище та ім'я учня, рік народження, національність.
2. Соціально-побутові умови. Адреса проживання, склад сім'ї, освіта, місце роботи батьків. Допомога сім'ї у навчанні й вихованні дитини. Режим праці та дозвілля учня. Участь учня в домашній праці. Любов до праці.
3. Стан здоров'я. Крім загальної характеристики стану здоров'я учня за даними шкільного лікаря, обов'язково слід виявити сенсорні (пов'язані з органами чуття) дефекти, якщо вони є.

II. Загальний рівень розвитку учня.

1. Психічний розвиток учня. Характеристика його уваги. Особливості сприймання і розуміння навчального матеріалу. Швидкість, точність і міцність запам'ятовування. Характеристика прийомів запам'ятовування. Особливості мислення. Рівень володіння операціями синтезу, порівняння, абстрагування й узагальнення. Особливості уяви. Рівень розвитку мовлення (культура мовлення, багатство активного словника, логічність мовлення). Розвиток вольових якостей (цілеспрямованість, принциповість, самостійність, ініціативність, витримка тощо).
2. Інтелектуальний розвиток, ерудиція учня. Інтерес до питань світогляду, моралі, науки, техніки, мистецтва, спорту. Наявність провідного інтересу. В яких гуртках і спеціальних дитячих установах працює? Особливості читацьких інтересів, їх широта і стійкість. Самостійність, критичність, гнучкість та логічність мислення.
3. Індивідуально-психологічні особливості учня. Його збудливість і енергійність, врівноваженість та емоційна вразливість. Темп роботи і мовлення. Чи легко він переходить від одного виду діяльності до іншого?

Наполегливість, упевненість, охайність учня. Рівень розвитку почуття колективізму, обов'язку, власної гідності.

Скромність, сміливість, рішучість, правдивість, чесність, самокритичність учня. Ставлення до вчителів, товаришів, батьків. Вид діяльності, до якої він має нахил. Справи, які він може виконувати найуспішніше. Професія, яку в майбутньому хоче обрати. Характеристика загальних та спеціальних здібностей учня.

III. Навчальна діяльність учня. Мотиви навчальної діяльності.

Ставлення учня до занять у школі. Наявність пропусків, їх причини. Уважність на уроках. Навчальні предмети, якими найбільше цікавиться. Якість і систематичність виконання домашніх завдань. Які прийоми індивідуального підходу використовувались у роботі з ним? Їх наслідки. Ставлення учня до оцінювання з різних предметів. Участь у предметних гуртках. Які навчальні предмети опановує легко, а які з труднощами? Їх причина. Яких заходів було вжито для підвищення успішності з цих предметів і які їх наслідки.

IV. Громадська активність учня.

Участь у громадському житті класу та школи. Які доручення має і як їх виконує? Дисципліна учня (якщо він припускається порушень, то охарактеризувати їх причину). Становище учня у колективі класу (офіційний чи не офіційний лідер, лідер малої групи, не прийнятий у колектив). Участь у суспільно-корисній праці. Мотиви громадсько-корисної праці.

Інтерес до суспільно-політичних подій в Україні та за кордоном. Почуття національної самосвідомості.

Чи були спроби підвищити інтерес учня до громадської роботи? Як вони здійснювалися? Їх наслідки.

Загальні висновки та рекомендації щодо подальшої роботи класного керівника з даним учнем.

A2. Орієнтовна програма вивчення особистості студента
(Кудіна В.В., Соловей М.І., Спіцин Є.С. Педагогіка вищої школи. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К.: Ленвіт, 2007. – 194 с.)

I. Загальні відомості

Прізвище, ім'я, по батькові студента. Вік. Курс, група. Стан здоров'я. Загальний фізичний розвиток. Де і яку школу закінчив. Склад сім'ї. Умови життя (місцевий чи іногородній, проживає в родині чи гуртожитку (на квартирі) тощо). Вступив до університету одразу після школи чи через певний час; чим займався до вступу в університет.

II. Здатність до учіння

1. Рівень інтелектуального розвитку. Загальні розумові здібності, спеціальні здібності.
2. Психологічні особливості:
 - особливості уваги (зосередженість, сталість, розсіяність);
 - особливості сприймання та швидкість сприймання;
 - рівень і характер розвитку мимовільного та довільного запам'ятовування, індивідуальні особливості пам'яті;
 - розвиток мислення;
 - розвиток творчої уяви.
3. Характеристика основних духовних та матеріальних потреб студента.
4. Професійна спрямованість особистості.
5. Характеристика сформованості наукового світогляду (його основа, широта, глибина ставлення до сучасної філософії, релігії, оволодіння основними засобами науки тощо).
6. Розвиток мови та культури мовлення.
7. Співвідношення здатності до навчання та успішності (міг би навчатися краще, вчиться в міру можливостей).

III. Особливості нервової системи, характеру і темпераменту

1. Тип нервової системи студента (астенік, пікнік, атлетик, диспластик тощо). Вияви особливості реактивності організму в процесі навчальної діяльності (на практичних заняттях, заліках, іспитах). Сила нервової системи, її вплив на працездатність студента.
2. Загальні характеристики характеру (слабкий чи сильний, цілісний чи суперечливий тощо), аналіз окремих його рис:
 - інтелектуальних (спостережливість, розсудливість, гнучкість розуму тощо);
 - емоційних (упевненість, життєрадісність, бадьорість тощо);
 - вольових (цілеспрямованість, ініціативність, стриманість, рішучість, мужність тощо);
 - моральних (почуття обов'язку, чесність, правдивість та ін.).
3. Тип і психологічні властивості темпераменту (сензитивність, реактивність, активність, пластичність, темп реакції, емоційна збудливість). Прояви особливостей темпераменту в різних видах діяльності студента (навчальній, громадській, під час дозвілля тощо).

IV. Навчальна діяльність

1. Мотиви навчальної діяльності (отримання знань, професії, диплому тощо).
2. Рівень академічної успішності (із соціально-економічних, фундаментальних, фахових дисциплін). Ставлення до різних предметів.
3. Ставлення студента до своїх навчальних можливостей (недооцінює, оцінює адекватно, переоцінює тощо).
4. Труднощі у навчанні, їх причини.
5. Предмети, вивчення яких дається легко і важко.
6. Старанність і наполегливість у навчанні.
7. Наявність пропусків занять (лекцій, семінарських, практичних занять).
8. Володіння прийомами навчальної роботи.
9. Організація самостійної роботи (планування, виконання запланованого, регулярність і систематичність підготовки до занять).

V. Взаємовідносини з однокурсниками та викладачами

1. Психологічний статус в академгрупі. Усвідомлення свого статусу.
2. Комунікативна спрямованість особистості, ступінь розвитку комунікативної сфери.
3. Характер спілкування з однокурсниками.
4. Як складаються взаємовідносини з викладачами.

VI. Загальні психолого-педагогічні висновки

Визначення основних психолого-педагогічних особливостей студента, які слід враховувати у навчально-виховному процесі. Рекомендації щодо шляхів подальшої роботи зі студентом з боку викладачів, деканату.

(Мороз О.Г., Падалка О.С., Юрченко В.І. Педагогіка і психологія вищої школи: Навчальний посібник /За заг. ред. О.Г.Мороза. – К.: НПУ, 2003. – 267 с.)

I. Загальні відомості про студента.

1. Де він живе? Склад сім'ї та її матеріальне становище.
2. Культурний рівень батьків. Ставлення старших в сім'ї до релігії. Стосунки в сім'ї.
3. Характер виховання в сім'ї. Вплив батьків і старших членів сім'ї на навчання студента.
4. Режим студента. Організація дозвілля та участь у побутовій праці.
5. Друзі студента в університеті та поза нього. Їх вплив на студента.
6. Стан здоров'я студента (за даними лікаря).

II. Загальний рівень розвитку студента.

1. Загальний розвиток студента, його кругозір. Культура мовлення, начитаність, широта й стійкість інтересів.
2. Ставлення до навчання. Уважність на заняттях. Як готує домашні завдання?
3. Рівень дисциплінованості студента. Чи знає правила для студентів і як їх виконує?
4. Інтереси й нахили. Інтереси в галузі літератури, мистецтва, науки, техніки, спорту.

III. Громадська робота студента.

1. Участь в громадському житті університету (факультету). Зацікавленість життям академічної групи.
2. Виконання громадських доручень. Уміння завершити справу. Уміння залучити до роботи інших студентів. Уміння керувати й виконувати доручення товаришів, органів студентського самоврядування. Наявність організаторських навичок.
3. Місце студента в академічній групі. Ставлення до нього однокурсників. Які громадські доручення виконує та як ставиться до них?

IV. Основні риси особистості студента.

1. Громадянська свідомість. Світогляд студента. Його ідеали й прагнення.
2. Моральні якості студента. Розвиток національної самосвідомості. Інтерес до подій у світі. Готовність допомогти університету тощо.
3. Вольові риси характеру студента. Цілеспрямованість й активність. Самостійність й ініціативність. Організованість, витримка.
4. Особливості темпераменту студента і його психічних процесів

V. Загальні висновки і рекомендації.

Додаток Б. Вивчення класного колективу (академічної групи)

Б1. Орієнтовна програма вивчення класного колективу

(Волкова Н.П. Педагогіка: Навч. посібник. 3-тє вид., стер. – К.: Академвидав, 2009. – 616 с. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка: Підручник. – К.: Знання, 2007. – 447 с.)

1. *Склад класу:* вік учнів; рівень їх розвитку; працездатність та успішність.
2. *Рівень розвитку колективу:* етап розвитку дитячого колективу; характерні ознаки розвитку; особливості діяльності активу класу, його роль у формуванні та зміцненні колективу; діяльність органів самоврядування; стан взаємин між активом, органами

самоврядування та учнями між собою; лідери в колективі; їх вплив на діяльність інших учнів; напрямки і форми зв'язку класного колективу із загальношкільним.

3. *Рівень морально-духовного розвитку колективу*: рівень сприйняття загальнолюдських цінностей; особливості вияву почуттів; рівень захищеності особистості; сформованість вмінь і навичок у моральній поведінці.

4. *Рівень фізичного розвитку колективу*: загальний стан здоров'я учнів; ставлення до фізичної культури і спорту; потреби у фізичному розвитку.

5. *Рівень трудового виховання*: ставлення учнів до праці (громадської діяльності); рівень сформованості соціально-психологічної готовності до праці; сформованість умінь і навичок у сфері трудової діяльності; профорієнтація учнів.

6. *Рівень естетичного виховання*: сформованість почуття прекрасного; інтереси учнів до певних видів мистецтва; їх потреби щодо естетичного розвитку.

7. *Шляхи та засоби подальшого формування класного колективу*: створення сприятливих умов для розвитку особистості в колективі; подолання чинників, що заважають цьому.

Класний колектив не є чимось застиглим і незмінним, він постійно розвивається. Тому дослідження змін в ньому має практичне значення для виховної роботи, прогнозування її змісту, добору методів виховного впливу. Відомості про колектив, отримані за допомогою одного методу, потребують перевірки іншими для отримання достовірної та об'єктивної інформації.

Загальні висновки та рекомендації щодо подальшої роботи класного керівника з класом.

(Фіцула М.М. Педагогіка: Навч. посібник. – К.: Академвидав, 2005. – 560 с.)

1. *Склад класу* за віком, національністю і статтю.

2. *Актив класу*. Наявність у нього авторитету серед учнів. Характеристика активістів (ініціативність, самостійність, наполегливість, вимогливість, організаторські здібності). Наявність у класі неофіційного активу, його характеристика і стосунки з офіційним активом.

3. *Стан згуртованості та організованості класу*. Вміння розподілити роботу й обов'язки. Вміння підкорятися розпорядженням уповноважених осіб. Критика і самокритика в колективі. Стан дисципліни в класі. Випадки порушення дисципліни та їх характерні причини. Взаємини між учнями класу. На чому вони ґрунтуються: на спільній роботі, спільних інтересах, визнанні авторитету, взаємодопомозі тощо? Наявність малих груп, основа їх виникнення і ступінь зацікавленості загальними справами колективу. Характер і спрямованість товаришування і дружба. Взаємини між хлопцями і дівчатами. Наявність кругової поруки в класі.

Рівень морально-духовного розвитку колективу: рівень сприйняття загальнолюдських цінностей; особливості вияву почуттів; рівень захищеності особистості; сформованість вмінь і навичок у моральній поведінці.

4. *Ідейно-політична спрямованість колективу класу*. Моральні переконання та ідеали учнів. Інтерес до суспільно-політичних подій і соціальних проблем в Україні та за кордоном. Рівень розвитку почуття національної самосвідомості.

5. *Успішність класу*. Загальний показник успішності класу з навчальних предметів. Ставлення учнів до окремих навчальних предметів і вчителів. Взаємодопомога в навчанні. Дисципліна на уроках. Негативні моменти в навчальній діяльності (списування, шпаргалки, підказування). Невстигаючі учні, причини їх неуспішності.

6. *Громадська робота класу*. Інтерес класу до загальношкільного життя і участь у ньому. Місце суспільно-корисної праці в житті колективу. Види праці та характер її виконання класом. Вияви свідомої дисципліни праці. Громадські обов'язки учнів.

7. *Кругозір учнів*. Їх загальний розвиток, інтерес до мистецтва, літератури і спорту. Форми його вияву (колекціонування, читацькі конференції, диспути, обговорення переглянутих кінофільмів, спектаклів тощо). Культура мовлення.

8. *Культура поведінки учнів у школі та поза нею.* Ставлення до вчителів, батьків і товаришів.

Загальні висновки та рекомендації щодо подальшої роботи класного керівника з класом.

Б2. Орієнтовна схема вивчення колективу академічної групи

(Кудіна В.В., Соловей М.І., Спіцин Є.С. Педагогіка вищої школи. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К.: Ленвіт, 2007. – 194 с.)

I. Загальні відомості про академічну групу

Кількість студентів, з них юнаків та дівчат. Віковий склад. Кількість ужгородців та іногородніх. Які зміни відбувалися за час існування групи.

II. Характеристика психологічного клімату групи

1. Ступінь згуртованості та узгодженості дій студентів під час занять та у поза-навчальний час.

2. Чи сформувався в академгрупі колектив? Чи вона складається з окремих мікрогруп?

3. Чи існує конфронтація між окремими угрупованнями в групі та їх лідерами?

4. Чи збігається формальне лідерство у групі з неформальним?

5. Який настрій переважає у групі?

6. Чи хвилюють групу невдачі та успіхи окремих студентів?

7. Чи прислуховуються студенти до думки своїх товаришів по групі?

8. Чи легко студенти групи знаходять спільну мову при розв'язанні тих чи інших проблем?

9. Громадська думка в групі, її спрямованість. Як часто вона змінюється і під впливом яких чинників?

10. Критика і самокритика в групі. Як сприймають студенти групи критичні зауваження?

11. Наскільки притаманні студентам академічної групи почуття захищеності особистості, взаємної відповідальності, доброзичливості, дисциплінованості, поваги, такту, чуйності.

12. Наявність традицій у колективі групи.

13. Як вирішуються питання взаємодопомоги?

14. Наявність у групі студентів, що перебувають в ізоляції.

15. Загальна характеристика атмосфери групи (сприятлива, нейтральна, несприятлива).

III. Ціннісні орієнтації групи

1. Професійна спрямованість студентів групи (на отримання знань, отримання професії, отримання диплому тощо).

2. Характеристика суспільно значущих інтересів студентів групи. Рівень громадської активності та зрілості студентів.

3. Духовні запити та пріоритетні цінності.

4. Моральні якості особистості, які найбільше цінуються в групі, та якості, що викликають найбільший осуд.

IV. Інтелектуальний розвиток групи

1. Характеристика академічної успішності в групі (соціально-економічні, фундаментальні, фахові дисципліни), її динаміка.

2. Пропуски студентами занять, їх причини.

3. Домінуючі мотиви навчальної діяльності.

4. Ставлення до списування, підказок, шпаргалок на заняттях та під час сесії.

5. Участь студентів у науково-дослідній роботі (гуртки, олімпіади, конкурси, конференції тощо).

V. Взаємовідносини студентів групи з викладачами

1. Які предмети найбільше захоплюють студентів. Які викладачі найбільше подобаються. Чому?

2. З яких предметів у студентів найбільше труднощів, чому? Як склалися стосунки з викладачами, що читають ці предмети?

3. Характер взаємовідносин студентів з куратором групи, його авторитет. Конкретна допомога куратора у вирішенні проблем життя групи.

VI. Загальні психолого-педагогічні висновки

Загальна характеристика рівня розвитку колективу групи. Позитивні аспекти і недоліки в організації життя та діяльності групи. Рекомендації щодо подальшої роботи з колективом групи.

Додаток В. Орієнтовний зразок плану конспекту виховної справи

План-конспект виховної справи, проведеної у ____ класі

____ ЗНЗ № _____ міста / р-ну

студентом–практикантом ____ курсу _____ факультету УжНУ

(ПІБ)

20 __/__/__ навч. рік

(Кухта М.І.)

Студент-практикант обирає тему виховної справи з плану виховної роботи класного керівника, у якого проходить педагогічну практику. Допускається коригування студентом теми (за погодженням з класним керівником) із врахуванням віку учнів та можливостей самого студента. В основній частині заняття обов'язково подаємо можливі форми взаємодії з учнями та види діяльності, до яких залучалися учні на занятті.

Тема. Екологія – запорука здоров'я нації.

Мета. Збагатити екологічні знання учнів новою інформацією. Розвивати екологічне мислення. Виховувати бережливе ставлення до природи, до навколишнього середовища в цілому.

Засоби наочності. Фотоальбом «Мальовничі Карпати», тематична виставка літератури, навчальний фільм «Ліси – легені Землі».

Хід заняття

I. Вступне слово вчителя.

(У вступному слові оголошуємо учням тему і завдання заняття, а також коротко розкриваємо суть теми).

II. Основна частина заняття.

1. Повідомлення учнів з теми заняття (приклад):

- екологічна ситуація в Україні;
- екологічні проблеми регіону Карпат;
- ліси – запорука екологічної стабільності;
- екологічні проблеми сучасного Закарпаття.

2. Перегляд навчального фільму «Ліси – легені Землі».

3. Бесіда за змістом фільму за запитаннями:

- Яка основна проблема порушена в фільмі?
- Чому ліси називають легенями Землі?
- Яку нову інформацію про зелені насадження Ви отримали?
- Що Вам відомо про екологічні проблеми з навчальних предметів, які вивчаєте?
- Яке розв'язання екологічних проблем, порушених у фільмі, пропонує режисер?
- Яке Ваше власне бачення розв'язання подібних проблем?

4. Підбиття підсумків конкурсу малюнка з екологічних проблем, оголошеного заздалегідь.

5. Конкурс-вікторина на знання регіональних природних багатств.

(Обов'язково вказати 10-12 запитань вікторини, які студент добирає відповідно до віку учнів, контингенту класу).

6. Аналіз тематичної виставки літератури, перегляд фотоальбому тощо.

7. Розгадування ребусів, головоломок, загадок (записати).

8. Підсумкова бесіда/розповідь учителя з теми (короткий зміст).

III. Підсумок заняття.

(Підбиваючи підсумки, студент обов'язково коротко аналізує зміст проведеного заняття, позитивні і негативні сторони, відзначає тих, хто брав активну участь у його підготовці та проведенні, і висловлює побажання пасивним учням).

Психолого-педагогічні висновки та рекомендації.

(Дати короткий психолого-педагогічний самоаналіз проведеної виховної справи: досягнення поставленої мети, доцільність вибору теми, її відповідність віковим характеристикам учнів, їх інтересам, рекомендації стосовно подальшого розгляду теми, залучення учнів до колективної творчої діяльності і засобів активізації позакласної діяльності).

Використана література

1. Журнал «Зелені Карпати». – 2008. – № 1–2.

2. Журнал «Позакласний час». – 2001. – №№13, 23.

(План-конспект оцінюється і підписується класним керівником класу, в якому студент провів виховну справу).

Додаток Д. ДІАГНОСТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА

Д1. Оцінка професійної спрямованості особистості вчителя

(Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – Питер, 2003 – 512 с.)

Методика дозволяє виявити значущість для вчителя деяких аспектів педагогічної діяльності (схильність до організаційної діяльності, спрямованість на предмет), його потребу в спілкуванні, у схваленні, а також значущість інтелігентності його поведіння.

Інструкція. У даному опитувальнику перераховані властивості, що можуть бути властиві Вам більшою або меншою мірою. При цьому можливі два варіанти відповідей:

а) правильно, описувана властивість типова для моєї поведінки або властива мені більшою мірою;

б) неправильно, описувана властивість нетипова для моєї поведінки або властива мені мінімально.

Прочитавши твердження і вибравши один із варіантів відповіді, слід зазначити його на листі для відповідей, закресливши відповідну букву.

1. Я б цілком міг жити один, окремо від людей (а, б).
2. Я часто пригнічую інших своєю самовпевненістю (а, б).
3. Міцні знання з мого предмета можуть істотно полегшити життя людини (а, б).
4. Люди повинні більше, ніж зараз, дотримуватися законів моралі (а, б).
5. Я уважно читаю кожну книгу, перш ніж повернути її до бібліотеки (а, б).
6. Мій ідеал робочої обстановки – тиха кімната з робочим столом (а, б).
7. Люди говорять, що мені подобається робити усе своїм оригінальним способом (а, б).
8. Серед моїх ідеалів чільне місце посідають особистості вчених, що зробили великий внесок у дисципліну, яку я викладаю (а, б).
9. Оточуючі вважають, що на брутальність я просто не здатний (а, б).
10. Я завжди уважно стежу за тим, як я одягнений (а, б).
11. Буває, що весь ранок я ні з ким не хочу розмовляти (а, б).
12. Мені важливо, щоб в усьому, що мене оточує, не було безладу (а, б).
13. Більшість моїх друзів – люди, інтереси яких мають багато спільного з моєю професією (а, б).
14. Я довго аналізую свою поведінку (а, б).
15. Удома я поведуюся за столом так само, як у ресторані (а, б).
16. У компанії я надаю іншим можливість жартувати і розповідати всілякі історії (а, б).
17. Мене дратують люди, що не можуть швидко прийняти рішення (а, б).

18. Якщо в мене є трохи вільного часу, то я намагаюся прочитати що-небудь з моєї дисципліни (а, б).
19. Мені незручно розважатися в компанії, навіть якщо інші це роблять (а, б).
20. Іноді я люблю позлословити про відсутніх (а, б).
21. Мені дуже подобається запрошувати гостей і розважати їх (а, б).
22. Моя думка рідко йде врозріз з думкою колективу (а, б).
23. Мені більше подобаються люди, що добре знають свою професію, незалежно від їхніх особистісних особливостей (а, б).
24. Я не можу бути байдужим до проблем інших (а, б).
25. Я завжди охоче визнаю свої помилки (а, б).
26. Гірше покарання для мене – самотність (а, б).
27. Зусилля, витрачені на складання планів, не варті того (а, б).
28. У шкільні роки я поповнював свої знання, читаючи спеціальну літературу (а, б).
29. Я не засуджую людину за обман тих, хто дозволяє себе обманювати (а, б).
30. У мене не виникає внутрішнього протесту, коли мене просять зробити послугу (а, б).
31. Ймовірно, деякі люди вважають, що я занадто багато говорю (а, б).
32. Я уникаю суспільної роботи і пов'язаної з цим відповідальності (а, б).
33. Наука – це те, що найбільше цікавить мене в житті (а, б).
34. Оточуючі вважають мою родину інтелігентною (а, б).
35. Перед тривалою поїздкою я завжди ретельно продумую, що з собою взяти (а, б).
36. Я живу сьогоднішнім днем більшою мірою, ніж інші люди (а, б).
37. Якщо є вибір, то я прагну організувати позакласний захід, ніж розповідати учням що-небудь з предмета (а, б).
38. Основне завдання вчителя – передати учневі знання з предмета (а, б).
39. Я люблю читати книги і статті на теми моральності, етики (а, б).
40. Іноді мене дратують люди, що звертаються до мене з питаннями (а, б).
41. Більшість людей, з якими я буваю в компаніях, безперечно, раді мене бачити (а, б).
42. Думаю, мені сподобалася б робота, пов'язана з відповідальною адміністративно-господарською діяльністю (а, б).
43. Я навряд чи пошкодую, якщо доведеться провести свою відпустку на курсах підвищення кваліфікації (а, б).
44. Моя люб'язність часто не подобається іншим людям (а, б).
45. Були випадки, коли я заздрив успіху інших (а, б).
46. Якщо мені хто-небудь нагрубить, то я можу швидко забути про це (а, б).
47. Як правило, оточуючі прислухаються до моїх пропозицій (а, б).
48. Якби мені вдалося перенестися на короткий час у майбутнє, то я в першу чергу набрав би книг з мого предмета (а, б).
49. Я виявляю велику цікавість до долі інших (а, б).
50. Я ніколи не говорив з посмішкою неприємних речей (а, б).

Бланк відповідей

Номер твердження й обраний варіант відповіді											СБ
1 а б	6 а б	11а б	16а б	21а б	26а б	31а б	36а б	41а б	46а б	51а б	
2 а б	7 а б	12а б	17а б	22а б	27а б	32а б	37а б	42а б	47а б	52а б	
3 а б	8 а б	13а б	18а б	23а б	28а б	33а б	38а б	43а б	48а б	53а б	
4 а б	9 а б	14а б	19а б	24а б	29а б	34а б	39а б	44а б	49а б	54а б	
5 а б	10а б	15а б	20а б	25а б	30а б	35а б	40а б	45а б	50а б	55а б	

Обробка результатів

Кожна відповідь оцінюється 1 балом. Залежно від спрямованості педагогічної діяльності, усі твердження опитувальника (з урахуванням можливої відповіді – «а» або «б») розбиті на групи (шкали). За кожною шкалою можна набрати максимум 10 балів. Нижче вказано шкали і відповідні їм позиції опитувальника.

- «Комунікабельність» – 1б, 6б, 11б, 16б, 21а, 26а, 31а, 36а, 41а, 46а.
- «Організованість» – 2а, 7а, 12а, 17а, 22б, 27б, 32б, 37а, 42а, 47а.
- «Спрямованість на предмет» – 3а, 8а, 13а, 18а, 23а, 28а, 33а, 39а, 43а, 48а.
- «Інтелігентність» – 4а, 9а, 14а, 19а, 24а, 29б, 34а, 39а, 44а, 49а.
- «Мотивація схвалення» – 5а, 10а, 15а, 20б, 25а, 30а, 35а, 40б, 45б, 50а.

Шкала, за якою опитуваний набирає більше 7 балів, характеризує яскраво виражену спрямованість педагогічної діяльності. Оцінка в межах 3–7 балів є середньою. Якщо оцінка нижча за 3 бали, то відповідний напрям у професійній діяльності розвинений слабо.

Інтерпретація результатів

Перш ніж приступити до визначення типу спрямованості, зверніть увагу на оцінку по шкалі «Мотивація схвалення». Якщо вона більша 7 балів, Ваші відповіді на питання є сумнівними. Ви занадто намагалися виглядати добре, можливо були не зовсім щирі. У цьому випадку той тип, за яким у Вас вийшла максимальна оцінка, – це не Ваш реальний портрет, а скоріше портрет ідеального вчителя у Вашому розумінні, такого, яким Ви хотіли б бути. Якщо хочете одержати більш об'єктивний результат, поверніться до цього тесту ще раз, через деякий час, і намагайтеся відповідати максимально щиро.

Макс. оцінка, отримана за шкалою «Комунікабельність»: тип учитель–комунікатор. Ви відрізняєтеся екстравертністю, низькою конфліктністю, доброзичливістю, здатністю до емпатії, любов'ю до дітей, реалізуєте свої виховні впливи через пошук механізмів сумісності з учнем, через знаходження точок дотику в неформальному спілкуванні, і, природно, що дані впливи забезпечать найбільші зміни саме в цьому аспекті поведінки учня.

Макс. оцінка, отримана за шкалою «Організованість»: тип учитель–організатор. Ви нерідко є лідером не тільки серед дітей, але й у всьому педагогічному колективі, транслюєте свої особистісні особливості переважно в ході проведення різних позакласних заходів, тому результат Ваших педагогічних впливів, швидше за все, проявиться у сфері ділової співпраці, колективної зацікавленості, дисципліни.

Макс. оцінка, отримана за шкалою «Спрямованість на предмет»: тип учитель–предметник. Ви твердо переконані в необхідності знань та їхній значущості в житті. Для Вас найбільш характерне виховання учня засобами досліджуваного предмета, шляхом зміни його сприйняття наукової картини світу, залучення до роботи в гуртку і т. ін.

Макс. оцінка, отримана за шкалою «Інтелігентність»: тип вчитель–інтелігент або просвітитель. Ви відрізняєтеся принциповістю, дотриманням моральних норм, реалізуєте себе за допомогою високоінтелектуальної просвітительської діяльності, несучи учням моральність, духовність, відчуття свободи.

Якщо Ваші оцінки за двома напрямками зовсім однакові або майже однакові, то можливе існування комбінованих типів. Найбільш поширені такі типи, як «предметник–організатор», «предметник–комунікатор», «предметник–просвітитель».

Д2. Діагностика рівня сформованості у студентів комунікативності як професійно значущої здібності педагога

(тест В.Ф. Ряховського; Педагогічна майстерність: Підруч. / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін. / за ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища шк., 1997. – 397 с.)

Для визначення рівня Вашої комунікативності слід відповісти на запропоновані нижче запитання. Варіанти відповідей: «так», «ні», «іноді».

1. Вас чекає ординарна чи ділова зустріч. Чи вибиває Вас з колії її очікування?
2. Чи не відкладаєте Ви візит до лікаря до останнього моменту?
3. Чи викликає у Вас ніяковість і невдоволення доручення виступити з доповіддю, повідомленням, інформацією на будь-якій нараді, зборах чи іншому подібному заході?
4. Вам пропонують поїхати у відрядження туди, де Ви ніколи не були. Чи докладете Ви максимум зусиль, щоб уникнути цього відрядження?

5. Чи люблять Ви ділитися своїми переживаннями з кимось?
6. Чи дратує Вас, якщо незнайома людина на вулиці звертається до Вас із проханням (показати дорогу, назвати час, відповісти на якесь запитання)?
7. Чи вірите Ви, що існує проблема батьків і дітей, що людям різних поколінь важко розуміти одне одного?
8. Чи посоромитесь Ви нагадати знайомому, що він забув Вам повернути невелику суму грошей, яку позичив кілька місяців тому?
9. У ресторані чи в їдальні Вам подали недоброякісну страву. Чи промовчите Ви, лише сердито відсунувши тарілку?
10. Залишившись наодинці з незнайомою людиною, Ви не вступите з нею в бесіду і відчуєте себе обтяженим(-ою), якщо першою заговорить вона. Чи так це?
11. Чи жахаєтесь Ви будь-якої великої черги, хоч би де вона була (у магазині, бібліотеці, касі кінотеатру)? Віддаєте перевагу відмові від свого наміру чи станете у хвіст і будете знемагати в очікуванні?
12. Чи боїтесь Ви брати участь у будь-якій комісії з розгляду конфліктної ситуації?
13. У Вас є власні індивідуальні критерії оцінки творів літератури, мистецтва, культури, і ні з чийми міркуваннями Ви не рахуетесь. Чи так це?
14. Почувши будь-де в кулуарах висловлювання явно помилкової точки зору з добре відомого Вам питання, чи віддасте Ви перевагу мовчанню і не вступите в суперечку?
15. Чи викликає у Вас неприємне відчуття будь-яке прохання допомогти розібратися в тому чи іншому службовому питанні або навчальній темі?
16. Вам краще викласти свою точку зору (міркування, оцінку) в письмовій формі, ніж в усній?

Слід дати відповіді й підрахувати суму набраних балів. За кожне «так» – 2 бали, «іноді» – 1, «ні» – 0. За класифікатором визначте, до якої категорії людей Ви належите.

30 – 32 бали – Ви явно некомунікабельні.

25 – 29 балів – Ви замкнені, мовчазні, віддаєте перевагу самотності.

19 – 24 бали – Ви певною мірою комунікабельні й у незнайомих обставинах відчуваєте себе цілком упевнено.

14 – 18 балів – нормальна комунікабельність.

9 – 13 балів – Ви досить комунікабельні (іноді навіть занадто).

4 – 8 балів – комунікабельність Ваша дуже висока; скрізь відчуваєте себе прекрасно; беретесь за будь-яку справу, хоча далеко не завжди можете її довести до кінця.

3 бали – Ваша комунікабельність має хворобливий характер. Ви балакучі, багатослівні, втручаєтесь у справи, в яких зовсім не компетентні, запальні й образливі.

Д3. Дослідження комунікативних та організаційних схильностей

(Пашукова Т.І., Допіра А.І., Дьяконов Г.В. Практикум із загальної психології / За ред. Т.І.Пашукової. – 2-ге вид. – К.: Знання, 2006. – 203 с.)

Мета дослідження: визначення рівня розвитку комунікативних та організаційних схильностей (КОС).

Комунікативні й організаційні схильності є потрібним компонентом і передумовою розвитку здібностей у тих видах діяльності, які пов'язані із спілкуванням між людьми, з організацією колективної праці. Вони – важливий ланцюжок у розвитку педагогічних здібностей.

Матеріали та обладнання: тест-опитувальник КОС, бланк для відповідей, ручка.

Процедура дослідження: дослідження комунікативних та організаційних схильностей за допомогою тесту-опитувальника КОС можна проводити як з одним досліджуваним, так і з групою. Досліджуваним роздаються тексти опитувальника, бланки для відповідей і зачитується інструкція.

Інструкція: «Запропонований Вам тест містить 40 запитань. Прочитайте їх і дайте відповідь на всі запитання за допомогою бланку. На бланкові надруковано номери запитань. Якщо ваша відповідь на запитання позитивна, тобто ви згодні з тим, що запитується, то на бланкові відповідний номер обведіть колом. Якщо ж ваша відповідь негативна, тобто Ви не згодні, то відповідний номер закресліть. Стежте, щоб номер запитання відповіді збігався з номером на бланку. Майте на увазі, що запитання носять загальний характер і не можуть вмістити всіх необхідних подробиць. Тому уявіть собі типові ситуації і не замислюйтеся над деталями. Не слід витрачати багато часу на обмірковування, відповідайте швидко. Можливо, на деякі запитання Вам буде важко відповісти. Тоді намагайтеся дати ту відповідь, якій Ви віддаєте перевагу. Відповідаючи на будь-яке з цих запитань, звертайте увагу на його перші слова й узгоджуйте свою відповідь з ними. Не прагніть справити приємне враження. Важливо бути щирим під час відповіді»

Опитувальник

- 1) Чи багато у Вас друзів, з якими Ви постійно спілкуєтеся?
- 2) Чи часто Вам вдається схилити більшість своїх товаришів до прийняття ними Вашої думки?
- 3) Чи довго Вас турбує почуття образи, завдане Вам кимось із Ваших товаришів?
- 4) Чи завжди Вам важко орієнтуватися в критичній ситуації?
- 5) Чи є у Вас прагнення встановлювати нові знайомства з різними людьми?
- 6) Чи подобається Вам брати участь у суспільній роботі?
- 7) Чи правда, що Вам приємніше й простіше проводити час за книгами або за якими-небудь іншими заняттями, ніж з людьми?
- 8) Якщо виникли які-небудь перешкоди в здійсненні Ваших намірів, то чи легко Ви відмовляєтеся від них?
- 9) Чи легко Ви встановлюєте контакти з людьми, які значно старші за Вас?
- 10) Чи подобається Вам вигадувати і організовувати зі своїми товаришами ігри та розваги?
- 11) Чи важко Вам включатися в нову для Вас компанію?
- 12) Чи часто Ви відкладаєте на інші дні ті справи, які Вам треба було б виконати сьогодні?
- 13) Чи легко Вам вдається встановлювати контакти з незнайомими людьми?
- 14) Чи прагнете Ви домогтися, щоб Ваші товариші діяли відповідно до Вашої думки?
- 15) Чи важко Вам освоїтись у новому колективі?
- 16) Чи правильно, що у Вас не буває конфліктів з товаришами через невиконання ними своїх обов'язків, обіцянок?
- 17) Чи прагнете Ви при нагоді познайомитися і поспілкуватися з новою людиною?
- 18) Чи часто Ви у вирішенні важливих проблем берете ініціативу на себе?
- 19) Чи дратують Вас люди, які оточують, чи виникає у Вас бажання побути на самоті?
- 20) Чи правда, що Ви погано орієнтуєтесь у незнайомій для Вас ситуації?
- 21) Чи подобається Вам постійно бути серед людей?
- 22) Чи виникає у Вас роздратування, якщо Вам не вдається закінчити розпочату справу?
- 23) Чи відчуваєте Ви труднощі, незручності або сором'язливість, якщо доводиться проявляти ініціативу, щоб познайомитись з новою людиною?
- 24) Чи правда, що Ви втомлюєтеся від частого спілкування з товаришами?
- 25) Чи подобається Вам брати участь у колективних іграх?
- 26) Чи часто Ви проявляєте ініціативу, розв'язуючи питання, які зачіпають інтереси Ваших товаришів?
- 27) Чи правда, що Ви почуваетесь невпевнено серед малознайомих Вам людей?
- 28) Чи правильно те, що Ви рідко прагнете довести свою правоту?
- 29) Чи вважаєте Ви, що Вам не важко внести позбавлення в малознайому для Вас компанію?
- 30) Чи брали Ви участь у суспільно-громадській роботі в школі?
- 31) Чи прагнете Ви обмежити коло своїх знайомих невеликою кількістю людей?
- 32) Чи правильно, що Ви не прагнете наполягти на своїй думці або на рішенні, якщо його не зразу підтримали Ваші товариші?

- 33) Чи почуваєтеся Ви невимушено, коли потрапляєте в незнайому для Вас компанію?
 34) Ви із задоволенням приступаєте до організації всіляких заходів для своїх товаришів?
 35) Чи правда, що Ви не почуваєтеся достатньо впевненим і спокійним, коли доводиться говорити що-небудь великій групі людей?
 36) Чи часто Ви запізнюєтеся на ділові зустрічі, побачення?
 37) Чи вірно, що у Вас багато друзів?
 38) Чи часто Ви опиняєтесь у центрі уваги своїх товаришів?
 39) Чи часто Ви соромитеся, відчуваєте ніяковість, спілкуючись з малознайомими Вам людьми?
 40) Чи правда, що Ви не дуже впевнено почуваєтеся у великій групі своїх товаришів?

Бланк для відповідей – це аркуш з колонками цифр, які означають номери запитань від 1 до 40, як на зразку. Якщо досліджуваних декілька, то, коли це необхідно, бланки підписують на звороті.

Обробка результатів. Мета обробки результатів – отримання індексів КОС. Для цього відповіді досліджуваного зіставляють з дешифратором і підраховують кількість збігань окремо за комунікативними та організаційними нахилами. У дешифраторі враховується впорядковане розміщення номерів запитань у бланку для відповідей.

1	5	9	13	17	21	25	29	33	37
2	6	10	14	18	22	26	30	34	38
3	7	11	15	19	23	27	31	35	39
4	8	12	16	20	24	28	32	36	40

Дешифратор

Схильності	Відповіді	
	Позитивні	Негативні
Комунікативні	Номери запитань 1–го рядка	Номери запитань 3–го рядка
Організаційні	Номери запитань 2–го рядка	Номери запитань 4–го рядка

Щоб визначити рівень КОС, потрібно вирахувати їхні коефіцієнти – це відношення кількості збігань відповідей того чи іншого нахилу до максимально можливого числа збігань, у даному разі – до 20. Формули для підрахунку:

$$K_{kom} = K_0 / 20 = \dots\dots\dots \quad \text{та} \quad K_{org} = O_0 / 20 = \dots\dots\dots,$$

де K_{kom} – коефіцієнт комунікативних схильностей; K_{org} – коефіцієнт організаційних схильностей; K_0 та O_0 – кількість збігань з дешифратором відповідей відповідно до комунікативних та організаційних схильностей.

Аналіз результатів. Аналізуючи результати, дають оцінку рівня комунікативних та організаційних схильностей досліджуваного. З цією метою користуються шкалою оцінок.

Шкала оцінок комунікативних та організаційних схильностей

K_{kom}	K_{org}	Шкала оцінок
0,10–0,45	0,2–0,55	1
0,45–0,55	0,56–0,65	2
0,56–0,65	0,66–0,70	3
0,66–0,75	0,71 – 0,80	4
0,75–1,00	0,81 – 1,00	5

Рівень розвитку комунікативних та організаційних схильностей характеризується за допомогою оцінок за шкалою. Досліджувані, які отримали оцінку:

1 – це люди з низьким рівнем прояву комунікативних та організаційних схильностей;

2 – мають комунікативні й організаційні нахили нижче середнього рівня; не прагнуть до спілкування, почуваються скуто в новій компанії, в колективі, вважають за краще проводити час наодинці з собою, обмежують свої знайомства, мають труднощі у встановленні контактів з людьми і у виступі перед аудиторією, погано орієнтуються в незнайомій ситуації, не відстоюють свою думку, важко переживають образи. У багатьох справах вони уникають прояву самостійних рішень та ініціативи;

3 – мають середній рівень прояву комунікативних та організаційних схильностей. Вони прагнуть контактів з людьми, не обмежують коло своїх знайомств, наполягають на власній думці, планують свою роботу, хоча потенціал їхніх нахилів не відрізняється високою стійкістю. Ця група досліджуваних має потребу в подальшій серйозній і планомірній виховній роботі з формування і розвитку комунікативних та організаційних схильностей;

4 – належать до групи з високим рівнем прояву комунікативних та організаційних схильностей. Вони не розгублюються в новій обстановці, швидко знаходять друзів, постійно прагнуть розширити коло своїх знайомих, займаються суспільною діяльністю, допомагають близьким, друзям, проявляють ініціативу в спілкуванні, із задоволенням беруть участь в організації громадських заходів, здатні приймати самостійні рішення в критичних ситуаціях. Усе це вони роблять без примусу, згідно із внутрішніми спрямуваннями;

5 – мають дуже високий рівень прояву комунікативних та організаційних схильностей. Вони потребують комунікативної й організаційної діяльності, активно прагнуть до неї, швидко орієнтуються у важких ситуаціях, невимушено поводяться в новому колективі, це ініціативні люди, котрі прагнуть у важливій справі або в складній ситуації приймати самостійні рішення, відстоювати свою думку і домагатися, щоб її було прийнято іншими. Вони можуть внести пожвавлення в незнайому компанію, люблять організовувати всілякі ігри, заходи, наполегливі в діяльності, яка їх приваблює, і самі шукають таких справ, які б задовольнили їхні потреби в комунікації та в організаційній діяльності.

Д4. Методика «Вивчення мотивів навчальної діяльності студентів»

(А.А.Рєан і В.А.Якунін; електронний ресурс <http://vsetesti.ru/438/>

Бадмаєва Н.Ц. Влияние мотивационного фактора на развитие умственных способностей: Монография. – Улан-Удэ, 2004).

Інструкція: «Оцініть за 7-бальною шкалою наведені у списку мотиви навчальної діяльності за їх значущістю для вас. При цьому вважається, що 1 бал відповідає мінімальній значущості мотиву, а 7 балів – максимальній. Оцінюйте всі наведені у списку мотиви, не пропускаючи жодного»

Список мотивів

1. Стати висококваліфікованим спеціалістом.
2. Отримати диплом.
3. Успішно продовжити навчання на наступних курсах.
4. Успішно вчитися, скласти екзамен на "добре" і "відмінно".
5. Бути постійно готовим до чергових занять.
6. Отримати інтелектуальне задоволення
7. Не відставати від однокурсників.
8. Виконувати педагогічні вимоги.
9. Здобути повагу викладачів.
10. Бути прикладом для однокурсників.
11. Здобути похвалу батьків і оточуючих.
12. Уникнути осуджень і покарань за погане навчання.

Опрацювання результатів

Індивідуальний протокол

Дата

Номер мотиву за списком

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Груповий протокол для анкети 1 та анкети 2 курс / № студента (напр.1філ/1 або 1еко/1)

№ студента	Номер мотиву за списком												К _{ком}	К _{орг}	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12			
1еко/1															
1еко/2															
Середнє арифм. значення															

Для кожного студента проводиться якісний аналіз основних мотивів навчальної діяльності. За всією вибіркою визначається частота вибору того чи іншого мотива.

Д5. Анкета педагогічної оцінки та самооцінки готовності до самоосвітньої діяльності.
(Діагностика успішності учителя / Сост. Т.В.Морозова. – М.: Пед. поиск, 2001. – 160 с.)

Інструкція. Оцініть себе за 10-ти бальною шкалою по кожному показнику і визначте рівень сформованості у себе умінь і навичок самоосвіти: **від 1 (показник практично не виражений) до 10 (виражений ідеально)**. Заповнення анкети проводиться з огляду на себе станом на теперішній час. Запропонуйте також оцінити себе колегам. Порівняйте результати і зробіть висновки.

	I. Мотиваційний компонент (10–90 балів)	Самооцінка (1–10)
1	Усвідомлення особистісної і громадської значущості неперервної освіти і педагогічної діяльності	
2	Наявність стійких пізнавальних інтересів в галузі педагогіки і психології	
3	Почуття обов'язку та відповідальності	
4	Допитливість	
5	Прагнення одержати високу оцінку своєю самоосвітньою діяльністю	
6	Потреба в психолого-педагогічній самоосвіті (ППСО)	
7	Потреба в самопізнанні	
8	Успіхи в навчально–пізнавальній діяльності	
9	Впевненість у своїх силах	
	II. Когнітивний компонент (6–60 балів)	
1	Рівень загальноосвітніх знань	
2	Рівень загальноосвітніх умінь	
3	Рівень педагогічних знань і умінь	
4	Рівень психологічних знань і умінь	
5	Рівень методичних знань і умінь	
6	Рівень спеціальних знань	
	III. Морально-вольовий компонент (9–90 балів)	
1	Позитивне відношення до процесу навчання	
2	Критичність	
3	Самостійність	
4	Цілеспрямованість	
5	Воля	
6	Працездатність	
7	Вміння доводити справу до кінця	
8	Сміливість	
9	Самокритичність	

	IV. Гностичний компонент (17–170 балів)	
1	Уміння ставити і вирішувати пізнавальні задачі	
2	Гнучкість і оперативність мислення	
3	Спостережливість	
4	Здатність до аналізу педагогічної діяльності	
5	Здатність до синтезу і узагальненню	
6	Креативність і її прояви в педагогічній діяльності	
7	Пам'ять та її оперативність	
8	Задоволення від пізнання	
9	Уміння слухати	
10	Уміння володіти різними типами читання	
11	Уміння виділяти і засвоювати певний зміст	
12	Уміння доводити, обґрунтовувати судження	
13	Уміння систематизувати, класифікувати	
14	Уміння бачити суперечності і проблеми	
15	Уміння переносити знання і уміння в нові ситуації	
16	Здатність відмовитись від усталених ідей	
17	Незалежність суджень	
	V. Організаційний компонент (7–70 балів)	
1	Уміння планувати час	
2	Уміння планувати свою працю	
3	Уміння перебудовувати систему діяльності	
4	Уміння працювати в бібліотеці	
5	Уміння орієнтуватись в класифікації джерел	
6	Уміння користуватись оргтехнікою і банком комп'ютерної інформації	
7	Уміння володіти різними прийомами фіксації прочитаного	
	VI. Здатність до самоуправління у педагогічній діяльності (5–50)	
1	Самооцінка самостійності власної діяльності	
2	Здатність до самоаналізу і рефлексії	
3	Здатність до самоорганізації і мобілізації	
4	Самоконтроль	
5	Працездатність і старанність	
	VII. Комунікативні схильності (6–60)	
1	Здатність акумулювати і використовувати досвід самоосвітньої діяльності колег	
2	Здатність до співробітництва і взаємодопомоги у професійній педагогічній самоосвіті	
3	Здатність організувати самоосвітню діяльність інших (насамперед, учнів, студентів)	
4	Здатність відстоювати свою точку зору і переконувати інших у процесі дискусії	
5	Здатність уникати конфліктів у процесі спільної діяльності	
6	Здатність до педагогічного спілкування (культура мовлення, грамотність, виразність, такт, емоційність, лексичне багатство тощо)	

Дб. Методика «Педагогічні ситуації»

(Немов Р.С. Психологія: Учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3-х кн. – 4-е изд. – М.: ВЛАДОС, 2001. – Кн. 3: Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики. – 640 с.)

Інструкція. Ознайомившись зі змістом педагогічної ситуації, виберіть з числа запропонованих варіантів тільки один, тобто той спосіб реагування, який, на вашу думку, з педагогічної точки зору є найбільш правильним і вкажіть у бланку відповідей. Якщо запропоновані варіанти відповідей Вас не влаштовують, то вкажіть свій – оригінальний.

Бланк відповідей

№ ситуації	Обраний варіант відповіді							
	1	2	3	4	5	6	7	8
1								
2								
3 і т.д. до 14								

Ситуація 1. Ви приступили до проведення уроку. Всі учні заспокоїлися, настала тиша, і раптом у класі хтось голосно засміявся. Коли ви, не встигнувши нічого сказати, здивовано подивилися на учня, що засміявся, він, дивлячись вам прямо в очі, заявив: «Мені завжди смішно дивитися на Вас і хочеться сміятися, коли Ви починаєте вести заняття». Як ви відреагуєте на це?

1. «От тобі й на!»
2. «А що, тобі смішно?»
3. «Ну й заради бога!»
4. «Ти що, дурний?»
5. «Люблю веселих людей»
6. «Я радий (–а), що створюю у тебе веселий настрій».

Ситуація 2. На самому початку заняття або вже після того, як ви провели кілька занять, учень заявляє вам: «Я не думаю, що Ви як педагог зможете нас чогось навчити». Ваша реакція?

1. «Твоя справа – учитися, а не учити вчителя».
2. «Таких, як ти, я, звичайно, нічого не зможу навчити».
3. «Можливо, тобі краще перейти в інший клас або навчатися в іншого вчителя?»
4. «Тобі просто не хочеться учитися».
5. «Мені цікаво знати, чому ти так думаєш».
6. «Давай поговоримо про це докладніше. У моїй поведінці, напевно, є щось таке, що викликає у тебе подібну думку».

Ситуація 3. Учитель дає учневі завдання, а той не хоче його виконувати і при цьому заявляє: «Я не хочу цього робити!» Якою повинна бути реакція вчителя?

1. «Не хочеш – змусимо!»
2. «Для чого ж ти тоді прийшов учитися?»
3. «Тим гірше для тебе, залишайся неуком».
4. «Ти усвідомлюєш те, чим це може для тебе закінчитися?»
5. «Не міг би ти пояснити, чому?»
6. «Давай сядемо й обговоримо – можливо, ти маєш рацію».

Ситуація 4. Учень, розчарований своїми навчальними успіхами, сумнівається у своїх здібностях і в тому, що йому коли-небудь удасться як слід зрозуміти і засвоїти матеріал, і говорить учителеві: «Як Ви вважаєте, чи удасться мені коли-небудь учитися на «відмінно» і не відставати від інших дітей у класі?» Що повинен йому на це відповісти вчитель?

1. «Якщо чесно сказати, – сумніваюся».
2. «Так, звичайно, у цьому ти можеш не сумніватися».
3. «У тебе прекрасні здібності, і я покладаю на тебе великі надії».
4. «Чому ти сумніваєшся в собі?»
5. «Давай поговоримо і з'ясуємо проблеми».
6. «Багато чого залежить від того, як ми з тобою будемо працювати».

Ситуація 5. Учень говорить вчителю: «На два найближчі уроки, які ви проводите, я не піду, оскільки в цей час хочу сходити на концерт молодіжного ансамблю (варіанти: погуляти з друзями, побувати на спортивних змаганнях як глядач, просто відпочити від школи)». – Як потрібно відповісти йому?

1. «Спробуй лише!»
2. «Наступного разу тобі доведеться прийти в школу з батьками».
3. «Це – твоя справа, тобі ж складати іспит (залік). Доведеться все одно звітувати за пропущені заняття. Я тебе потім обов'язково запитав».
4. «Ти, мені здається, дуже несерйозно відносишся до занять».
5. «Можливо, тобі взагалі краще залишити школу?»
6. «А що ти збираєшся робити далі?»
7. «Мені цікаво знати, чому відвідини концерту чи змагань, прогулянка з друзями для тебе цікавіші, ніж заняття в школі?»
8. «Я тебе розумію: відпочивати, ходити на концерти, бувати на змаганнях, спілкуватися з друзями більш цікаво, ніж вчитися в школі. Але я хотів (ла) б знати чому?»

Ситуація 6. Учень, побачивши вчителя, коли той увійшов до класу, каже: «Ви маєте дуже втомлений вигляд». Як на це повинен відреагувати вчитель?

1. «Я думаю, що з твого боку не дуже пристойно робити мені такі зауваження».
2. «Так, я погано себе почуваю».
3. «Не хвилюйся за мене, краще на себе подивися».
4. «Я сьогодні погано спав, у мене багато роботи».
5. «Не турбуйся, це не зашкодить нашим заняттям».
6. «Ти дуже уважний, дякую за турботу!»

Ситуація 7. «Я відчуваю, що заняття, які Ви ведете, не допомагають мені» – говорить учень учителю і додає: «Я взагалі думаю кинути заняття». Як на це повинен відреагувати вчитель?

1. «Перестань говорити дурниці!»
2. «Нічого собі, додумався!»
3. «Можливо, тобі знайти іншого вчителя?»
4. «Я хотів би докладніше знати, чому в тебе виникло таке бажання?»
5. «А що, якщо нам попрацювати разом над розв'язанням твоєї проблеми?»
6. «Можливо, твою проблему можна вирішити якимось інакше?»

Ситуація 8. Учень говорить учителю, демонструючи зайву самовпевненість: «Не існує нічого такого, що я не зумів би зробити, якби захотів. У тому числі мені нічого не варто засвоїти предмет, який Ви викладаєте». Якою повинна бути на це репліка вчителя?

1. «Ти занадто добре думаєш про себе».
2. «З твоїми здібностями? Сумніваюся!»
3. «Ти, напевно, відчуваєшся досить упевнено, якщо заявляєш таке?»
4. «Не сумніваюся в цьому, тому що знаю: якщо захочеш, то в тебе все вийде».
5. «Це, напевно, потребує від тебе великих зусиль».
6. «Зайва самовпевненість шкодить справі».

Ситуація 9. У відповідь на чергове зауваження вчителя учень говорить, що для того, щоб засвоїти навчальний предмет, йому не потрібно багато працювати: «Мене вважають досить здібною людиною». Що повинен відповісти йому на це вчитель?

1. «Цій оцінці ти навряд чи відповідаєш».
2. «Ті труднощі, які ти дотепер відчував, і твої знання аж ніяк не свідчать про це».
3. «Багато людей вважають себе досить здібними, але далеко не всі насправді такими є».
4. «Я радий (–а), що ти такої високої думки про себе».
5. «Це тим більше повинно змусити тебе докладати більше зусиль до навчання».
6. «Це звучить так, наче ти сам не дуже віриш у свої здібності».

Ситуація 10. Учень говорить учителю: «Я знову забув принести зошит (виконати домашнє завдання і т. ін.)». Як слід на це відреагувати учителю?

1. «Ну от, знову!»
2. «Чи не здається тобі це проявом безвідповідальності?»
3. «Думаю, що настав час ставитися тобі до справи серйозніше».
4. «Я хотів (–ла) б знати, чому?»
5. «У тебе, імовірно, не було для цього можливості?»
6. «Як ти думаєш, чому я щоразу нагадую про це?»

Ситуація 11. Учень у розмові з учителем каже: «Я хотів би, щоб Ви ставилися до мене краще, ніж до інших учнів». Як повинен відповісти вчитель на таке прохання учня?

1. «Чому я повинен (–а) ставитися до тебе краще, ніж до всіх інших?»
2. «Я зовсім не збираюся грати в улюбленців і фаворитів!»
3. «Мені не подобаються люди, що заявляють так, як ти».
4. «Я хотів (–ла) б знати, чому я повинен (–а) особливо виділяти тебе серед інших учнів?»
5. «Якби я тобі сказав (–ла), що люблю тебе більше, ніж інших учнів, то почував би ти себе від цього краще?»
6. «Як ти думаєш, як насправді я до тебе ставлюся?»

Ситуація 12. Учень, висловивши учителеві свої сумніви з приводу можливості доброго засвоєння предмета, що ним викладається, каже: «Я сказав Вам про те, що мене турбує. Тепер Ви скажіть, у чому причина цього, і як мені діяти далі?» Що повинен відповісти на це вчитель?

1. «У тебе, як мені здається, комплекс неповноцінності».
2. «У тебе немає ніяких підстав для занепокоєння».
3. «Перш ніж я зможу висловити обґрунтовану думку, мені необхідно краще розібратися в суті проблеми».
4. «Давай почекаємо, попрацюємо і повернемося до обговорення цієї проблеми через певний час. Я думаю, що нам вдасться її вирішити».
5. «Я не готовий (–а) зараз дати тобі точну відповідь, мені треба подумати».
6. «Не хвилюйся, і в мене свого часу нічого не виходило».

Ситуація 13. Учень говорить учителеві: «Мені не подобається те, що ви говорите і захищате на заняттях». – Якою має бути відповідь вчителя?

1. «Це – погано».
2. «Ти, напевно, на цьому не знаєшся».
3. «Я сподіваюся, що надалі, в процесі наших занять твоя думка зміниться».
4. «Чому?»
5. «А що ти сам любиш і готовий захищати?»
6. «На смак і колір товариша немає».
7. «Як ти думаєш, чому я це говорю і захищаю?»

Ситуація 14. Учень, явно демонструючи своє негативне ставлення до кого-небудь з товаришів по класу, говорить: «Я не хочу працювати (учитися) разом з ним». Як на це повинен відреагувати вчитель?

1. «Ну то й що?»
2. «Нікуди не дінешся, усе одно доведеться».
3. «Це нерозумно з твого боку».
4. «Але він теж не захоче після цього працювати (учитися) з тобою».
5. «Чому?»
6. «Я думаю, що ти не правий».

Оцінка результатів та висновки

Кожну відповідь – вибір того або іншого із запропонованих варіантів – оцініть у балах відповідно до ключа, представленого у таблиці. Ліворуч по вертикалі – порядкові номери педагогічних ситуацій, а праворуч згори – номери альтернативних відповідей на ці ситуації. У самій же таблиці наведені бали, якими оцінюються різні варіанти відповідей на різні педагогічні ситуації. Визначте загальну суму набраних вами балів.

Ключ до методики «Педагогічні ситуації».
(Оцінка в балах різних варіантів відповідей на різні ситуації)

№ ситуації	Обраний варіант відповіді							
	1	2	3	4	5	6	7	8
1	4	3	4	2	5	5	–	–
2	2	2	3	3	5	5	–	–
3	2	3	4	4	5	5	–	–
4	2	3	3	4	5	5	–	–
5	2	2	3	3	2	4	5	5
6	2	3	2	4	5	5	–	–
7	2	2	3	4	5	5	–	–
8	2	2	4	5	4	3	–	–
9	2	4	3	4	5	4	–	–
10	2	3	4	4	5	5	–	–
11	2	2	3	4	5	5	–	–
12	2	3	4	5	4	5	–	–
13	3	2	4	4	5	4	5	–
14	2	2	3	4	4	5	–	–

Інтерпретація результатів. Здатність правильно розв'язувати педагогічні проблеми визначається за сумою балів, набраною за всіма педагогічними ситуаціями, діленою на 14. Вільні відповіді оцінюються окремо і додаються до загальної суми. Якщо середня оцінка:

- **вище 4,5 бала**, то це свідчить про високий рівень розвитку педагогічних здібностей;

- **від 3,5 до 4,4 бала**, – про середній рівень розвитку педагогічних здібностей;

- **менше 3,4 бала**, – про низький рівень розвитку педагогічних здібностей.

Навчальне видання

**САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ
З КУРСУ «ПЕДАГОГІКА»
Навчально-методичний
посібник**

Автори-упорядники:

Кухта Марія Іванівна, доц., канд. пед. наук, доцент кафедри педагогіки;
Маляр Любов Василівна, доц., канд. пед. наук, доцент кафедри педагогіки;
Староста Володимир Іванович, проф., докт. пед. наук, завідувач кафедри педагогіки.

Підписано до друку 03.01.2012. Формат 60x84/16.

Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний.

Ум.-друк. арк. 7,67. Обл.-вид. арк. 8,52.

Наклад 150. Замовлення № 2.

Віддруковано з готового оригінал-макета у видавництві УжНУ «Говерла»,
88000 м.Ужгород, вул.Капітульна, 18, тел.3-32-48. E-mail: hoverla@i.ua

*Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції –
Серія Зт №32 від 31 травня 20006 року*

C-17 **Самостійна робота студентів з курсу «Педагогіка»: навч.-метод.
посібник** / Автори-упорядники М.І. Кухта, Л.В. Маляр, В.І. Староста;
за ред. В.І. Старости. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2012. –
132 с. Бібліогр.: с. 107-111.

ISBN 978-966-2095-63-0

Навчально-методичний посібник розроблений відповідно до навчальної програми та мети вивчення курсу «Педагогіка» студентами вищих закладів освіти за Болонською системою. Уміщені матеріали структуровано таким чином: план вивчення теми, основні поняття теми, вимоги програми, тематична інформація, завдання для самостійної роботи, рекомендована література. Зазначена структура дає змогу викладачу у роботі зі студентами актуалізувати необхідні для розуміння теми теоретичні поняття, а також формувати практичні уміння і навички, що в кінцевому результаті забезпечує розвиток педагогічного мислення студентів – майбутніх учителів.

Видання адресоване студентам освітньо-кваліфікаційного рівня підготовки «бакалавр», а також магістрам, викладачам вищих навчальних закладів, учителям загальноосвітніх шкіл.

**ББК Ч481.2я73
УДК 378.094(075.8)**